

XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dürziler

Rahmetullah Yeşilçay

Yüksek Lisans Tezi

Tarih Anabilim Dalı

Doç. Dr. Fatih Gencer

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA DÜRZİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RAHMETULLAH YEŞİLÇAY

DANIŞMAN
DOÇ. DR.FATİH GENCER

ŞUBAT 2021
BİTLİS

T.C.

BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

“XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dürziler (1800-1850)” başlıklı yüksek lisans tezi
Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun
olarak hazırlanmıştır. 05/02/2021

Tezi Hazırlayan:

[Redacted]

Rahmetullah YEŞİLÇAY

Danışman:

[Redacted]

Doç. Dr. Fatih GENCER

[Redacted]

Tarih Anabilim Dalı Başkanı:

[Redacted]

Doç. Dr. Fatih GENCER

[Redacted]

T.C.
BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEZ ONAY SAYFASI

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı öğrencisi Rahmetullah YEŞİLÇAY tarafından hazırlanan "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dürziler (1800-1850)" adlı Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 05/02/ 2021 tarihinde, saat 22.00'da yapılmış ve tezin oy birliği ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

JÜRİ:

İMZA

Danışman: Doç. Dr. Fatih GENCER
Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL / Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Başkan: Doç. Dr. Mehmet PINAR
Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi, Tarih
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL / Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Ahmet İŞLER
Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL / Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Unvanı Adı SOYADI
Üniversite Adı, Anabilim Dalı,.....
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL / Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Üye: Unvanı Adı SOYADI
Üniversite Adı, Anabilim Dalı,.....
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak YL / Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum.

Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ..... tarih ve ..... sayılı kararıyla jüri tarafından kabul edilmiş bu çalışmanın yüksek lisans / doktora tezi olarak kabulü onaylanmıştır.

.... / .... / 2021

Prof. Dr. Zeki Argunhan

Enstitü Müdürü

T.C.

Bitlis Eren Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi, Şubat 2021

Danışman: Doç. Dr. Fatih GENCER

Rahmetullah YEŞİLÇAY

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA DÜRZİLER

ÖZET

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim zamanında Lübnan, Filistin, Suriye ve Mısır bölgelerini fethetmiştir. Osmanlı Devleti bu bölgelerde kalıcı olmak için kendi teşkilat sistemini uygulamaya başlamıştır. Dürzilerin çoğunlukta bulunduğu Cebel-i Dürüz Dağı ya da diğer ismiyle Lübnan Dağı sancağında Emirlik sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti, Cebel-i Dürüz Dağı'nı bölgedeki Dürzi ailelerden seçtiği Emirler ile yönetmiştir. Cebel-i Dürüz sancağı idari olarak Sayda Eyalatı'na bağlanmıştır. 1788-1840 arasında Lübnan Dağı Emiri olan II. Beşir, Osmanlı Devleti ile siyasi ilişkilerini Sayda Eyaleti valileri aracılığıyla sağlamıştır. XIX. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı Devleti ile Dürziler arasında yaşanan siyasi ilişkiler araştırılarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Dürziler, II. Beşir, Lübnan Dağı, Sayda Eyaleti.

Republic of Turkey

Bitlis Eren University

Graduate Education Institute

Department of History

Master Thesis, February 2021

Supervisor: Doç. Dr. Fatih GENCER

Rahmetullah YEŞİLÇAY

DURZIES IN THE FIRST HALF OF THE XIX. CENTURY

ABSTRACT

The Ottoman State added Lebanon, Palestine, Syria and Egypt to its territory during the reign of Yavuz Sultan Selim. The Ottoman State started to apply its own organizational system to be permanent in these regions. The Emirate system started to be implemented in the starboard of Mount Cebel-i Duzuz, also known as Mount Lebanon, where the Druze were in majority. The Ottoman State ruled the Cebel-i Duzz Mountain with the Emirs chosen from the Druze families in the region. Cebel-i Dazı sanjak was administratively attached to Sidon State. Between 1788-1840, the Emir of Mount Lebanon, II. Bashir established his political relations with the Ottoman State through the governors of Sayda State. In the first half of the XIX century, the political relations between the Ottoman State and the Druze were researched and explained.

Keywords: Ottoman Empire, Durzies, II. Bashir, Mount Lebanon, Sidon Province.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜRZİ İNANCI VE DÜRZİLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1.1. Dürzilerin Etnik Kökeni, Coğrafyası ve Nüfusu.....	5
1.1.1. Dürzilerin Etnik Kökeni	5
1.1.2. Dürzilerin Coğrafyası ve Nüfusu	6
1.2. Dürzi İnanç.....	7
1.2.1. Dürzi Mezhebinde Temel Alınan Dört Ana Esas.....	8
1.2.1.1. Hâkim Biemrillâh'ın İlah Olduğunu Kabul Etmek	8
1.2.1.2. Hamza bin Ali'yi Tanımak	9
1.2.1.3. Hudûd'u Bilmek	10
1.2.1.4. Yedi Esası Bilmek	11
1.2.2. Takammüs	13
1.2.3. Kıyamet ve Hesap Günü	13
1.2.4. İlahi Bilgiyi Gizli Tutmak	13
1.3. Dürzilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı	14
1.3.1. Sosyal Yapı	14
1.3.2. Ekonomik Yapı	15

İKİNCİ BÖLÜM

DÜRZİLER İÇERİSİNDE NÜFUZ SAHİBİ OLAN DÖRT BÜYÜK AİLE

2.1. Tenûhiler	17
2.2. Ma'noğulları.....	18
2.3. Şihabiler	22
2.4. Canbolatoğulları.....	25

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA DÜRZİLER

3.1. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dürzilerin İç Mücadeleleri ve Bölgedeki Valilerle İlişkileri	29
3.2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Dürziler.....	45
3.2.1. İbrahim Paşa Yönetiminde Lübnan	49
3.3. Mısır Bunalımı Sonrası Dürziler	59
SONUÇ	71
KAYNAKÇA	73
EKLER.....	86
ÖZGEÇMİŞ	88

SİMGELER VE KISALTMALAR

A.}AMD.	: Amedi Kalemı
A.}DVN.	: Divan-1 Hümeyun Kalemı
A.}DVN.DVE.	: Düvel-i Ecnebiye Kalemı
A.}DVN.MHM.	: Mühimme Kalemı
A.}M.	: Müteferrik Evrakı
A.}MKT.	: Mektubi Kalemı Evrakı
A.}MKT.MHM.	: Mühimme Kalemı Evrakı
A.}MKT.NZD.	: Nezaret ve Devair Evrakı
A.}MKT.UM.	: Umum Vilayat Evrakı
Bkz.	: Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
C.DH.	: Dahiliye
C.ML.	: Maliye
C.ZB.	: Zabtiye
Çev.	: Çeviren
Ed.	: Editör/(ler)
HAT.	: Hatt-1 Hümeyun
Haz.	: Hazırlayan
HR.MKT.	: Mektubi Kalemı
HR.SFR.3.	: Londra Sefareti
HR.SYS.	: Siyasi
HR.TO.	: Tercüme Odası
HR.UHM.	: Umur-u Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti
İ.MSM.İ.	: Mesail-i Mühimme

MB.İ. : Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri
s : sayfa
S. : Sayı
TS.MA.e. : Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

ÖNSÖZ

Doğu Akdeniz bölgesinin kadim halkları arasında bulunan Dürziler çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Ancak görülebildiği kadarıyla 19. Yüzyılın ilk yarısında Dürzilerin durumuyla ilgili yeterli araştırma yapılmamıştır. Bu çalışmamızla söz konusu eksikliği bir nebze de olsa gidermeye çalıştık. Çalışmamızın temelini Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler ve konu ile ilgili yapılan çalışmalar oluşturmuştur.

Birinci bölümde Dürziler hakkında genel bilgiler vermeye çalışılarak; dini inanç, etnik köken, coğrafya, nüfus ve sosyo-ekonomik yapıları incelenmiştir. İkinci bölümde Dürzi tarihi içerisinde nüfuz sahibi olmuş dört büyük aile hakkında bilgiler ele alınmıştır. Üçüncü bölümde, 1800-1850 yılları arasında Dürziler ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkiler araştırılmıştır. Siyasi ilişkilerin gelişiminde etkili olan Dürzi coğrafyasının idari yönetimi ve bölge halkıyla ilişkileri hakkında incelemelerde bulunulmuştur.

Hayatımda ve eğitim-öğretim yaşamımda bana her zaman destek olan aileme teşekkürü bir borç bilirim. Tez sürecim boyunca, çalışmamda bana destek olan dostlarıma katkıları için teşekkür ederim. Tezin başından sonuna kadar bilgilendirmelerinden ve desteklerinden dolayı en büyük teşekkürü hocam Doç. Dr. Fatih GENCER'e sunarım.

Rahmetullah YEŞİLÇAY

BİTLİS 2021

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, Yavuz Sultan Selim'in padişah olmasıyla birlikte doğuya daha yakından ilgilenmeye başlamıştı. 16. yüzyılda özellikle Şii propagandası yaparak Osmanlı'nın topraklarını tehdit etmeye başlamış olan Şah İsmail tehlikesini bertaraf etmek için Yavuz, İran seferine çıkmıştı. 23 Ağustos 1514 tarihinde yapılan Çaldıran savaşı Osmanlı'nın kesin galibiyeti ile sonuçlanmıştı. Böylece Şah İsmail tehdidi ortadan kaldırılmıştı.¹ Osmanlı, Anadolu'daki Şah İsmail tehlikesini yok ettikten sonra güneye doğru inerek Mısır ve Suriye'ye hâkim olan Memlûk Devlet'i üzerine sefer planları yapmaya başlamıştı.²

Memlûk Devleti, Müslüman dünyası için oldukça önemli olan halifelik makamının sahibiydi. Bu dönemde deniz aşırı olarak okyanuslarda ciddi bir şekilde güç sahibi olmaya başlayan Portekizliler kısa zaman içinde Afrika'yı dolaşarak Kızıldeniz coğrafyasına kadar gelmeyi başardılar. Böylece Memlûk Devleti'nin hükümdarlığı altında olan İslam'ın kutsal şehirleri Mekke ve Medine yakınlarına kadar yaklaşmış oldular. Memlûklülerin, Portekizlilere karşı durabilecek güçte olmamaları, kutsal şehir olan Mekke ve Medine halkının hem Müslüman olan hem de daha güçlü bir devlet konumunda bulunan Osmanlı'nın tabiiyetine geçmeye sıcak bakmalarını sağlamıştı.³

Yavuz Sultan Selim ve Memlûk Devleti'nin hükümdarı Kansu Gavri, 24 Ağustos 1516'da Mercî Dâbık savaşında karşı karşıya geldiler.⁴ Yapılan savaş neticesinde Osmanlı Devleti kesin bir galibiyet elde etmişti. Osmanlılar ilk önce Halep'i daha sonra bölgenin önemli şehirlerinden olan Hama, Humus ve Şam'ı ele geçirmişlerdi. Böylece Suriye, Lübnan ve Filistin kısa süre içerisinde Osmanlı egemenliğine girmişti.⁵ Bu sırada Osmanlı Devleti, Mısır'ın fethi için uygun şartları sağlamıştı. ⁶ 1517'de yapılan Ridaniye Savaşı ile birlikte Osmanlı Devleti, Memlûklülere son vermişti. Memlûk Devleti'nin hükümdarı Tomanbay savaştan

---

¹Mustafa Çetin Varlık, "Çaldıran Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 193-194.

²Feridun M. Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s. 175.

³Feridun M. Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018, s. 220.

⁴Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 136-137.

⁵Emecen, "Mercidâbık Muharebesi", s. 175-176; Halil İnalçık, *Devlet-i Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 53. Baskı, İstanbul 2014, s. 142-143.

⁶Feridun M. Emecen, *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013, s. 228.

sonra yakalanarak idam edilmişti. Böylece Osmanlı Devleti'nin toprakları Kuzey Afrika'ya kadar ulaşmıştı.⁷ Mısır fethedildikten sonra Mekke şerifinin oğlu Kahire'de bulunan Yavuz Sultan Selim'i ziyaret etmiş, ona bağlılığını bildirmişti. Bu sayede İslam'ın kutsal şehirleri olan Mekke ve Medine de Osmanlılara bağlanmıştı.⁸

Osmanlılar, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'ya hâkim olduktan sonra buralarda kalıcı olmak⁹ için kendilerine direnenlerin bir kısmını affetmiş, bölgenin önde gelenlerini yönetime dâhil ederek muhtemel isyanların önünü almaya çalışmıştı.¹⁰ Bu süreçte Suriye ve Lübnan'da bulunan bölgesel güçler ve eski komutanlar da Osmanlı Devleti'ne biat edenler arasına katılmıştı. Yavuz Sultan Selim bölgeye ilk girişinden itibaren halka iyi davranmış, cömertçe yardımlarda bulunmuştu. Ayrıca farklı dini inançlara saygı göstermiş ve din adamlarını da ziyaret etmişti. Osmanlı Devleti'nin bölgedeki barışçıl politikasından etkilenen halk devlete bağlılıklarını bildirmeye başlamışlardı. Lübnan'da güçlü bir konumda bulunan Dürzi liderler de Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildirmişlerdi.¹¹

Memlûklüler, Lübnan'ı güçlü Dürzi ailelerinden biri olan Tenuhiler aracılığıyla yönetmişti.¹² Osmanlılar da Lübnan'ı ele geçirdikten sonra Dürzileri yönetime ortak etmişti.¹³ Ancak yönetimdeki Dürzi aileyi değiştirmişti. Osmanlı-Memlûk savaşında kendi taraftarı olan Ma'noğlu ailesini, Tenûhi ailesinin yerine getirmişti.¹⁴ Osmanlı Devleti, Lübnan bölgesinde Emirlik sistemi (1516-1842) adı altında yerel bir yönetim oluşturmuştu. Bu yerel yönetim gücü sayesinde vergilerin daha güvenilir ve daha hızlı bir şekilde toplanması sağlanmıştı. Osmanlı'nın bölge emirliğine Ma'noğullarını seçmesindeki temel neden, ailenin bölgeyi kontrol edebilecek güce sahip olmasıydı. Ma'noğulları, özellikle II. Fahreddin (1585-1635) döneminde güçlenerek nüfuz alanlarını Lübnan'ın Kuzey ve Güney bölgelerine kadar genişletti. Böylece her geçen gün güçlenen II. Fahreddin devlete karşı

---

⁷Feridun M. Emecen, "Ridaniye Savaşı", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 88.

⁸ Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, s. 226.

⁹Tansel, s. 150.

¹⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 9. Baskı, Ankara 2006, s. 287.

¹¹Tansel, s. 150-151.

¹² Ş. Tufan Buzpınar, "Lübnan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 248.

¹³ Tansel, s. 150.

¹⁴ Mustafa Öz, "Dürzilik", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 46.

yükümlülüklerini yerine getirmemeye başlamış, hatta bağımsızlığa varacak derecede girişimlerde bulunmuştu. Bu tavrı doğal olarak II. Fahreddin'in sonunu hazırlayacak olan süreci de başlatmıştı. Osmanlı yönetimi hareketlerinden rahatsız olduğu Fahreddin'in dize getirmesi için Şam Beylerbeyi Hafız Ahmed Paşa'yı görevlendirmişti. Ahmed Paşa 1612-1613 yıllarında bölgeye seferler düzenleyince Fahreddin oğlu Ali'yi yerine bırakarak İtalya'ya kaçmak zorunda kalmıştı.¹⁵ Osmanlı yönetimi isyanın bastırılmasından sonra bölgeyi kontrol altında tutabilmek için Sayda, Safed ve Beyrut sancaklarını Şam'dan ayırarak Sayda eyaleti isminde yeni bir beylerbeylik oluşturdu.¹⁶ II. Fahreddin 1618 yılında Osmanlı yönetimi tarafından affedildi. Ancak Lübnan'a döner dönmez yine eski politikalarını devam ettirdi. Bunun üzerine IV. Murad 1635 yılında II. Fahreddin'in yakalanması için bölgede nüfuzu kuvvetli olan Şam Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa'yı görevlendirdi.¹⁷ Şam Beylerbeyi tarafından yakalanan II. Fahreddin, İstanbul'a gönderildi. Daha sonra hakkında çıkarılan kararlar ile idam edildi.¹⁸

II. Fahreddin'in idamından sonra, Ma'noğlu ailesinin bölgedeki güçlü nüfuzu azalmaya başlamıştı. II. Fahreddin'den sonra yerine yeğeni Mülhem geçmişti. Mülhem'den sonra başa geçen oğlu Ahmed ardından erkek evlat bırakmadan öldüğü için Ma'noğlu ailesinin bölgedeki etkinliği son bulmuştu.¹⁹ Bunun üzerine Dürzi şeyhleri toplanarak, güçlü bir nüfuza sahip Şihab ailesinden bir yönetici seçmeye karar verdiler.²⁰ Beşir Şihab, kendisinin seçilmesi durumunda vergilerde indirim yapacağını ve bazı imtiyazlar tanıyacağını vaat ederek, Dürzi şeyhlerinin kendisini Emir olarak seçmesini sağlamıştı.²¹

Ma'noğlu II. Fahreddin zamanında, Lübnan'da Ma'noğlu ailesi ve Kilis civarında Canbolat ailesi, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan halindeydiler. Her iki aile de buldukları bölgelerde başına buyruk hareket etmekteydiler. Bu yüzden ortak düşman olarak gördükleri Osmanlı Devleti'ne karşı birbirleriyle ittifak kurmuşlardı.

---

¹⁵ Buzpınar, s. 248-249.

¹⁶ Ersin Gülsoy, "Sayda", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 209-210.

¹⁷ Buzpınar, s. 248-249.

¹⁸ İzzettin Artokça, *Ortadoğu'da Dürziler, Stratejik Rapor No: 54*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2013, s. 5.

¹⁹ Buzpınar, s. 249.

²⁰ Artokça, s. 5.

²¹ William R. Polk, *The Opening of South Lebanon 1788-1840*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1963, s. 11.

Osmanlı Devleti, Canbolatoğlu Ali Paşa'nın isyanını bastırmıştı. Ali Paşa, Halep'e kaçtıysa da yakalanmış ve Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle idam edilmişti. Ali Paşa'nın idamından sonra Osmanlı Devleti'nden saklanmak zorunda kalan Canbolat ailesinin diğer üyeleri, 1630 yılında II. Fahreddin'in daveti üzerine Lübnan'a yerleşmeye karar verdiler. Böylece Kilis'ten ayrılan Canbolat ailesi Lübnan'ın şuf bölgesine kalıcı olarak yerleşmişlerdi. Canbolat ailesi 1630 yılından 1700'lü yılların sonuna kadarki süreçte, bölgedeki nüfuzunu arttırarak önemli bir güç olmaya başlamıştı. Böylece bölge yönetimini elinde bulunduran şihab ailesine karşı bir tehdit unsuru olmaya başlamıştı. 18. yüzyılın sonlarına doğru Lübnan coğrafyasında şihab ve Canbolat aileleri arasında hâkimiyet mücadeleleri ortaya çıkmıştı.²²

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında Avrupalı devletlerin Doğu Akdeniz ile yakından ilgilenmeleri kaçınılmaz olarak Lübnan'ı da etkilemişti. Batılı devletler nüfuz alanlarını genişletmek ve ekonomik anlamda daha fazla menfaat elde etmek için Lübnan'ın dini ve demografik yapısına müdahalelerde bulunmuşlardı.²³ Böylece bölgede yüzyıllardır devam eden dini ve sosyal yapı sarsılmış, Dürziler ve Maruniler arasında ciddi çatışmalar ortaya çıkmaya başlamıştı.²⁴ Osmanlı Devleti içerisinde ortaya çıkan isyanlarda Avrupalı devletler dini-mezhepsel faktörleri de öne sürerek devletin işişlerine müdahale etmişlerdi. Osmanlı yetkilileri ne kadar çabaladıysa da işişlerine artarak devam eden diş müdahaleleri engelleyememişlerdi. Devlet içerisinde, vali statüsündeki yöneticilerde bu durumları fırsat bilerek kendi hâkimiyet alanlarını genişletmenin peşine düşmüşlerdi. Osmanlı'nın, Mısır'a vali olarak atadığı Kavalalı Mehmed Ali Paşa devletin güçsüz durumundan kendisine en fazla pay çıkartan vali olmuştu.²⁵

Fransızlar, Suriye ve Lübnan'da yaşayan Hıristiyanları desteklemeye başlamıştı. Bölgede arka planda kalmamak için İngilizler de burada yaşayan Dürzi topluluğunu, koruması altına almıştı. İngilizlerin bölgeye dâhil olmasının asıl amacı Hindistan tarafına giden deniz yollarını kontrol etmek istemesiydi.²⁶

---

²² Öz, "Dürzilik", s. 46-47.

²³ Fatma Uygur, "Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 3, Manisa 2018, s. 183.

²⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2007, s. 29-30.

²⁵ Lewis, *Orta Doğu*, s. 385.

²⁶ İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014, s. 46-47.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜRZİ İNANCI VE DÜRZİLERİN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

1.1. Dürzilerin Etnik Kökeni, Coğrafyası ve Nüfusu

1.1.1. Dürzilerin Etnik Kökeni

Dürzilerin etnik kökenini net bir şekilde açıklamak mümkün olmamıştır. Ancak Dürziler kendilerini Arap olarak kabul etmektedirler. Avrupalı tarihçiler yazdıkları eserlerde onları Arap olarak kabul etmişlerdir. Şehabettin Tekindağ'a göre Dürzi kökeni eski İran kavimleri olan Medler ve Perslilere kadar dayanmaktadır. Bu görüşün dayanağı ise Dürzi mezhebi inancının eski İran inançlarına benzer yanlar taşımasıdır.²⁷ Dürzilerin menşeyini Hititlere kadar götüren araştırmacılar da bulunmaktadır.²⁸

Bir kısım araştırmacılar ise Dürziler ve Haçlılar arasında bağlantı kurmuşlardır. Bu düşüncelerini temellendirirken 12. yüzyılda Suriye'de kalan Haçlıların kendilerini Müslüman saldırılarına karşı korumak için Comte de Dreux komutası altında birleşerek bölgedeki dağlara yerleşmiş olduklarından bahsetmişlerdi. Burada yerli halkla karışarak yeni bir Hıristiyanlık mezhebi kurduklarını, mezhep isminin de Dreux olduğunu ve bu ismin zamanla tahrife uğrayarak Dürziye dönüştüğünü ileri sürmüşlerdi.²⁹ Bu görüşe göre burada kalan Haçlı topluluğu ilerleyen senelerde buldukları bölgedeki Araplar içerisinde asimile olarak Araplaşmışlardı.³⁰ Ancak Philip Hitti'ye göre bu tezin savunulabilir gerçek bir dayanağı bulunmamaktadır.³¹ Dürzilerin etnik kökeni meselesi net bir şekilde nereye dayandığı ortaya çıkarılması mümkün olmasa da bugünkü Dürziler, Arapça konuşmakta ve kendilerini Arap olarak görmektedirler.³²

---

²⁷ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Dürziler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, M.E.B Yayınları, Eskişehir 1997, s. 665-666.

²⁸ Mehmet Emin Bozarslan, *Savaşan Lübnan*, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1976, s. 23.

²⁹ Tekindağ, "Dürziler", s. 666; Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbucağı Yayınları, İstanbul 2010, s. 143.

³⁰ Bozarslan, s. 23-24.

³¹ Philip K. Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989, s. 1081.

³² Bozarslan, s. 23-24.

1.1.2. Dürzi Coğrafyası ve Nüfusu

Dürziler yayıldıkları coğrafya itibari ile genel olarak Ortadoğu'da bulunan Lübnan, Suriye, İsrail, Ürdün ve Filistin ülkelerinde bulunmaktadır.³³ Yaşadıkları ülkelerin tamamında nüfusça azınlık konumundadırlar.³⁴ Dürziler yaygın olarak Vadi at-Taym, Garb, Matn, Şuf ve Beyrut civarlarında yaşamaktadırlar. Dürziler inançlarını Halep'in ötesine yaymaya çalışmışlarsa da burada bulunan Nusayriler bu amaçlarına ulaşmalarını engellemişlerdi. Bu sebeple Dürzi inancı ve Dürziler Halep'in güneybatısının ötesine geçememişlerdi.³⁵

Osmanlı idari sistemi içerisinde Cebel-i Lübnan veya diğer adıyla Lübnan Dağı, Berr'üş-Şam ismi verilen Sayda Eyaleti'ne bağlı bir sancaktı.³⁶ Osmanlı yönetimi Lübnan'da bulunan mukataaları önde gelen Dürzi aileleri arasında paylaştırmıştı. Cebel-i Lübnan mukataaları; Şuf, Menasif, Urkub, Cered, Müten, Şahhar ve Garb olmak üzere yedi kısma ayrılmıştı. Bu mukataa topraklarının Dürzi aileler tarafından idare edilmesinden dolayı Dürziler bu coğrafyada kalıcı olarak yayılmışlardı. Bu yüzden daha sonra bu coğrafya Bilâd-ı Dürûz ve Cebel-i Dürzî isimleriyle anılmıştı.³⁷

Dürzilerin nüfusu hakkında kesin bilgilere ulaşmak mümkün olmamıştır. 1844 yılında yapılan nüfus sayımı dikkate alındığında Dürzi nüfusunun yirmi beş bin (25.000) olduğu görülmektedir.³⁸ Ahmet Cevdet Paşa tarafından kaleme alınan Osmanlı İmparatorluğu Tarihi kitabında, Cebel-i Lübnan'da bulunan Dürzi nüfusunun 30.000 olduğu ve Şam bölgesine yakın yerler de 128.000 Dürzi'nin yaşadığı belirtilmiştir.³⁹

---

³³ Kais M. Firro, *A History of The Druzes*, Brill, New York 1992, s. 3; Ahmet Bağhoğlu, "Dürziliğin Felsefi ve Dini Arkaplanı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Elazığ 2003, s. 215; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009, s. 30; James L. Gelvin, *Modern Orta Doğu Tarihi (1453-2015)*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 433.

³⁴ Firro, s. 3.

³⁵ Tekindağ, "Dürziler", s. 667-668.

³⁶ Ahmet Cevdet Paşa, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 1, İlgî Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011, s. 206.

³⁷ Mehmet İpşirli, *Tarih-i Cevdet*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018, s. 336-337; Sayın Dalkıran, "Tarih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrilik)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 202.

³⁸ Murat Bebiroğlu, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, Akademi Matbaası Yayınları, İstanbul 2008, s. 20.

³⁹ Cevdet Paşa, s. 207.

1.2. Dürzi İnancı

1017 yılında Hamza bin Ali'nin önderliğinde toplanan bir grup insan, Fatımi Devleti'nin 6. Halifesi Hâkim Biemrillâh'ın ilah olduğunu söyleyerek, Mısır topraklarında Dürzi inancı adında yeni bir mezhep ortaya çıkarmışlardı.⁴⁰ Biemrillâh mezhebin başına imam olarak Hamza bin Ali'yi atamıştı.⁴¹ Hamza bin Ali aslen İranlı olup, Suzan kasabasında doğmuştu. 33 yaşındayken imam seçilmişti.⁴² Hamza bin Ali önderliğinde ortaya çıkarılan Dürzilik mezhebi,⁴³ ilk defa Kahire'de varlık gösterdikten sonra kısa bir süre içerisinde Suriye topraklarına kadar genişlemeyi başarmıştı. Anuştekin el-Dürüzü ismindeki mezhebin propagandacısı, bir misyoner gibi davranarak mezhebin kısa sürede yayılmasına hizmet etmişti.⁴⁴ Biemrillâh, Anuştekin'i mezhebi yayması için Suriye'ye gönderdiğinde Hamza bin Ali onu kendisine rakip olarak gördüğünden Suriye'de öldürtmüştü.⁴⁵ Dürzi mezhebi, ismini en fazla üne sahip olan mezhebin propagandacısı Anuştekin Dürzü'den aldığını ileri süren araştırmacılar bulunmaktadır.⁴⁶ Dürzi mezhebine ismini verdiği iddia edilen diğer bir şahıs ise Biemrillâh'ın komutanlarından olan Ebû Mansur Anuştekin ed-Dürzî olmuştu. Dürzi mezhebinin kökenine dair çeşitli rivayetler bulunsa da daha çok ikinci görüş genel kabul görmektedir.⁴⁷

Dürzi inancının İsmailiye⁴⁸ mezhebinin fikirleri ve değişik felsefi düşüncelerin karışımıyla ortaya çıktığı söylenmektedir.⁴⁹ Dürziler, Hz. Şuayb'ı Allah'tan vahiy alan sahih bir peygamber olarak kabul ederler. Hz. Şuayb'ın damadı

⁴⁰ Tuba Yıldız, *Geleneğin Hukuku Osmanlı'nın Adaleti Dürziler ve Mârûnîler*, Vadi Yayınevi, İstanbul 2020, s. 43.

⁴¹ Öz, "Dürzilik", s. 39-40; Ömer İshakoğlu, *Suriye Tarihi*, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 48; İsmail Parlatur, *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 187.

⁴² Sami Nasib Makarem, *The Druze Faith*, Caravan Books, New York 1974, s. 18.

⁴³ Ramazan Aydın, *Izmirlî İsmail Hakkı'nın "Dürzi Mezhebi" Adlı Eserinin Latince Edilmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul 2015, (Yüksek Lisans Tezi), s. 58; Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi, İtikadî ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul (Basım yılı yok), s. 62.

⁴⁴ Majid Khadduri, "The Druze Faith by Sami Nasib Makarem", *Middle East Journal*, Vol. 29, No. 1, Winter 1975, s. 111.

⁴⁵ Tekindağ, "Dürziler", s. 666; Cevad Meşkûr, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011, s. 114-115.

⁴⁶ Neşet Çağatay, İbrahim Agah Çubukçu, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985, s. 216.

⁴⁷ AYTEKİN ŞENZEBEK, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, Konya 2011, s. 178.

⁴⁸ İsmail bin Cafer es-Sadık'a dayandırılarak varlığını günümüze kadar devam ettirmiş olan aşırı Şii mezheptir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Öz, Mustafa Muhammed eş-ŞEK'A, "İsmâiliyye", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 128-133.

⁴⁹ Ahmet Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ 2006, s. 9.

olan Hz. Musa'ya da saygı gösterirler. Hz. Şuayb ve Hz. Musa'yı ataları olarak kabul etmişlerdir. Hz. Musa'nın, Hz. Şuayb'ın damadı olduğunu söyleyerek Dürziler ve Yahudiler arasında bir akrabalık bağı olduğuna inanırlar. Bu inanışa göre İsraili Yahudiler ve kendi aralarında özel bir ilişkinin olduğunu düşünürler. Dürziler, Hz. Şuayb'a gösterdikleri saygıyı ve önemi belirtmek için kabrini hac niyetiyle ziyaret ederler. Her sene 25 Nisan'da Hz. Şuayb'ı şarkılar, şölenler ve danslar eşliğinde anarlar.⁵⁰

Dürziler inanç ve ibadetlerini olabildiğince gizli tutmuş,⁵¹ ibadetlerini halevat veya halvethane olarak adlandırılan mabetlerde gerçekleştirmişlerdi.⁵² Mabetler bir şehrin veya köyün yakınlarında bulunan en yüksek tepede inşa edilmişti.⁵³ Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa, Suriye Seferi (1831-1838) sırasında Dürziler ile karşı karşıya gelmişti. İbrahim Paşa, Vâdi at-Taym bölgesinde Dürzileri mağlup ettiğinde mabetlerine girerek yazılı eserlerini ele geçirmişti. Bu eserlerin hepsi Arapça yazılmıştı. Daha sonraki senelerde bu eserler dünyada farklı kütüphanelere yayılarak farklı dillere çevrilmiş ve mezhep hakkında bilgi sahibi olunmasını sağlamıştı.⁵⁴

1.2.1. Dürzi Mezhebinde Temel Alınan Dört Ana Esas

1.2.1.1. Hâkim Biemrillâh'ın İlah Olduğunu Kabul Etmek

Dürzi inancına göre inanılması gereken ilk şey, Hakim Biemrillâh'ın ilah olduğudur. O her şeyden üstün kabul edilmiştir. Akıl hiçbir şekilde onu bütün yönleriyle ele alacak kudrete sahip değildir. Onu tarif etmek mümkün değildir.⁵⁵ Minberlerde okutulan hutbelerde “Bism'i-llâhırrahmâni'r-rahîm” demek yerine “bismi'l-hâkimi'l-muhyi'l-mümît” ifadesinin kullanılması zorunludur.⁵⁶ Hâkim Biemrillâh garip davranışlar sergileyen bir yapıya sahipti. Merhametsiz olarak tanınan Hâkim Biemrillâh, insanlara zarar vermekten zevk duymuştu. Üzerine

⁵⁰ Murat Dinçtürk, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Şuayb*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta 2016, (Yüksek Lisans Tezi), s. 5.

⁵¹ Arthur Goldschmidt JR., Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Aydemir Güler), Doruk Yayınevi, İstanbul 2011, s. 131.

⁵² Çağatay-Çubukçu, s. 218; Ahmet Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004, s.59.

⁵³ Albert Hourani, *Arap Halkları Tarihi*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 230.

⁵⁴ Öz, “Dürzilik”, s. 40.

⁵⁵ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 155.

⁵⁶ Dalkıran, s. 206.

giydiği bir elbiseyi yedi sene boyunca sırtından çıkarmamıştır. Hâkim Biemrillâh'ın diğer garip adetlerinden biri de Kahire'de dolaşırken normal görülen at binmek yerine beyaz bir merkebe binerek dolaşması olmuştu.⁵⁷ Rivayete göre; Hakim Biemrillah kardeşi Sittü'l Mülk'n Mısırlı erkeklerle ilişkisi olduğunu ifade eden bir mektup ele geçirmiş ve bu duruma son derece sinirlenmişti. Bu yüzden Mısırlı erkeklerin öldürülmelerini ve Mısırlıların evleriyle dükkanlarının yağmalanmasını emretmişti. Bu sebeple  gün boyunca çatışmalar çıkmış, bu esnada iki taraftan çok sayıda kişi ldrlmşti. Biemrillah meydana gelen olayların müsebbibi olarak kardeşini görmüş ve onu bir mektupla uyar mıştı. Bunun zerine öldürüleceği vehmine kapılan Sittü'l Mülk ordu komutanı İbn Devvas ile birlikte abisine karşı suikast planı hazırlamıştı. Biemrillâh'ın akşamları genelde Mukattam Dağı'na gittiğini bildiklerinden, İbn Devvas adamlarını göndererek orada onu ldrtmişti. Biemrillâh'ın elbisesi düğmeleri ilikli bir şekilde, haer delikleri ile kanlar içerisinde orada bırakılmıştı. Cesedin ne olduğu hususunda iki farklı görüş vardır. İlk görüşe göre kardeşinin cesedi getirtip defnettiği, ikinci görüşe göre de cesedin bir kuyunun içerisine atıldığı yönündedir.⁵⁸ Dürzi inancına göre Hâkim Biemrillâh gerçekten ölmemiştir. Onun Mukattam dağında semaya yükseldiğine inanmışlardır.⁵⁹ İnsanların çıkardığı fitne ve bozgunculuk yüzünden gizlenmeyi seçmiştir. İnsanlar günahlarına tövbe ettikten sonra tekrar ortaya çıkacak ve Dürzi inancına mensup insanları ödüllendirecektir. Dürzi inancına mensup olmayan insanları da cezalandıracaktır.⁶⁰

1.2.1.2. Hamza bin Ali'yi Tanımak

Dürzi inancının yayılmasında en etkili isim Hakim Biemrillâh'ın vezirliğini yapan Hamza bin Ali'nin olduğu kabul edilmektedir.⁶¹ Hamza bin Ali, Dürzi inancının hızla yayılması için insanları örgütleyerek, Mısır coğrafyasının dışına göndermişti. Gönderdiği misyonerlerin tuttuğu kayıtlara göre inancı kabul edenlerin

---

⁵⁷ z, "Dürzilik", s. 40.

⁵⁸ Aytekin şenzeybek, "Dürziliğin Teşekkül Süreci", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 1, Ocak 2015, s. 97-98.

⁵⁹ z, "Dürzilik", s. 40.

⁶⁰ ağatay-ubuku, s. 217.

⁶¹ Muzaffer Tan, "Geçmişten Günümüze Dürzilik", *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, Gz 2012, s. 63.

sayısı 60.000'i bulmuştur.⁶² XI. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkan Dürzi mezhebinde Hâkim Biemrillâh ile birlikte Hamza bin Ali'nin de uluhiyetine inanılmıştı.⁶³ Hamza bin Ali, Dürzi inancına göre peygamber derecesinde kabul edilmektedir.⁶⁴ İlk yaratılan varlık ve yaratılanlar içerisinde eşref-i mahlûk olduğu kabul edilmiştir. Dürziler, Hâkim Biemrillâh'ın onu nurundan yarattığına ve imam seçtiğine iman etmişlerdir.⁶⁵ Hamza bin Ali, İslam'daki şer'i kuralların gereksiz olduğunu söyleyerek kaldırmıştı. İslam inancındaki gibi namazın kılınmasının gereği olmadığını beyan ederek namaz yerine doğru sözlü olmanın yeterli olacağını açıklamıştı.⁶⁶ Dürzi inancını açıklayan 111 risalenin 26 tanesini Hamza bin Ali yazmıştır.⁶⁷

1.2.1.3. Hudûd'u Bilmek

Dürzilerin inanç sisteminde, ilahi emirleri öğreten ve bu fikirleri insanlara tanıtan görevli kişilere hudud denir.⁶⁸ Dürzi inancına göre hudûdları bilmeyenlerin gerçek anlamda Allah'ın birliğini kabul etmeyenlerden olduğu kabul edilmiştir. Ancak hudûdları bilen kişiler tevhid inancını benimsemiş olurlar. Hudûdu bilmek inancı, İsmailiyye mezhebinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Hudûdların sadece Biemrillâh devri için değil, Dürzi inancının her safhasında geçerliliği mevcuttur.⁶⁹ Hudûdların sayısı beş tane olarak belirlenmişti. Hudûdun başı ise Hamza bin Ali kabul edilmiştir. Hamza bin Ali'den sonra gelen dört kişi ise hudûdların geri kalanını oluşturmuştur. Bu dört kişi Hamza bin Ali'den sonra yaratılanların en değerlisi ve en şerefli olarak kabul edilmişlerdir.⁷⁰ Dürziler, hudûd olarak seçilmiş kişilerin insanlar gibi evlenmedikleri ve hiçbir şekilde günah işlemediklerine iman etmişlerdir.⁷¹ Hududların başı olarak kabul edilen Hamza bin Ali, Küllî Akl'ı temsil

⁶² Ahmet Bağlıoğlu, "Dürziliğin Temel Kaynaklarından Hamza B.Ali'nin Risaleleri", *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 14, Eylül-Aralık 2002, s. 200.

⁶³ Resul Ay, "İslam Dünyasının "Öteki" İnanç Grupları Yahut Batıniyye-İsmailiyye Etkisinde Ortak Bir Kimlik Görünümü: Ehl-i Haklar, Alevi-Bektaşiler, Kakailer, Şabaklar, Nusayri ve Dürziler", *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir "Yalnız" İsim Bahaeddin Yediyıldız'a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015, s. 79.

⁶⁴ E. Toftbek, "Kıssa Dürzi İlmihali", (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, Ankara 1982, s. 219.

⁶⁵ Çağatay-Çubukçu, s. 217.

⁶⁶ Ay, s. 83.

⁶⁷ Aytekin Şenzybek, "Dürzî Kutsal Metinleri İçerisinde Yer Alan Bazı Risalelerin Tasnif ve Tahlili", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29, Konya 2010, s. 201.

⁶⁸ Tekindağ, "Dürziler", s. 666.

⁶⁹ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 168-169.

⁷⁰ Tekindağ, "Dürziler", s. 666.

⁷¹ Öz, "Dürzilik", s. 43.

etmiştir. Ali'nin her dönemde farklı bir şekilde ortaya çıktığına iman edilmiştir.⁷² Hududların ikincisi olan Küllî Nefs'in temsilcisi İbrâhim b.Muhammed b.Hâmid et-Temîmî'dir. İlmini Hamza bin Ali'den almıştır. Dürzi inancında inancın yazıya aktarıldığı risalelerde ismine atıflar yapılmıştır.⁷³ Üçüncü sıradaki hudud olan Kelime'yi ise Ebû Abdillâh Muhammed b. Vehb el- Kureşî temsil etmiştir.⁷⁴ Dördüncü hudud Sâbık, Kelime'ye yardımcı olmak için kurulmuştur. Temsilcisi Ebû'l-Hayr Seleme b. Abdilvehhab es-Sâmirî'dir.⁷⁵ Hududların sonuncusu olan Tâlî'nin temsilcisi Bahâeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed es-Semmûkî'dir. Dürzi mezhebinin sözcüsü olarak inancı yaymak ve mezhebe karşı yazılmış eserlere cevap vermek için Risaleler yazmıştır. Dürzü mezhebinin yayılması için Hamza bin Ali'den sonra en fazla varlık gösteren kişilerden olmuştur.⁷⁶

Hudûdların temsili için kendine has beş tane rengi vardır. Küllî Akl'ı temsilen yeşil renk, Küllî Nefs'i temsilen kırmızı renk, Kelime'yi temsilen sarı renk, Sâbık'ı temsilen mavi renk, Tali'yi temsilen de beyaz renk kullanılmaktadır. Seçilen bu beş renk günümüzde Dürzilerin temsili için bayrak olarak kullanılmaktadır.⁷⁷

1.2.1.4. Yedi Esası Bilmek

Hamza bin Ali'ye göre Ehlisünnetin şeriatı ve Bâtınilerin kuralları Hâkim Biemrillâh'ın ilah olarak ortaya çıkmasıyla hükmü kalkmıştır. Bunların yerine Hamza bin Ali'nin mezhep inancı için getirdiği yeni kurallar ve kaideler kabul edilmiştir. İslam dininin beş şartı ile cihad ve velayet yerine yeni esaslar getirilmiştir.⁷⁸

Doğru sözlü olmak Dürzi inancında namazın yerine getirilen esastır. Dünyevi ve dini her alanda her kişiye karşı doğru sözlü olmak gerekmektedir. Çok zor bir durumda mezhep inancını kabul etmeyen insanlara karşı dürüst olmamaya müsaade edilmiştir.⁷⁹

⁷² Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 169.

⁷³ Öz, "Dürzilik", s. 43.

⁷⁴ Tan, s. 69.

⁷⁵ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 170.

⁷⁶ Öz, "Dürzilik", s. 43.

⁷⁷ Öz, "Dürzilik", s. 43; Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 170.

⁷⁸ Tekindağ, "Dürziler", s. 667.

⁷⁹ Tan, s. 71.

Zekât kaldırıp yerine din kardeşlerini korumak esası getirilmiştir. Buradaki amaç insan topluluklarının değil, mezhep inancını kabul etmiş kişiler arasındaki kardeşlik bağına güçlendirmek adına yapılmıştır.⁸⁰

Dürzi mezhebinin inancına göre kendilerinden önce ortaya çıkmış dinlerin ve inançların tamamının batıl olduğu kabul edilmiştir. Gerçek dine ve inanca yalnızca Hâkim Biemrillâh'ın ilahlığını kabul etmekle ulaşılabilir. Oruç kaldırılıp yerine bu esas getirilmiştir. Mezhep inancına göre asıl olan oruç, Hâkim Biemrillâh'ın ilahlığını kabul etmek ve bu bilgiyle kendilerini cahillikten korumaktır. Dürzilere göre var olmayan bir şeye iman edilemez. Var olmayana iman ettikleri için diğer inançları küfür olarak kabul etmişlerdir.⁸¹

Hacca gitmek yerine iblislerden ve azgınlardan uzak durmak esası getirilmiştir. Bu esasta yer alan asıl azgınlık, Dürzilikten önce ortaya çıkmış peygamberler olarak gösterilmiştir. Buradaki dayanak noktaları da peygamberlerin Hâkim Biemrillâh'ın ilahlığından bahsetmemelerinden de öte, görünmeyen bir yaratıcıya inanmalarına çağırımları olmuştur. Dürzi inancına göre insanları görünmeyene çağırdıkları için önceki peygamberler sapkıncılardır. Hamza bin Ali, şeriat ehli peygamberlere kesinlikle karşı olmuştur. Bunların başında Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed gelmektedir.⁸²

Yedi esas içerisinde İslam dininde bulunan Kelime-i şahadet yerine Biemrillâh'ın tek tanrı olduğuna iman etmek esası getirilmiştir.⁸³ Dürzi inancı, insanın başına gelen her şeyin bir hikmeti olduğu ve her şeyin Hâkim Biemrillah'ın rızası ile gerçekleştiğini kabul eder.⁸⁴ Biemrillah'ın bütün hüküm ve fiillerine rıza göstermek esası, İslam dinindeki cihad anlayışı yerine getirilmiştir.⁸⁵

Mezhep inancını kabul etmiş insanlar Hâkim Biemrillâh'dan gelen bütün emirlere boyun eğmişlerdir. Karşılarına çıkan zorlukların ve kolaylıkların ondan geldiğine iman etmişlerdir. İnsanın her şeyiyle Hâkim Biemrillâh'a teslim olması ve her faaliyetine rıza göstermesi ilimde ve öğrenmede varılacak son nokta olarak kabul

⁸⁰ Mustafa Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012, s. 352.

⁸¹ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 178.

⁸² Öz, "Dürzilik", s. 44.

⁸³ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 181.

⁸⁴ Tan, s. 73.

⁸⁵ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 74.

edilmiştir.⁸⁶ Yedi esasın sonuncusu olan Hâkim Biemrillâh'a teslim olmak velayet yerine konulmuştur.⁸⁷

1.2.2. Takammüs

Dürzi inancını benimsemiş olanlar insan ruhunun sürekli başka bedenlere geçtiğine inanmaktadırlar. Ruh herhangi bir sebeple bir bedenden ayrılırsa başka bir vücuda girerek varlığını devam ettirmektedir.⁸⁸ Ruh ölümsüzdür, ölen ve yok olan sadece beden ve cisim olarak kabul edilir.⁸⁹ Ruhun beden değiştirmesi inancı Dürziler içerisinde kıyamet gününe kadar devirler halinde süreceğine inanılmıştır.⁹⁰ Dürzilere göre sadece Dürzi inancına mensup olan insanların ruhu cisim ve beden değiştirmektedir. Bu inanca göre kendi devrinde yaşayan Dürziler içerisinde fiziksel olarak topallaması, kör olması ya da her hangi bir kaybının olmasının yanında maddi olarak fakir yaşaması önceki hayatında ruhun bulunduğu beden de işlediği günahlar dolayısıyla karşısına çıkmaktadır.⁹¹

1.2.3. Kıyamet ve Hesap Günü

Dürzi inancında kıyamet günü, İslam dininde bulunan ahiret gününün yerine kullanılmaktadır. İmandıkları takammüs inancı sebebiyle ruhun tekrardan ölüp dirileceğine inanmazlar.⁹² Kıyamet gününün olacağına inandıkları Receb ayının Cuma gününde bu durum son bulacaktır. Kıyamet gününde Hâkim Biemrillâh tekrar ilah olarak görünecektir ve o gün yeryüzüne kılıç ve şiddetle hükmedecektir.⁹³

1.2.4. İlahi Bilgiyi Gizli Tutmak

Dürziler inandıkları inanca mensup olmayan kişilere inançları hakkında bilgi vermek istememişlerdir. Bu sebeple Dürzi inancının mahiyetini tam olarak anlamak oldukça zordur.⁹⁴ İbrahim Paşa, Suriye seferi (1831-1838) sırasında mağlup ettiği Dürzilerin ibadethanelerinde bulunan Arapça eserlerini ele geçirmiştir. Daha sonra bu eserler farklı kütüphanelerde farklı dillere çevrilerek Dürzi inancı hakkında bilgi

---

⁸⁶ AYTEKİN ŞENZEBEK, *Resâilü'l-Hikme'ye Göre Dürzi İnanç Esasları*, Konya Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, (Doktora Tezi), s. 329-330.

⁸⁷ ÖZ, "Dürzilik", s. 44.

⁸⁸ BAĞLIOĞLU, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s. 171.

⁸⁹ ŞENZEBEK, *Resâilü'l-Hikme'ye Göre Dürzi İnanç Esasları*, s. 332.

⁹⁰ BAĞLIOĞLU, "Dürziliğin Felsefi ve Dini Arkapları", s. 224.

⁹¹ ÖZ, "Dürzilik", s. 41.

⁹² BAĞLIOĞLU, "Dürziliğin Felsefi ve Dini Arkapları", s. 224.

⁹³ TOFTBEK, "Kıssa Dürzi İlmihali", s. 216.

⁹⁴ ŞENZEBEK, "Dürziliğin Teşekkül Süreci", s. 88.

sahibi olunmasına olanak sağlamıştır.⁹⁵ Ele geçirilen eserlerin çevirisi yapılırken yazılan eserlerin içerisinde bulunan bir takım şifrelenmiş yazılar yanlış ya da farklı anlamlarda çevrilmiştir. Bu yanlış çeviriler Dürzi inancına mensup insanların yanlış şekilde anlaşılmasına yol açmıştır.⁹⁶

1.3. Dürzilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı

1.3.1. Sosyal Yapı

Dürzi toplumunda sosyal hayatın şekillenmesinde, Dürzi inancı etkili olmuştur. Dürzi inancını benimsemiş insanların başka inançlara geçmesine ve diğer inançtaki insanların Dürzi inancına geçmesine izin verilmemiştir. Bu yasak Dürzi toplumunun dış dünyaya kapalı bir cemaat olmasına yol açmıştır. Kendi içinde oluşturduğu cemaat yapılanması hakkındaki bilgileri de dış dünyaya kapalı tutmuşlardır.⁹⁷ Dürzi toplumu şeyhler ve köylüler olmak üzere iki sosyal tabakaya ayrılmıştır. Şeyhler genellikle Dürzi coğrafyası içerisinde bulunan köylerde yönetici konumunda bulunuyorlardı. Köylerdeki arazilerin büyük çoğunluğu bu yönetici şeyhlere ait olmuştur. Köylülerde toprağı ekip biçen işçi sınıfı konumundaydılar.⁹⁸

Dürziler inanç esaslarına göre cuhhal, ukkal ve şeyh'ül akl olarak üç gruba ayrılmışlardır. Cuhhal sınıfında bulunan kişiler, Dürzi inancı hakkındaki her şeye vakıf değillerdir. Sadece inancın onlardan yerine getirmesini istediğı gerekleri yapmaları yeterlidir. Dürzilerin çoğunluğu bu sınıfa tabidir. Dürzi inancını kabul etmiş cuhhal kesiminden hiç kimse Dürzi Risalelerini okuyamaz. Dürzi Risalelerinin okunması bu sınıf için yasaklanmıştır. Kendilerinden bir üst sınıfta bulunan ukkal sınıfına geçmeleri için 40 yaşını doldurmuş olmaları ve ukkal sınıfında bulunanların yapacağı denetimden geçmeleri gerekmektedir. Ukkal sınıfına mensup olanlar yalnızca dini işlerle ilgilenmişlerdir. Bu sınıfta kadınlar da bulunabilirdi, burada yer alan kadınlar için Akilat tabiri kullanılmıştır. Ukkal sınıfına mensup kadınların, kendilerinden bir alt sınıfta bulunan cuhhal grubundan bir erkekle evlenmeleri halinde, kesinlikle dini sırları ve Dürzi risalelerini kocalarına anlatmaları yasaklanmıştır. Üçüncü sınıfta bulunan Şeyh'ül-Akl dini lider olarak, ukkal sınıfına

---

⁹⁵ Öz, "Dürzilik", s. 40.

⁹⁶ Bağlıoğlu, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, s.186.

⁹⁷ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 113.

⁹⁸ Iliya F. Harik, *Politics and Change in a Traditional Society*, Princeton University Press, New Jersey 2017, s. 21.

mensup kişilere liderlik yapardı. Şeyh'ül-Akl olan kişinin kim olacağını, Dürzi siyasetinin başında bulunan emir belirlemiştir. Şeyh'ül-Akl bağış yoluyla toplanan paraların, Dürziler için nerede ve nasıl kullanılması kararını veren tek yetkili kişi olmuştur.⁹⁹ Dürzi toplumunda eğitim vermek amacıyla her hangi bir okul türüne rastlanmamıştır. Sadece 1849 yılında açılan ve kısa süreli olan bir okula sahip olmuşlardı.¹⁰⁰

Dürzilerin başka inanca mensup kişilerle evlenmeleri yasaklanmıştır. Çok eşlilik ve cariyelere sahip olma toplumu bozduğuna inanıldığı için yasaklanmıştır. Evli kişilerin zina yapması durumunda evliliklerine son verilir. Dürzilerde 13 yaşından küçük kızlarla evlenmek yasaklanmıştır. Dürzi evliliklerinde kadın ve erkek eşit haklara sahip sayılmıştır. Erkek veya kadın her ikisinin de boşanma hakkı vardır. Boşandıktan sonra sahip olunan bütün mal varlığı iki taraf arasında eşit olarak paylaşılır. Dürzi evliliklerinde boşanma gerçekleştikten sonra, erkek boşandığı kadın ile bir daha evlenemez.¹⁰¹ Dürzilerin miras hukukunda ölen kişi mallarını kendi kazandıysa dilediği şekilde hüküm verme hakkına sahiptir. Ancak mallar atasından kalmışsa bunu evlatları arasında eşit şekilde bölüştürmek zorundadır.¹⁰²

1.3.2. Ekonomik Yapı

Dürzilerin ekonomik hayatı genellikle tarıma dayalıdır. Halkın az bir kesimi de sanat¹⁰³ ve ticaretle uğraşmıştır.¹⁰⁴ Dürzi coğrafyasında, Dürzi şeyhleri gerçek toprak sahipleri olmuşlardır. Alt tabakada kalan köylü kısım ise çiftçi kesim olup daha küçük arazi parçalarına sahip olmuşlardır. Dürzi şeyhler hasat vaktinde köylüleri kendi topraklarında çalıştırmışlardır. Şeyhlerin arazilerini kiralayan bazı köylüler de, araziden elde edilen hasadı onlarla paylaşmışlardır.¹⁰⁵ Osmanlı Devleti'nin kendi içinde geliştirdiği mukataa sistemi ile devlete ait araziler belli bir miktar karşılığında kiralanmıştır. Bu sistem içerisinde kiraya verilen araziler için mukataa ismi, arazinin kiralama hakkını alan kişiye de mukataacı ismi verilmiştir.¹⁰⁶

⁹⁹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 113-117.

¹⁰⁰ Harik, s. 27.

¹⁰¹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 119-121.

¹⁰² Cevdet Paşa, s. 207-208.

¹⁰³ Cevdet Paşa, s. 207.

¹⁰⁴ BOA, A.}MKT.MHM., 4/98, 26.Ca.1264 (30 Nisan 1848).

¹⁰⁵ Harik, s. 21.

¹⁰⁶ Mehmet Genç, "Mukataa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 129.

Dürziler içerisinde genellikle mukataa sahipleri yani toprağın büyük bir kısmının işletilme hakkı Dürzi şeyhlerinin elinde olmuştur.¹⁰⁷

Osmanlı Devleti, Bekaa ovasında bulunan arazilerde tarım yapma hakkını Dürzilere vermişti. Ancak devlete karşı isyan çıktığı zaman Dürzileri arazileri ellerinden almakla tehdit etmiştir.¹⁰⁸ Dürzi çiftçilerinin başlıca ürünleri; zeytin, üzüm, tütün, pamuk, buğday ve arpadır.¹⁰⁹ Beyrutlu tüccarlar kırsal alanda yaşayan köylülere para verip karşılığında tarım ürünleri almışlardır. Bu alışveriş tarımın gelişmesini sağlamıştır. Beyrutlu tüccarlar sınırlı sayıda olan yerli tüccarlarla pazar piyasasında karşı karşıya gelmişlerdi. Oluşan bu rekabet ortamında, tarım ile uğraşan halk kesimi mallarının iyi bir fiyata satılması açısından fayda görmüşlerdi. Ayrıca tüccarlar tarafından satın alınmaya başlanan el sanatlarının yapımında da bir artış yaşanmıştı.¹¹⁰ Dürzilerin tarımsal olarak yetiştirdiği en değerli ürünleri ipek olmuştur. İpek üretimini geliştirmek için dut ağaçları dikmişlerdi.¹¹¹ İpek gelirleri yükselmeye başlayınca, Dürzi şeyhler arasında ipek üretiminin yapıldığı bölgelere sahip olmak için çatışmalar yaşanmıştır.¹¹²

Sayda eyaletine bağlı Dürzi dağında ipek üretiminde aksamaların yaşanmaması için üretim kontrollü bir şekilde yapılmıştır. İpeğin birçok alanda kullanılmaya başlanmasıyla, ipeğe olan rağbet ve talep her geçen gün daha da artmıştır. Osmanlı Devleti bölgede yetiştirilen ipek üretiminden senede yüz bin (100.000) kuruş gelir elde etmiştir. Sayda Valisi Abdullah Paşa ipek üretiminden elde edilen senelik yüz bin (100.000) kuruşun üzerine elli bin (50.000) kuruş zam yaparak, yüz elli bin (150.000) kuruşa çıkarmıştır.¹¹³

---

¹⁰⁷ Harik, s. 21.

¹⁰⁸ BOA, HAT, 387/20681, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821).

¹⁰⁹ Harik, s. 21.

¹¹⁰ Leila Fawaz, "The City and the Mountain: Beirut's Political Radius in the Nineteenth Century as Revealed in the Crisis of 1860", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 16, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1984, s. 490.

¹¹¹ Harik, s. 21.

¹¹² Kürşat Çelik, "Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretimi ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Elazığ 2016, s. 278.

¹¹³ BOA, HAT, 717/34206, 17.Za.1246 (29 Nisan 1831).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜRZİLER İÇERİSİNDE NÜFUZ SAHİBİ OLAN DÖRT BÜYÜK AİLE

2.1. Tenûhiler

Tenûhilerin soyu, Teymullah b. Esed b. Vebere b. Tağlib'e dayanmaktadır. Bunlar Dürziler arasında en köklü aile olarak kabul edilirdi.¹¹⁴ Tenûhiler, aşiretler halinde Arabistan coğrafyasının alt kesimlerinde bulunan, Tihâme bölgesinde ilk varlıklarını göstermişlerdir. Daha sonra Tihâme bölgesinden ayrılarak Bahreyn tarafına göç etmişlerdir. Tenûhi ismini de Bahreyn'e göç ettikten sonra almışlardır. İlerleyen zamanlarda farklı coğrafyalara doğru yayılım göstermeye devam ederek Hîre, Hadr, Hama, Lazkiye ve Humus gibi bölgelere yerleşmişlerdir.¹¹⁵ Bu bölgelerin yanı sıra Kinnesrîn, Menbic ve Maarretünnu'mân gibi farklı coğrafyalarda da bulunmuşlardır.¹¹⁶

Tenûhiler, bu göçleri sonucunda yerleştikleri bölgelerde varlık gösteren Sasani İmparatorluğu ve Bizans İmparatorluğu başta olmak üzere Lahmi ve Gassani hükümdarlıkları ile temas halinde olmuşlardır. Bizans İmparatorluğu nüfuzu altındayken, Hıristiyanlık dininden etkilenerek bu dini benimsemeye başlamışlardır. İslam fetihlerinin, Arabistan dışına çıkması üzerine Bizans İmparatorluğu ile ittifak içerisinde bulunup Müslümanlara karşı savaşmışlardır. Hz. Ebubekir döneminde, Halid b. Velid komutasındaki İslam orduları Hîre'yi 633 yılında fethettikten sonra burada bulunan Tenûhiler, Hıristiyan oldukları için cizye vergisine bağlanmışlardır.¹¹⁷ İslam orduları Şam'ı fethettikten sonra Tenûhiler arasında İslam dinine geçenler olmuştur. Tenûhiler, Sıffin savaşında Muaviye taraftarı olarak savaşa katılmaları üzerine, Muaviye tarafından kendilerine bazı bölgelerin yöneticiliği verilmiştir. Bunun karşılığında Tenûhiler, Emevilerle aynı safta Bizanslılara karşı savaşmışlardır.¹¹⁸ Abbasiler döneminde Tenûhiler Doğu Akdeniz'in kıyı şeridinin Bizans istilasından korunması için kullanılmışlar, bu amaçla Beyrut, Sayda ve Trablus gibi şehirlere yerleştirilmişlerdi. Ayrıca Abbasiler, Tenûhileri iç bölgelerde

¹¹⁴ Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", s. 196-197.

¹¹⁵ Elnure Azizova, "Tenûh", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 468.

¹¹⁶ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹¹⁷ Azizova, s. 468.

¹¹⁸ Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", s. 198.

çıkması muhtemel olan isyanlara erken müdahale etmek amacıyla da buralara yerleştirmişti.¹¹⁹

11. yüzyılda Dürzi mezhebinin kurucusu olarak kabul edilen Hamza bin Ali Lübnan'da bulunan Tenûhileri kendi inancına davet etmiş, böylece Dürzi inancı Tenûhiler arasında yayılmaya başlamıştı.¹²⁰ Hamza bin Ali daha çok Tenûhi ailesinin önde gelenleriyle yakından ilgilenmiş ve onlara mektuplar göndermişti.¹²¹ Tenûhiler buldukları bölgede Haçlılar, Frenkler ve Moğollar gibi güçlü düşmanlara karşı savaşmışlardı.¹²²

Memlûk Devleti'nin Doğu Akdeniz'e hâkim olmasıyla birlikte Tenûhiler yönetime ortak edilmiş onlara Emirlik verilmişti.¹²³ Osmanlı Devleti'nin 1516 yılında bölgeyi fethetmesiyle birlikte Tenûhiler konumlarını kaybetmiş onların yerine Ma'noğulları ailesi yöneticiliğe getirilmiştir.¹²⁴

2.2. Ma'noğulları

Dürzi tarihi içerisinde yönetimi elinde bulundurmuş önemli aileler arasındadırlar.¹²⁵ Ma'noğlu ailesinin kökeniyle ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Bazı kaynaklar aslen Arap olduklarını ileri sürerken, bazıları ise kökenlerinin Kürtlere dayandığını dile getirmiştir.¹²⁶ Genel kanaate göre Ma'noğlu ailesinin soyu Amin Ma'n b. Rabî'a'ya dayandırılmıştır. Ailenin ortaya çıktığı ilk coğrafya da Necd ve Diyar-ı Rabîa bölgesi olmuştur. Ma'noğlu ailesinden Emir Ma'n'ın babası Ayyub öldükten sonra ailenin başına geçen Ma'n, göç ederek Halep'e yerleşmişti. Ma'noğlu ailesinde I. Fahreddin başa geçtikten sonra, ailenin Dürziler arasındaki konumu güçlenmiş, lider aile konumuna yükselmeye başlamışlardı.¹²⁷

Osmanlı-Memlûk rekabeti esnasında I. Fahreddin, Memlûkleri bırakarak Osmanlı safına geçmişti. Bundan dolayı Osmanlı Devleti, bölgeyi fethettikten sonra

¹¹⁹ Mustafa L. Bilge, "Lübnan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 245.

¹²⁰ Azizova, s. 469.

¹²¹ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹²² Azizova, s. 469.

¹²³ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Lübnan", *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, M.E.B Yayınları, Eskişehir 1997, s. 104.

¹²⁴ Mehmet Deniz Karakışla, *1840-1861 Tarihleri Arasında Cebel-i Lübnan'da Dürzi-Maruni Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2016, (Yüksek Lisans Tezi), s. 3-4.

¹²⁵ Artokça, s. 5.

¹²⁶ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 21.

¹²⁷ Tekindağ, "Dürziler", s. 668.

Lübnan Dağı'nın yönetimine Ma'noğullarını getirmişti. Bu süreçte Tenûhiler zayıflamış Sayda ve Sur şehirleri dışında bölgedeki etkinliklerini tamamen yitirmişlerdi.¹²⁸ Yavuz Sultan Selim bölgeyi fethettikten sonra Ma'noğullarından I. Fahreddin'e , "Dağ'ın Sultanı" lakabını vermişti.¹²⁹ I. Fahreddin zamanında Dürziler parlak bir dönem yaşamışlardı. I. Fahreddin bölgedeki gücüne güç katarak kısa zamanda yönetim alanını genişletmeyi başarmıştı. Bu sebeple kendisine "Fahreddin el-Kebir" yani Büyük Fahreddin ismi verilmişti.¹³⁰ Osmanlı Devleti'nin bölgeyi almasından kısa bir süre sonra, 1518 yılında çıkan bazı isyanlara Ma'noğullarından katılanlar olmuştu. Osmanlı'nın durumu fark etmesi üzerine 1523 ve 1524 senelerinde Ma'noğulları üzerine iki harekât düzenlenmişti. Osmanlılar bölgeye yeniden hâkim olduktan sonra Ma'noğulları devlete boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Bunun üzerine bölgenin idaresi yine bu aileye verilmişti.¹³¹

Konumunu sağlamlaştıran I. Fahreddin giderek güçlenmiş ve zamanla başına buyruk hareket etmeye başlamıştı. Bunun üzerine 1544 yılında dönemin Şam valisi tarafından idam edilmişti. I. Fahreddin'in idamı üzerine yerine oğlu Korkmaz geçmişti. Korkmaz babasının intikamını almak için bölgede bulunan Osmanlı yöneticilerine baş kaldırmış, aynı zamanda kervanlara da saldırmaya başlamıştı.¹³² Osmanlı Devleti bölgedeki durumu kontrol altına almak için Mısır Valisi İbrahim Paşa'yı, Ma'noğlu Korkmaz'ın üzerine göndermişti. Korkmaz üzerine gelen Osmanlı kuvvetlerine karşı koyamayınca çareyi kaçmakta bulmuştu.¹³³ Bundan sonra Korkmaz'a ne olduğuna dair yeterli veriye ulaşılamamıştır. Ancak Korkmaz'ın 1585 yılında öldüğü kayıtlara geçmiştir.¹³⁴

Korkmaz'ın ölümünden sonra oğlu II. Fahreddin başa geçmişti.¹³⁵ II. Fahreddin ismini dedesi olan I. Fahreddin'den aldığı için kendisine ikinci diye hitap edilmiştir.¹³⁶ II. Fahreddin'in siyasi kabiliyeti ve yönetim zekâsı yüksekti. Kişiliğinin sağlam olması ile birlikte dayısı Seyfettin et-Tenûhi'nin de yardımıyla, Şuf bölgesini

---

¹²⁸ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹²⁹ B. J. Odeh, *Lübnan'da İç Savaş*, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul 1986, s. 62.

¹³⁰ Faik Bulut, *Orta Doğu'nun Solan Renkleri*, 2. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul 2003, s. 132.

¹³¹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 22.

¹³² Bulut, s. 132-134.

¹³³ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 22.

¹³⁴ Feridun M. Emecen, "Fahreddin Ma'noğlu", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 80.

¹³⁵ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 22.

¹³⁶ Odeh, s. 62.

kendi kontrolü altına alıp burada Emirliğini ilan etmişti.¹³⁷ Burada konumunu güçlendirdikten sonra kendisine bağlı askeri birlikler kurmaya başlamıştı. Bu askeri birlikleri kervanları Bedevi eşkıyalarına karşı korumak için topladığını söylese de asıl amacı Osmanlılara karşı koymaktı.¹³⁸

II. Fahreddin sadece askeri yöntemleri kullanmamış diplomasiye de önem vermişti. Böylece Halep beylerinden Canbolatoğlu Ali Paşa'nın desteğini almış, bu sayede Beyrut ve Sayda şehirlerini de hâkimiyeti altına almayı başarmıştı.¹³⁹ II. Fahreddin'in bölgedeki nüfuz alanı 1600'lü yıllarda Lübnan'ın kuzey ve güney kesimlerine kadar yayılmıştı.¹⁴⁰ II. Fahreddin'in başarılı olmasındaki en temel sebeplerden biri de Osmanlı'nın, Avusturya ve İran'a karşı savaş halinde olmasıydı.¹⁴¹

II. Fahreddin Dürzi ve Hıristiyanlardan birlikler oluşturmuş, bazı Avrupalı ailelerle ticari anlaşmalar yaparak, değişik ittifaklar kurmaya çalışmıştı. Bu faaliyetlerinden hükümetin haberdar olmaması için ise bölgedeki Osmanlı yöneticilerine rüşvet vermişti. Her ne kadar faaliyetlerini gizlemeye çalışmışsa da neticede hükümet onun ne yapmak istediğini anlamıştı. Bunun üzerine yetkililer onu dizginlemek için harekete geçmiş, 1610-1613 yılları arasında Osmanlı kuvvetleriyle Fahreddin arasında çatışmalar meydana gelmişti.¹⁴² Eski Halep Beylerbeyi olan Nasuh Paşa II. Fahreddin'in bağımsız hareketler sergilediğinin farkında olmuştu. 1611 yılında vezir olan Nasuh Paşa, Lübnan'daki olayları yakın takibe almıştı. 1612 ve 1613 senelerinde Şam Beylerbeyi Hâfız Ahmed Paşa, Lübnan'dan gönderilen vergilerin geciktirildiği hususunu gözeterek Lübnan'a sefer düzenlemişti.¹⁴³ II. Fahreddin, Hâfız Ahmed Paşa'nın kendisine saldırmasından sonra oğlu Emir Ali'yi yerine bırakarak Sayda şehrinden İtalya'ya kaçmıştı. İtalya'da destek görüp gemi ile yardım göndermişse de bu yardımların yerine ulaşması Osmanlı kuvvetleri tarafından engellenmişti.¹⁴⁴

---

¹³⁷ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, s. 22.

¹³⁸ Bulut, s. 134.

¹³⁹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, s. 22.

¹⁴⁰ Buzpınar, s. 249.

¹⁴¹ Emecen, "Fahreddin Ma'noğlu", s. 80.

¹⁴² Bulut, s. 134.

¹⁴³ Buzpınar, s. 249.

¹⁴⁴ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürzîler*, s. 23.

II. Fahreddin, 1613’de kaçtığı İtalya’dan 1618 yılında geri dönmüştü.¹⁴⁵ Lübnan’a döndükten sonra yine Osmanlı aleyhine girişimlere başlamıştı. Bu yeni girişimde Dürziler yerine daha çok Maruni Hıristiyan topluluğunu arkasına almıştı. Avrupa’dan getirdiği sanatkârlarla, hamam ve park gibi imar alanlarını geliştirmişti. Bu esnada yapılan heykel ve resim gibi sanat eserleri, dini tepkiler almıştı. Osmanlı yönetimi yapılan bu hizmetlere karşılık II. Fahreddin’e, “Arabistan Emiri” lakabını vermişti.¹⁴⁶ II. Fahreddin, modern Lübnan’ın kurucusu olarak kabul edilmiştir.¹⁴⁷ Lübnan’a döndükten sonra Osmanlı aleyhtarı faaliyetlerine devam ettiği anlaşılınca 1632 yılında kendisi ve iki oğlu yakalanmıştı.¹⁴⁸ İstanbul’a getirilen II. Fahreddin devlet aleyhine çalışmaktan ve Hıristiyan olmaktan dolayı suçlu görülerek idama mahkûm edilmişti.¹⁴⁹ II. Fahreddin’in, Hıristiyan olduğu hususuna dair, idamı esnasında haç işareti yaptığı yönünde bir görüş varsa da kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır.¹⁵⁰ İstanbul’a getirilen iki oğlundan Ali idam edilmiş, diğer oğlu Hüseyin ise affedilmiştir.¹⁵¹

Osmanlı Devleti, II. Fahreddin’in oğlu Hüseyin’i sarayda yetiştirerek devlet görevlerinde üst makamlara getirmişti.¹⁵² II. Fahreddin’in idam edilmesiyle birlikte Lübnan’da, Ma’noğlu ailesinin güçlü nüfusu kırılmaya başlamıştı. II. Fahreddin’in yerine yeğeni Mülhem (Melham) geçerek, Şuf bölgesinde varlık göstermeye devam etmişti.¹⁵³ Mülhem 1654 yılında öldü.¹⁵⁴ Mülhem’den sonra yerine geçen oğlu Ahmed’in, 1697 yılında ardından bir varis bırakmadan ölmesi üzerine, Lübnan coğrafyasındaki güçlü nüfuza sahip olan Ma’noğlu ailesinin sonu gelmişti.¹⁵⁵ Lübnan’da, Ma’noğlu ailesinin nüfuzu bitince 1697 yılından sonra bölgede yönetim el değiştirmiştir.¹⁵⁶

---

¹⁴⁵ Öz, “Dürzilik”, s. 46.

¹⁴⁶ Bulut, s. 134-136.

¹⁴⁷ Odeh, s. 62.

¹⁴⁸ Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 23.

¹⁴⁹ Bulut, s. 136.

¹⁵⁰ Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 23.

¹⁵¹ Buzpınar, s. 249.

¹⁵² Emecen, “Fahreddin Ma’noğlu”, s. 81.

¹⁵³ Buzpınar, s. 249.

¹⁵⁴ Öz, “Dürzilik”, s. 46.

¹⁵⁵ Buzpınar, s. 249.

¹⁵⁶ Borisoviç Lutskiy, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, (Çev. Turan Keskin), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul 2011, s. 32.

2.3. Şihabiler

Şihab ailesinin soyu, Emir Malik b. al-Haris b. Hişam al-Mahzumî al-Karşî al-Cazî'ye dayandırılmıştır. Şihab ailesi, halife Hz. Ömer zamanında Hicaz bölgesinden göç ederek, Emir Malik yönetiminde Havran'a yerleşmişlerdi.¹⁵⁷ Daha sonra 636 yılında buradan Şehba bölgesine gitmişlerdi. Aileyi tanımlamak için kullanılan Şihab ismi de yerleştikleri bölge olan Şehba isminden gelmiştir.¹⁵⁸ Şihab ailesi 1161 yılında Emir Munkiz yönetiminde Vadi et-Teym bölgesine göç etmişlerdi. Nureddin Zengi yönetimi altında bulunan Emir Munkiz, Haçlılara karşı savaş halindeyken Şihab ailesinden kendisine destek verilmişti. Nureddin Zengi, Şihab ailesinin yaptığı yardımlara karşılık olarak ailenin Emirlerine hil'atlar hediye etmişti. Şihab ailesinin içerisinde bulunan on aşiret reisinin emri altında yaklaşık 15.000 nüfusa yakın insan olduğu tahmin edilmiştir.¹⁵⁹ Şihab ailesi bölgede bulunan Hasbiye'den, Haçlıları çıkartarak buraya yerleşip Emirliğini ilan etmişti. 1697 yılında Lübnan Dağı Emiri Ma'noğlu Ahmed ardında bir veliaht bırakmadan ölmüştü.¹⁶⁰ Bunun üzerine bölgedeki toprak ağaları 1697 yılında bir araya gelip Şihab ailesinden I. Beşir'i bölgenin yeni yöneticisi olarak seçmişlerdi.¹⁶¹ I. Beşir, Dürziler tarafından benimsenmiş ve aynı zamanda Osmanlı hükümetinin de onayını almıştı.¹⁶² Ancak Man'oğlu II. Fahreddin'in, İstanbul'da tutulan oğlu Hüseyin, Şihab ailesinden I. Beşir'in yönetimin başına geçmesini istememesi üzerine Şihab ailesinden Haydar başa geçti. Haydar'ın küçük olmasından dolayı yerine, I. Beşir vekil tayin edildi. Böylece I. Beşir 1697-1707 yılları arasında bölgeyi yönetti.¹⁶³ I. Beşir'in ölmesinin ardından yerine Emir Haydar geçti.¹⁶⁴ Şihab ailesinin bölgede yönetici konuma gelmesiyle birlikte, Maruni Hıristiyanlar da, Dürzilerle birlikte yönetimde söz hakkına sahip olmuşlardı. Ancak yine asıl güç Dürzilerin elindeydi.¹⁶⁵

Şihabiler, kendilerinden önce Dürzi nüfusuna yöneticilik yapan Ma'noğullarına karşı olmuşlardı. Böylece Dürziler kendi aralarında Yemeni ve Kaysî

---

¹⁵⁷ Tekindağ, "Dürziler", s. 670.

¹⁵⁸ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 23-24.

¹⁵⁹ M. C. Şehabeddin Tekindağ, "XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihab-Oğulları", *Tarih Dergisi*, C. 9, S. 13, İstanbul 1958, s. 31.

¹⁶⁰ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 24.

¹⁶¹ Odeh, s. 62.

¹⁶² Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 24.

¹⁶³ Buzpınar, s. 249.

¹⁶⁴ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹⁶⁵ Buzpınar, s. 249.

olarak ikiye ayrılmışlardı. Şihab ailesi bu ayrımında Kaysî kolunun tarafı olmuştu.¹⁶⁶ Yemeniler, Şihab ailesinin Dürzilere yöneticilik yapmasını kabul etmeyip, 1711 yılında isyan çıkarmışlardı.¹⁶⁷ Emir Haydar yönetimindeki Şihab ailesi bu isyanı bastırarak, Yemenilerde Şam'a göç etmek zorunda kalmışlardı.¹⁶⁸ Emir Haydar döneminde, Dürziler arasında yaşanan çatışmalardan dolayı Şihab ailesinden bazı kesimler din değiştirerek Maruni Hıristiyanlara katılmıştı.¹⁶⁹ Emir Melham döneminde kendisi ile birlikte çocukları Kâsım ve Seyyid Ahmed de din değiştirerek Hıristiyanlığı kabul etmişlerdi.¹⁷⁰ Dürzi liderlerin din değiştirmesindeki temel faktör Avrupa'dan gelen misyonerlerin Hıristiyanlık dinini yaymaya çalışmalarıydı. Diğer yandan Dürzilerin kendi içindeki çatışmalarından bıkan bazı kesimlerde kendi isteğiyle din değiştirmişti. Hıristiyanlığa geçişlerin hız kazanmasıyla birlikte Cebel-i Lübnan'da, Hıristiyanların nüfuzu artmaya başlamıştı. Emir Melham 1754 yılına kadar emirlik görevinde kalmıştı. Tedavisi olmayan bir hastalığa yakalanınca emirlik görevini bırakmaya karar vermişti.¹⁷¹ 1754 yılında kendi isteğiyle yerini kardeşi Mansur'a bırakmak istemişse de diğer kardeşi Ahmed bu durumu kabul etmemişti.¹⁷² Mansur Emirliğini sağlama almak için Canbolat ailesi ve Maruni Hıristiyanlardan olan Hazin ailesinden yardım almıştı. Mansur'un kardeşi Ahmed ise kendisiyle ittifak yapmaları için Yezbeki topluluklarından oluşan Dürzi Şeyhler ile anlaşmıştı. 1761 yılında hasta olan Melham ölünce, Canbolat ailesi ve Yezbekiler farklı adayları destekledikleri için iki grup arasında çatışmalar yaşandı.¹⁷³

1770 yılında Emir olan Mansur'un yerine, Melham'ın din değiştirerek Hıristiyan olan oğlu Yusuf başa geçti. Yusuf 1770-1788 yılları içerisinde bölgeyi yönetti.¹⁷⁴ 1775 yılında Cezzar Ahmed Paşa, Sayda valisi olarak atanınca bölgedeki siyasi güç dengesi bozulmuştu. Cezzar Ahmed Paşa vali olarak atandıktan sonra Şihab ailesinden Emir Yusuf'un güçlenmesini engellemek için, onun kardeşine ve başka bir Dürzi ailesi olan Canbolat ailesine destek vermeye başlamıştı. Daha sonra Cezzar Ahmed Paşa, 1788 yılında Emir Yusuf'u yerinden ederek Şihab ailesinden

---

¹⁶⁶ Tekindağ, "Dürziler", s. 670.

¹⁶⁷ Artokça, s. 5.

¹⁶⁸ Tekindağ, "Dürziler", s. 670.

¹⁶⁹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 25.

¹⁷⁰ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 362-363.

¹⁷¹ Tekindağ, "XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihab-Oğulları" s. 37.

¹⁷² Buzpınar, s. 249.

¹⁷³ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 25.

¹⁷⁴ Buzpınar, s. 249.

olan II. Beşir'i başa geçirmişti. II. Beşir, Emir olduktan sonra 1790'da Yusuf'un ölmesiyle birlikte bölgede daha fazla güç kazanmaya başladı.¹⁷⁵ Cezzar Ahmed Paşa'nın bölgede güçlü bir yönetim göstermesinden sonra, Dürziler tarafından kendisine her sene belli bir miktarda haraç verildi.¹⁷⁶ II. Beşir bölgede Cezzar Ahmed Paşa'nın gözetimi altında hareket etti.¹⁷⁷ II. Beşir'in, Lübnan coğrafyasında bağımsız bir güç halinde hareket etmeye başlaması, 1804 yılında Cezzar Ahmed Paşa'nın ölmesiyle mümkün olmuştu.¹⁷⁸ II. Beşir 1788-1840 yılları içerisinde Lübnan coğrafyasında hüküm sürdü.¹⁷⁹ Dürzi tarihinde meşhur bir yere sahip olan Ma'noğlu II. Fahreddin'den sonra, II. Beşir aldığı "el-kebir" unvanıyla Dürziler arasında önemli bir yönetici olduğunu gösterdi.¹⁸⁰

Şihab ailesinin hangi tarihte Dürzi inancına geçtikleri belirlenememiştir. Şihab ailesinin 1700'lü yıllarda Lübnan bölgesinde egemen güç oldukları sırada Dürzi inancını benimsedikleri düşünülmektedir.¹⁸¹ II. Beşir'in Hıristiyanlık inancını benimsemesiyle onun döneminde Hıristiyanlık hızlı bir şekilde yayılmıştı.¹⁸² II. Beşir, Lübnan coğrafyasında yönetimin bütün kontrolünü elinde tutabilmek için, Osmanlı hükümetine karşı Sünni Müslüman gibi, bölgede bulunan Hıristiyanlara karşı Hıristiyan gibi ve Dürzilere karşı da bir Dürzi gibi davranmıştı.¹⁸³ II. Beşir'in yerine 1840 yılında Hıristiyan olan III. Beşir geçmişti.¹⁸⁴ 1840 yılında yönetimin başına geçen III. Beşir döneminde, Lübnan coğrafyasında Dürziler ve Hıristiyanlar arasında ciddi çatışmalar yaşanmıştı. Dürziler, Şihab ailesinden III. Beşir'in Emir olmasını istememişlerdi. Bölgede çatışmalar şiddetli bir boyuta varınca Osmanlı hükümeti III. Beşir'in yönetimde zayıf olduğunu anlamış bu sebeple 1842 yılında onu Emirlikten almıştı. Böylece Şihab ailesinin bölgedeki etkili nüfuzu da kaybolmuştur.¹⁸⁵

¹⁷⁵ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 25.

¹⁷⁶ Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 7, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011, s. 137-138.

¹⁷⁷ Tekindağ, "Dürziler", s. 671.

¹⁷⁸ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 26.

¹⁷⁹ Buzpınar, s. 249.

¹⁸⁰ Tekindağ, "XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihab-Oğulları" s. 41.

¹⁸¹ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹⁸² Tekindağ, "Lübnan", s. 105.; Buzpınar, s. 249.

¹⁸³ Öz, "Dürzilik", s. 46.

¹⁸⁴ Artokça, s. 6.

¹⁸⁵ Buzpınar, s. 250.

2.4. Canbolatoğulları

Canbolat ailesinin soyu, Canbolat b. Kâsım el-Kürdî'ye dayandırılmıştır. Ailenin soyu Eyyubiler'e kadar uzandığı ileri sürülmüştür.¹⁸⁶ Kilis ve Halep bölgelerine yerleşen Canbolat ailesi Dürzi inancına bağlıdır. Ailenin Suriye coğrafyasındaki ismi “Cânbulâdiya” şeklinde telaffuz edilmiştir.¹⁸⁷ Canbolat ailesinin nüfuzu daha sonra Lübnan'a kadar uzamıştır.¹⁸⁸ Kasım Bey'in oğlu Canbolat küçüklükten itibaren Osmanlı Devleti'nin gözetiminde sarayda büyümüştü. Osmanlı sarayında yetiştirildikten sonra Kilis'in yönetimi kendisine verilmişti. Kilis ve çevresinde ortaya çıkan isyanları bastırma hususunda başarılı olunca devlet nezdinde itibarı artmıştı.¹⁸⁹ II. Selim döneminde Kıbrıs'ın fethi için yapılan sefere katılmıştı.¹⁹⁰ Kıbrıs seferindeki başarılarından dolayı Canbolat Bey'e 50.000, çocukları Habib ve Hüseyin'e ise ayrı ayrı olmak üzere 30.000 akçe para verilmişti.¹⁹¹ Canbolat Bey'in 1572 yılında Kilis'te ölmesinin ardından¹⁹² Osmanlı Devleti, Kilis'i ocaklık¹⁹³ olarak oğlu Hüseyin Paşa'ya vermişti. Hüseyin Paşa ilerleyen zamanlarda, beylerbeyliği ve vezirlik gibi üst makamlara yükseltilmişti. Osmanlı Devleti'ne karşı ortaya çıkan isyanların bastırılmasında önemli katkılarda bulunmuştu. Mesela Şam tarafında isyan sonrasında isyancılar Halep Valisi Nasuh Paşa'ya saldırınca, Hüseyin Paşa'nın gayretleriyle isyan bastırılmıştı. Bunun üzerine Veziriazam Cigalazade Sinan Paşa, Nasuh Paşa'nın yerine Hüseyin Paşa'yı Halep valiliğine atamıştı.¹⁹⁴ Nasuh Paşa, ocaklık sahibi sancak beylerinin, eyaletlere vali olarak atanmasının Osmanlı Devleti kanunlarına ters olduğunu beyan etmişti. Ardından da Halep valiliğini Hüseyin Paşa'ya bırakmayı reddetmişti.¹⁹⁵ Bunun üzerine Hüseyin Paşa yaklaşık üç ay boyunca kenti kuşatmış, şehir kadısının desteğini de aldıktan sonra Halep'i ele geçirmişti.

¹⁸⁶ Öz, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, s. 363.

¹⁸⁷ M.C. Şehabeddin Tekindağ, “Canbulat”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, M.E.B Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 22.

¹⁸⁸ Şenzeybek, “Başlangıçtan Günümüze Dürzilik”, s. 210.

¹⁸⁹ Mücteba İlgürel, “Canbolatoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 144.

¹⁹⁰ Öz, “Dürzilik”, s. 46.

¹⁹¹ İlgürel, s. 144.

¹⁹² Tekindağ, “Canbulat”, s. 22.

¹⁹³ Osmanlı Devleti'nin idari ve mali teşkilatı içerisinde bulunan Ocaklık kavramı, belli bir hizmet karşılığında bazı toprakların tasarruf hakkının belirlenmiş ailelere verilmesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Orhan Kılıç, “Ocaklık”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 317-318.

¹⁹⁴ Tekindağ, “Canbulat”, s. 22.

¹⁹⁵ Şenzeybek, “Başlangıçtan Günümüze Dürzilik”, s. 211.

İran üzerine sefere çıkan Cigalazade Sinan Paşa, kendisine yardım etmesi hususunda Hüseyin Paşa'ya haber yollamıştı.¹⁹⁶ Hüseyin Paşa, İran seferine yardım için 30.000 kişilik kuvvetle asıl orduya yetişmekte gecikmişti. Hüseyin Paşa beraberindeki askeri kuvvetle Van'a vardığında Cigalazade Sinan Paşanın, İran ordusuna yenildiği haberini alınca Van'da bekleme kararı almıştı. İran seferinden mağlup dönen Cigalazade Sinan Paşa, yenilmesindeki temel nedeni Hüseyin Paşa'ya bağlayarak 1604 yılında onu Van'da idam ettirmişti. Hüseyin Paşa'nın idamından sonra başıboş kalan askeri kuvveti geri dönmüştü. Böylece Hüseyin Paşa'nın yerine vekâlet eden yeğeni Ali Paşa amcasından geriye kalan askeri kuvveti himayesi altına aldı. 1606 yılına gelindiğinde Ali Paşa, hızla yükselmiş ve bölgede yeni bir güç olarak ortaya çıkmaya başlamıştı.¹⁹⁷

Ali Paşa konumunu güçlendirdikten sonra o sırada ortaya çıkan Osmanlı-Avusturya savaşından istifade ederek hükümete isyan etti. Osmanlı hükümeti, Ali Paşa'nın çıkardığı isyanın büyümesinden çekindiği için kendisine Halep eyaletinin yönetimini bıraktı.¹⁹⁸ Ali Paşa savaş halinde olabildiğince faydalanmaya çalışmış ve Trablusşam'a saldırmıştı. Hama'da yapılan savaşta Ali Paşa, Trablusşam hâkimi Seyfoğlu Emir Yusuf'a karşı galip geldi. Emir Yusuf yüklü miktarda para ve iki aile arasında akrabalık kurarak Ali Paşa ile anlaştı.¹⁹⁹

Ali Paşa, Dürzi Ma'noğlu ailesinden olan II. Fahreddin ile ittifak kurarak bölgede kendi çıkarları için hareket etmeye başladı.²⁰⁰ Kısa bir sürede hükmettiği coğrafyayı Hama'nın kuzeyinden Adana'ya kadar genişletmeyi başardı. Bu coğrafyada başına buyruk hareket etmeye başlamıştı. Hatta kendi adına para bastırıp, hutbe okutmuştu. Ma'noğlu II. Fahreddin ile yaptığı ittifak sonucu, onun aracılığıyla Avrupalı devletlerle anlaşarak ittifaklar kurmaya başladı.²⁰¹ Ali Paşa, Osmanlı hükümetine ödemesi gereken vergileri vermemeye başladı. Aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin askeri teşkilatına benzer surette yeni ordu birlikleri kurdu. Osmanlı hükümeti, Celali isyanlarının bastırılması için sadrazam Kuyucu Murad Paşa'yı görevlendirerek bölgeye gönderdi. Kuyucu Murad Paşa 1607 yılında yapılan Oruç

---

¹⁹⁶ Tekindağ, "Canbulat", s. 22.

¹⁹⁷ İlgürel, s. 144.

¹⁹⁸ Tekindağ, "Canbulat", s. 22-23.

¹⁹⁹ Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", s. 212.

²⁰⁰ Emecen, "Fahreddin Ma'noğlu", s. 80.

²⁰¹ Öz, "Dürzilik", s. 46.

savaşında Canbolatoğlu Ali Paşa ve ittifak kurduğu Ma'noğlu II. Fahreddin'i bozguna uğrattı.²⁰² Kuyucu Murad Paşa karşısında ağır bir yenilgi alan Ali Paşa, Kilis'e kaçtı. Daha sonra Kilis'ten, Halep'e geçerek şehri yağmalamaya başladı. Halep'den de ayrılarak Anadolu'ya geçip, Eskişehir'e geldi. Canbolatoğlu Ali Paşa affedilmesi için amcası Haydar Bey'i, İstanbul'a gönderip padişah I. Ahmed'den af diledi.²⁰³ Bunun üzerine I. Ahmed, Ali Paşa'yı affetmiş ve onu Temeşvar Beylerbeyi olarak görevlendirmişti. Ali Paşa yeni görevinde, uyuşamadığı yeniçerilerin baskıları sebebiyle Temeşvar'dan Belgrad'a kaçtı. 1611 yılında Kuyucu Murad Paşa'nın emriyle Belgrad'da idam edildi.²⁰⁴

Canbolatoğlu Ali Paşa'nın idamından sonra geriye kalan aile üyeleri, Kilis ve Halep bölgelerinde Osmanlı hükümetinden saklanmışlardı. Ma'noğlu II. Fahreddin, Canbolatoğlu ailesine Lübnan'a yerleşmeleri için çağrıda bulunmuştu. Bunun üzerine, 1630 yılında Canbulat b. Said ve oğlu Ribah, Lübnan'a geçerek burada Şuf bölgesine yerleşmişlerdi. 1640 yılında Canbulat b. Said'in ölmesi üzerine ailenin başına oğlu Ribah geçmişti.²⁰⁵ Ribah'dan sonra da yerine oğlu Ali b. Ribah geçmişti. Ali b. Ribah, Lübnan'da bulunan Tenuhi ailesinden bir kızla evlenmişti. Kayınpederinin ölmesinden sonra bölgede kayınpederinin yerine, "şeyhulmeşayih" yani şeyhlerin şeyhi seçilmişti. Ali b. Ribah'ın şeyhulmeşayih olmasından sonra Canbolat ailesinin bölgedeki nüfuzunda da artış olmuştu. Canbolatoğlu ailesine parlak bir devir yaşatan Ali b. Ribah, kendisi için yaptırdığı al-Muhtara kalesinde yaşamaya başlamıştı.²⁰⁶ Ali b. Ribah, bölgede yaşayan Şihaboğulları ile ittifak içerisinde olmuştu. Şihab ailesi arasında çıkan çatışmalarda arabuluculuk yapmıştı. 1778 yılında hayatını idame ettirdiği al-Muhtara kalesinde ölmüştür.²⁰⁷ Ali b. Ribah'ın ölümünden sonra Canbolat ailesinin başına oğlu Kasım geçmişti. Kasım'ın ailenin başına geçmesinden sonra, Canbolat ailesi kendi içinde çatışmalar yaşayarak Canbolati ve Yezbeki adında iki kola ayrılmıştı. Ailenin ikiye ayrılmasından sonra, Kasım kendi taraftarları olan Canbolati koluna liderlik yapmaya başlamıştı.²⁰⁸ Kasım'ın vefatından sonra yerine Beşir Canbolat geçmişti. Beşir Canbolat'ın ailenin

---

²⁰² Tekindağ, "Canbulat", s. 23.

²⁰³ İlgürel, s. 145.

²⁰⁴ Tekindağ, "Canbulat", s. 23.

²⁰⁵ Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", s. 212.

²⁰⁶ Tekindağ, "Canbulat", s. 23.

²⁰⁷ İlgürel, s. 145.

²⁰⁸ Şenzeybek, "Başlangıçtan Günümüze Dürzilik", s. 212-213.

başına geçmesiyle birlikte, aile Lübnan coğrafyasında etkili bir nüfuza sahip olmaya başladı.²⁰⁹

---

²⁰⁹ İlgürel, s. 145.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA DÜRZİLER

3.1. XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Dürzilerin İç Mücadeleleri ve Bölgedeki Valilerle İlişkileri

Dürzilerin yaşadığı Lübnan Dağı idari olarak Sayda Eyaletine bağlıydı.²¹⁰ Osmanlı yönetiminin Lübnan Dağı'na atadığı yöneticinin en önemli vazifesi vergi toplama ve asker temin etmektir.²¹¹ Ayrıca Dürzilerin Şam²¹² ve Trablusşam eyaletleriyle de yakın ilişkileri olmuştur. Trablusşam Beylerbeyi, 17. yüzyılda Dürzi Ma'noğlu ailesinin isyanın bastırılmasında önemli bir rol oynadı.²¹³ Şam eyaleti, diğer bir ismi ile Bilâdüşşam eyaleti; Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün coğrafyaları bakımından bölgenin en önemli yerleşim merkeziydi.²¹⁴ 18. yüzyılın ilk yarısındaki kayıtlara göre Şam eyaleti idaresindeki sancaklar arasında, Kuds-i Şerif ve Gazze gibi önemli sancakların yanında, günümüzde Lübnan sınırları içerisinde bulunan Ba'albek sancağı da bulunuyordu.²¹⁵

Osmanlı yönetimi 1740 yılına kadar Sayda Eyaleti valilerini istediği şekilde atayabilmişti. Bu tarihten sonra devletin bölgedeki etkinliği azalmış ve güçlü yerel aileler yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlardı. Bunlardan biri olan Zahir Ömer otorite zafiyetinden faydalanmış ve oldukça güçlü bir konum elde etmişti.²¹⁶ Zahir Ömer bölge de tek güç haline gelmeye muvaffak olunca isyan faaliyetlerine başladı.²¹⁷ Zahir Ömer'in bölgede güçlenmesindeki temel faktör, Şihab oğullarının desteğini almış olmasıydı. Zaten kendisi, geçmişte Şihab oğullarına emirlik yapmış olan I. Beşir'in adamı Ömer ez-Zeydan'ın oğluydu. Zamanla nüfuz alanını Akka,

---

²¹⁰ Cevdet Paşa, s. 206.

²¹¹ Polk, s. 10.

²¹² BOA, HAT, 884/39083, 19.L.1236 (20 Temmuz 1821); BOA, HAT, 1231/47994, 26.L.1236 (27 Temmuz 1821).

²¹³ Dia, "Trablusşam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 295.

²¹⁴ Cengiz Tomar, "Şam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 311.

²¹⁵ Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdarî Taksimatı- Eyalet ve Sancak Tevcihatı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997, s. 141, 143-144.

²¹⁶ Mustafa Güler, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013, s. XXXI. (Kitapta Giriş bölümü Roma rakamı ile verilmiş, sayfa sayısında karışıklık olmasın diye bu şekilde yazılmıştır).

²¹⁷ Gülsoy, s. 210.

Sayda, Yafa ve Nablus'a kadar genişletti. 1750 yılında Osmanlı hükümetinin memurlarını kovup, kendi adına vergi toplayacak kadar güçlü bir hale geldi.²¹⁸

Zahir Ömer'in başına buyruk hareketlerine son vermek isteyen hükümet Şam Valisi Mısırlı Osman Paşa'yı görevlendirdi. Osman Paşa oğlu Derviş Paşa, Cezzar Ahmed Paşa ve Kudüs mütesellimi Halil Beyi, Sayda üzerine gönderdi. Üzerlerine güçlü askeri birliklerin geldiğini gören Şihab ailesi Zahir Ömer'den ayrılarak hükümet güçlerini destekledi. Emir Yusuf (1770-1788) komutasındaki Dürzi birlikleri Derviş Paşa'ya katılmış ve bu sayede Sayda şehri ele geçirilmişti.²¹⁹

1775 yılında Cezzar Ahmed Paşa, Sayda eyaletinin başına vali olarak atandı.²²⁰ Zalim olarak nitelendirilen Cezzar Ahmed Paşa yönettiği bölgedeki insanlar tarafından sevilmemişti.²²¹ Cezzar Ahmed Paşa, Sayda valiliği yaptığı süre zarfında Akka şehrinde yaşadı.²²² Akka şehrinde güçlendirdiği merkezi yönetiminde kendisine para kaynağı sağlayabilmek için sürekli vergi artırımına gidiyordu. Bunun yanında rüşvet de alıyordu. Sürekli kesmiş olduğu cezalar ve Fransız tüccarlardan almış olduğu paralarla hazinesini güçlendirdi.²²³ İdari olarak kendisine bağlı bulunan Lübnan Dağı üzerine sürekli baskı politikaları izleyerek, yüksek vergilendirmeler yaptı.²²⁴

Lübnan Dağı yöneticisi Emir Yusuf, Cezzar Ahmed Paşa'ya istediği meblağı vermek için vergileri artırmak zorunda kaldı. Emir Yusuf'un aristokrat ailelere ağır vergi yükü getirmesi ailelerin ona olan desteğini geri çekmesine sebep oldu. Yerel desteğini kaybeden Emir Yusuf, daha önce ifade edildiği üzere Cezzar Ahmed Paşa'nın da gayretleriyle yönetimden uzaklaştırıldı. 1788 yılında, II. Beşir özellikle Canbolat ailesinin ve diğer ailelerin de desteğini alarak seçimle Lübnan Dağı Emiri seçildi. Canbolat ailesi, II. Beşir'in Emir olarak seçilmesinden sonra onu Cezzar Ahmed Paşa'nın yanına götürerek bu seçimi onaylamasını istemişlerdi. Gereken onay alındıktan sonra II. Beşir'in yönetici olarak konumu güvence altına alındı. Canbolat ailesi ve Cezzar Ahmed Paşa'nın, II. Beşir'e verdiği destekler bölge

---

²¹⁸ Güler, s. XXXIV-XXXV.

²¹⁹ Feridun Emecen, "Zahir el-Ömer", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 90.

²²⁰ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 25-26.

²²¹ Polk, s. 14.

²²² Güler, s. 165.

²²³ Polk, s. 14.

²²⁴ BOA, HAT, 1360/53497, 29.Z.1222 (27 Şubat 1808).

ahalisinin onu yeni yönetici tanınmasında etkili oldu. 1790 yılında bir isyan sonucunda görevden alınan II. Beşir, destekçisi olan Canbolat ailesinin yanına Şuf bölgesine kaçtı. 1793 yılında tekrar Lübnan Dağı yöneticisi olduğunu ilan etmesinin altında, Canbolat ailesine olan güveni vardı. Dürzi Nakd ailesinin mensupları II. Beşir'in yönetici olmasından hoşnut olmamışlar ve devirmek istemişlerdi. Bunun üzerine Dürziler arasında savaş başladı. II. Beşir konumunu muhafaza etmek için Cezzar Ahmed Paşa'nın onayına ve desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Cezzar Ahmed Paşa desteğine karşılık olarak ondan ayda on beş bin kuruş vergi ödemesini istedi. II. Beşir'in mevcut şartlarda bu isteği yerine getirmesi pek mümkün değildi. Bu yüzden 1796 yılında hem akrabası Emir Yusuf'un çocuklarının mallarına hem de Abu Nakd ailesinin topraklarına el koydu. Böylece II. Beşir, Cezzar Ahmed Paşa'nın istediği vergi miktarını ödeyerek anlaşma sağladı. Yaptıkları anlaşma sonucunda II. Beşir, Cezzar Ahmed Paşa'ya toplamda 800.000 kuruş ödedi.²²⁵

II. Beşir, aristokrat ailelerle iyi geçinmek zorundaydı. Çünkü hem idari meselelerde hem de vergi toplanması hususunda onların desteğine muhtaçtı. Aksi takdirde bölgede çıkabilecek bir isyan ya da kargaşa durumunda Lübnan Dağı Emiri, Sayda eyaleti valisinden asker yardımı almak zorunda kalacaktı. Sayda valisinden alınacak asker yardımında, hem valiye hem de paralı askerlere ayrı ayrı ödenecek paralar Emir için büyük bir yük oluştururdu. Bu sebeple Emir bölgede kontrolü sağlamak için mutlaka aristokrat ailelerle iyi bir iletişim içinde olması gerektiğini biliyordu. Aynı zamanda Lübnan Dağı'ndaki kontrolü sağlamak için aristokrat aileler arasındaki kan davalarını ve çıkar çatışmalarını kendi lehine kullanırdı.²²⁶

Cezzar Ahmed Paşa'nın sürekli yüksek miktarda vergi istediği Lübnan Dağı yönetimi zor durumda kaldı. II. Beşir kendisinden istenen yüksek tutardaki vergileri ödeyebilmek için yönetimi altında bulunan toprak sahibi aristokrat ailelerden yüksek miktarda vergi adı altında para istedi. II. Beşir bu ailelere karşı herhangi bir icraata girişemezdi. Çünkü aileler gruplar halinde toplandığında II. Beşir'in mensubu olduğu Şihab ailesinden daha güçlü bir konuma geliyorlardı. II. Beşir'in zaman zaman güç dengelerini sağlamak için farklı grupları birbirine karşı kullandığı görülüyordu. Fazla güçlenen aristokrat ailelere çok vergi yükü bindirerek onları zayıflatıp yok etmek istedi. Vergi adı altında bu ailelerin bazı mallarına el koydu. Çiftçilerden alınan vergi

---

²²⁵ Polk, s. 16.

²²⁶ Polk, s. 13-14.

miktarlarını da arttırdı. Aynı politikayı mensubu olduğu Şihab ailesine de uyguladı. Dürzi Abu Nakd ailesinin topraklarına el koyan II. Beşir, acil ödemeleri için yeterli miktarda para topladı. Fakat tek başına bu ailelerle mücadele edemediği için destekçisi olan Canbolat ve İmad ailelerine de pay vermek zorunda kaldı. Bunun yanında Canbolat ailesine mensup olan dostu Şeyh Beşir'e "müdebbir" unvanını verdi.²²⁷ Böylece Şeyh Beşir, II. Beşir'in danışmanı ve yardımcısı vazifesini üstlendi.²²⁸

1798 yılında Mısır'ı işgal eden Napolyon, Suriye ve Lübnan bölgesini de ele geçirmek istemişti. Hazırlıklarını tamamlayan Napolyon ilk olarak Akka'ya saldırı gerçekleştirdi. Ancak Cezzar Ahmed Paşa'nın başarılı savunmasıyla karşılaşan Napolyon geri çekilmek zorunda kaldı.²²⁹ Napolyon, Akka şehrini kuşattığında II. Beşir, Cezzar Ahmed Paşa'ya yardıma gelmemiştir. Bu arada Napolyon, II. Beşir'e gönderdiği mektuplarda kendisini Lübnan Dağı yöneticisi olarak tanıdığını ifade etti.²³⁰ Ayrıca Napolyon, II. Beşir'den yardım isteyerek Cezzar Ahmed Paşa'ya askeri yardımda bulunmasını engellemek istedi.²³¹ Ancak savaşı Cezzar Ahmed Paşa kazanınca II. Beşir Emirlik görevinden azledilip, 1800 yılında tekrar Lübnan Dağı Emirliği görevine geri getirildi. Cezzar Ahmed Paşa'nın 1804 yılında ölmesine kadar bölgeyi yönetti. Bu arada para ve güç kazanmak için aristokrat ailelerine saldırmaya devam etti. Daha önce Nakd ailesini yok etmek için ittifak yaptığı İmad ailesine saldırmaya başladı. Birkaç yıl içinde İmad ailesinin bütün servetine el koydu. Aile mensupları bu saldırılar sonucunda Lübnan bölgesini terk ederek Mısır, Sayda, Suriye ve Akka şehrine göç etmek zorunda kaldılar. İmad ailesine mensup müritlerden oluşan Yazbaki grubunun, Lübnan bölgesinde dağılık yaşaması ailenin yok olmasında etkili oldu. II. Beşir Emirlik görevine seçildiği günden beri destekçisi olan Canbolat ailesinden güç alarak bu faaliyetlerini sürdürüyordu. Böylece II. Beşir ve Canbolat ailesinin kurduğu ittifak, bölgede etkili ve zengin olan Abu Nakd ve İmad ailelerinin sonunu getirdi. II. Beşir, Canbolat ailesinin kendisini desteklemesine karşılık el koyduğu malları ve toprakları onlarla paylaşmak zorunda kaldı.²³²

---

²²⁷ Polk, s. 15, 17.

²²⁸ Odeh, s. 64.

²²⁹ Feridun Emecen, "Cezzâr Ahmed Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 517.

²³⁰ Polk, s. 17.

²³¹ Philip K. Hitti, *Origins of the Druze People and Religion*, Global Greybooks, Princeton 1928, s. 11.

²³² Polk, s. 17-18.

II. Beşir'in bu faaliyetleri sonunda Canbolat ailesinden en büyük destekçisi olan Şeyh Beşir aldığı paralarla gelirini ve mal varlığını arttırarak II. Beşir'den daha zengin bir hale geldi. 1810 yılında Şeyh Beşir'in yıllık geliri 1.000.000 kuruşa kadar çıktı. II. Beşir'in ise yıllık geliri 200.000 kuruş kadardı. Şeyh Beşir'in zenginleşmesindeki temel faktörlerden biri de sahip olduğu topraklarda yetiştirdiği pamuk üretiminin geliri oldu.²³³ 1810 yılında bölgeden geçen İngiliz seyyah John Lewis Burchardt, Şeyh Beşir için şu ifadeleri kullanmıştı; “*Şeyh Beşir Lübnan Dağı'nın en zengin ve en aç gözlü adamı, II. Beşir onun onayını almadan hiçbir şey yapamazdı.*”²³⁴

1804 yılında Cezzar Ahmed Paşa'nın ölmesini fırsat olarak değerlendiren II. Beşir, Lübnan Dağı'nda başına buyruk hareket etmeye başladı. II. Beşir'in bu sorumsuz davranışları sonucunda iki tane oğlu yakalanarak Akka'da Süleyman Paşa gözetiminde hapsedildi. Cezzar Ahmed Paşa'nın ölümünden sonra Osmanlı hükümeti, Sayda valiliğine Süleyman Paşa'yı (1804-1818) atadı.²³⁵

II. Beşir akrabalarının faaliyetleri yüzünden hayatı tehlikeye girince, 1805 yılında bölgeden ayrılarak Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya sığındı. 1807 yılında ondan aldığı destekle tekrar Lübnan Dağı Emirliğine geri döndü.²³⁶ Daha sonra Sayda Valisi Süleyman Paşa'nın isteklerini yerine getirip onunla ittifak kurdu.²³⁷ Süleyman Paşa, Cezzar Ahmed Paşa'ya göre daha kolay geçinilebilecek bir yapıya sahipti.²³⁸ II. Beşir, Süleyman Paşa ile ilişkilerini iyi tutarak Lübnan Dağı'nda kendisine rakip olan ailelere saldırıp mal varlıklarına el koymaya devam etti. Ayrıca Süleyman Paşa'nın, Cezzar Ahmed Paşa gibi baskıcı ve yüksek oranda vergiler almamasını fırsat bilip her geçen gün, gücüne güç katmaya devam etti.²³⁹ II. Beşir ve Şeyh Beşir 1810 yılında Bekaa vadisinin doğrudan hâkimiyetini isteyen Şam Valisi Yusuf ile savaştılar. Bu vadinin çoğunluğu zaten Canbolat ailesinin nüfuzu altındaydı. Yapılan savaş neticesinde II. Beşir ve Şeyh Beşir tarafı Bekaa ve Baalbek

---

²³³ Nejla M. Abu-Izzeddin, *The Druzes*, E. J. Brill, Leiden 1984, s. 212; David Urquhart, *The Lebanon (Mount Souria): A History and A Diary*, (Basım evi yok), London 1860, s. 134.

²³⁴ Polk, s. 19.

²³⁵ BOA, HAT, 121/4959-B, 29.Z.1220 (20 Mart 1806).

²³⁶ Fatih Gencer, “İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmed Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi”, *History Studies*, Volume 7, Issue 1, Mart 2015, s. 65-66. (65-80).

²³⁷ Urquhart, s. 136-137.

²³⁸ Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 26.

²³⁹ Polk, s. 19.

bölgesinin bazı kısımlarını ve Hermon dağına tekrar Lübnan Dağı idaresine bağladılar. Şeyh Beşir zenginleşmeye devam edince Lübnan coğrafyası dışındaki Dürziler ile de ilgilenmeye başladı. Yaklaşık 400 Dürzi aileyi Lübnan Dağı'na getirip yerleştirdi.²⁴⁰

Süleyman Paşa 1818'de öldüğünde Sayda eyaletinin valiliğine Abdullah Paşa atandı. Abdullah Paşa da eski Sayda valilerinden olan Cezzar Ahmed Paşa gibi sürekli vergi yükü ile Lübnan Dağı'nın yönetimine baskı yapmaya başladı.²⁴¹ Bunun yanında Şam valisi ile girişmiş olduğu nüfuz mücadelesinde Lübnan Dağı'nda bulunan Dürzi, Kızılbaz ve Hıristiyanları kendi amaçları doğrultusunda kullandı.²⁴² Abdullah Paşa'nın ağır vergi yükü altında ezilen II. Beşir, destekçisi olan Canbolat ailesinden borç para almak zorunda kaldı. Sürekli artırılan vergiler sebebiyle 1820 yılında Lübnan Dağı'nda bir isyan patlak verdi. II. Beşir Lübnan Dağı'nın yönetimini eline geçirmekte umutsuz olduğu için bölgeyi terk ederek Sayda eyaletine bağlı olmayan Bekaa'ya oradan da Havran'a geçti.²⁴³ Abdullah Paşa, II. Beşir'in Lübnan Dağı Emirliğini bırakmasını fırsat bilerek Osmanlı hükümetinden Lübnan Dağı'na bağlı bazı nahiyelerin kendi yönetimine verilmesini istedi.²⁴⁴

Abdullah Paşa, II. Beşir'in Lübnan Dağı'nı terk etmesi üzerine, Lübnan Dağı Emirliğine Şihab ailesinden iki kişiyi, Hasan ve Selman'ı birlikte yönetime getirdi. Hasan açık bir şekilde Müslüman olduğunu belirtti. Hasan'ın ardından Selman'da Müslüman olduğunu ifade etti. Böylece her ikisi de dini anlamda Abdullah Paşa'ya yakın durmak istediler. Daha önce bölgeden sürülmüş olan İmad ailesi ve destekçileri Yazbaki grubu, II. Beşir'in yönetimden uzaklaştırılmasını memleketlerine dönmek için bir fırsat olarak gördüler. Ancak sayıları II. Beşir taraftarlarıyla kıyaslandığında az kalıyordu. Bu sırada Abdullah Paşa, Lübnan'ın idari işlerine karışmaması şartıyla II. Beşir'e memleketine dönebileceğini haber verdi.²⁴⁵ Abdullah Paşa, Lübnan Dağı'na yeni Emir olarak atadığı Hasan ve Selman ile destekçileri olan Yazbaki grubundan vergileri arttırmalarını istedi. Lübnan Dağı'nın yeni yönetimi, Abdullah Paşa'nın bu isteğine karşılık olarak bölgede

---

²⁴⁰ Abu-Izzeddin, s. 212-213.

²⁴¹ Polk, s. 20.

²⁴² BOA, HAT, 751/35473, 29.Z.1235 (7 Ekim 1820).

²⁴³ Polk, s. 20.

²⁴⁴ BOA, HAT, 603/29516-A, 13.B.1236 (16 Nisan 1821).

²⁴⁵ Polk, s. 20.

bulunan Maruni köylerde vergileri iki katına çıkarttı. Abdullah Paşa'nın II. Beşir'in dönmesine izin vermesinin sebebi yeni yönetime gözdağı vermek istemesiydi. Böylece güçlü bir konumda bulunan Canbolat ailesi de baskı altına alınmış olacaktı. II. Beşir ve taraftarları Şuf bölgesine geri döndü ve sürekli Güney Lübnan tarafına hareket ederek, Lübnan Dağı'nın merkezine yaklaşıp yeni yönetime korku salıyordu. Dürzi şeyhlerden tereddütte olanlar II. Beşir ile anlaşma yapmak için aceleci davrandılar. Abdullah Paşa da yeni yönetimden istediği vergi miktarının son ödemesinin yapılmasını istiyordu. Yeni yönetim, II. Beşir'in geri gönderilmemesi durumunda ödemenin yapılamayacağını söylüyordu. II. Beşir taraftarı olan bir grup Abdullah Paşa'nın divanında bulunuyordu. Bu taraftar grubu, II. Beşir'in tekrar Emir olarak Lübnan Dağı'na seçileceği haberlerini halk arasında yaymaya başladılar. Aslında Abdullah Paşa'nın böyle bir isteği yoktu ama kısa zamanda herkes bu durumdan haberdar edildi. Lübnan Dağı'nın yeni yöneticileri olan Hasan ve Selman tereddütte kalan şeyhlerle ittifak yapmak istiyorlardı. Sonunda Simqaniya'da bir Dürzi meclisi toplanarak, II. Beşir'in tekrar Lübnan Dağı'na Emir olması için aday gösterdiler.²⁴⁶ II. Beşir, Abdullah Paşa ile anlaşarak tekrar Lübnan Dağı Emirliği görevine geri döndü.²⁴⁷ Bu arada Osmanlı hükümetinin bölgede yaşanan karışıklarla dolayısıyla yeni yönetici atamak istediği dedikoduları yayılmaya başlayınca Abdullah Paşa, II. Beşir ile anlaşmasının kendisinin yararına olacağını düşündü. Çünkü Abdullah Paşa, Lübnan Dağı'ndan aldığı vergi gelirlerinde bir kayıp yaşamak istemiyordu.²⁴⁸

Abdullah Paşa, Lübnan Dağı civarında Şam valiliğine bağlı olan toprakları kendi idaresine bağlamak için sürekli Şam valisi ile çatışmalara giriyordu. Lübnan Dağı'nda bulunan 8 ile 10.000 civarında asker ile Raşeyya, Hasbeyya ve Bekaa topraklarına saldırdı.²⁴⁹ Bekaa ovasında bulunan çoğu Dürzi, bu çatışmalarda Abdullah Paşa'nın yanında yer aldı.²⁵⁰ Bunun üzerine Osmanlı hükümeti bölgede isyan çıkaran Abdullah Paşa ve destekçisi II. Beşir'e karşı, Şam Valisi Derviş Paşa'ya tam yetki vererek isyanın bastırılmasını istedi.²⁵¹ Dürzi şeyhlerinden Şeyh

---

²⁴⁶ Polk s. 21.

²⁴⁷ Abu-Izzeddin, s. 214.

²⁴⁸ Polk, s. 21.

²⁴⁹ BOA, HAT, 388/20698, 1, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822); BOA, HAT, 388/20698-P, 1, 23.C.1237 (24 Şubat 1822); BOA, HAT, 388/20698-N, 17.B.1237 (9 Nisan 1822).

²⁵⁰ BOA, HAT, 387/20679-D, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁵¹ BOA, HAT, 387/20680-H, 25.Ca.1237 (17 Şubat 1822).

Beşir, Osmanlı hükümetine sadık olduğunu belirterek Abdullah Paşa ve destekçisi II. Beşir'in isyan faaliyetlerine katılmadığını bildirdi.²⁵²

Abdullah Paşa kendisine asker sağlamak için Sakar şeyhi Şeyh Said'i yanına getirtip bağlılık yemini ettirdi. Şeyh Said'i, kendisi için mücadele eden Serdiye ve Serhanlı asi gruplarını kumanda etmesi için bölgeye gönderdi. Ayrıca Raşeyya bölgesinde devam eden mücadeleler için bölgeye yeni askeri kuvvetler göndermeye devam etti.²⁵³ Raşeyya bölgesinin beyi Mansur eş-Şihabi bu çatışmalarda Şam valisi ile ittifak kurdu. II. Beşir'in Bekaa bölgesine saldırmasından sonra kesilen erzak yollarının kendisini aciz durumda bıraktığını söyleyip, Şam valisinden erzak ve asker yardımı istedi.²⁵⁴ Abdullah Paşa'nın bölgeyi işgal girişiminde başta kendisi ile ittifak kuran Dürzi şeyhlerinden Mir Hasan, Mir Süleyman ve Mir Faris üç aydır devam eden çatışmalardan yorulduklarını belirtip kurdukları ittifaktan vazgeçmişlerdi.²⁵⁵ Abdullah Paşa kendi askerleri ve topladığı Dürzi askerlerle saldırdığı Hasbeyya, Raşeyya ve Bekaa bölgelerinde²⁵⁶ sayıca daha az kuvvete sahip olmasına rağmen Derviş Paşa tarafından yenilgiye uğratıldı.²⁵⁷ Bu esnada büyücüler Abdullah Paşa'nın yanına gelerek kendisinin tekrar saldırması durumunda Raşeyya'da galip geleceğini söylediler. Büyücülerin söylediklerinden etkilenen Abdullah Paşa tekrar II. Beşir komutasında bulunan askerleri Raşeyya üzerine gönderdi.²⁵⁸

Bu çatışmalar devam ederken Dürzi şeyhlerinin desteğini kaybetmeye başlayan Abdullah Paşa, II. Beşir'e sahte ferman göndererek Osmanlı hükümetine 30.000 akçe verdiğini, bunun karşılığında da hükümetin kendisine Şam eyaletini vereceğini söyledi. Böylece Şam valisi ile yaşadığı çatışmalarda kendisine yardım etmekte tereddütler yaşayan II. Beşir'i yanında tutmak istiyordu. II. Beşir bu fermana pek güvenmediği için Osmanlı hükümetine haber vererek, eğer böyle bir şey varsa kendisine bizzat haber verilmesini istedi. Ayrıca Abdullah Paşa'nın bölgeye hâkim olmak için her geçen gün kendisinden daha fazla asker talep ettiğini söylemiş ve

---

²⁵² BOA, HAT, 387/20679-B, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁵³ BOA, HAT, 388/20698-K, 1-2, 11.C.1237 (5 Mart 1822).

²⁵⁴ BOA, HAT, 387/20682-İ, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822).

²⁵⁵ BOA, HAT, 388/20698-H,3, 11.B.1237 (3 Nisan 1822).

²⁵⁶ BOA, HAT, 388/20698-L, 2.C.1237 (9 Mart 1822).

²⁵⁷ BOA, HAT, 388/20698, 1, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822).

²⁵⁸ BOA, HAT, 388/20698-O, 1-2, 9.C.1237 (3 Mart 1822).

kendisine yeterli destek sağlanmaması halinde Abdullah Paşa'ya asker temin etmeye mecbur olduğunu bildirdi.²⁵⁹ Abdullah Paşa sürekli Dürzileri kullanarak Derviş Paşa ile çatışmalara girmeye devam etti. Derviş Paşa, Şam eyaleti etrafına yapılan bazı Dürzi saldırılarını def etmeyi başardı.²⁶⁰ Ancak bu sırada Bekaa, Raşeyya ve Hasbeyya'da Dürzilerle mücadele etmeye devam ettiğini ama asilerin Şam üzerine yürümesi halinde onlara tek başına karşı koyamayacağını, acilen yardıma ihtiyaç duyduğunu hükümete bildirdi.²⁶¹

Abdullah Paşa, Derviş Paşa'nın Kudüs ve Nablus sancağındaki bazı adamlarını yakalayarak Akka şehrinde hapsedti.²⁶² Aynı zamanda Şam eyaletine yaklaşık 50 ila 60 saat mesafe uzaklıkta olan Nablus Sancağı'na saldırmaya başladı.²⁶³ Abdullah Paşa, Nablus Sancağı'na bağlı Zıvana kalesi üzerine Akka'dan 2.000 asker gönderdi. Ancak Zıvana kalesini zapt etmeyi başaramadı.²⁶⁴ Nablus Sancağı'na saldırırken Dürzi, Kızılbaş ve Hıristiyanlardan oluşturduğu askeri gücü de kullandı.²⁶⁵ Abdullah Paşa'nın Şam üzerine sevk ettiği birlikleri Fevzi Paşa, Nablus'ta yenilgiye uğrattı. Bu saldırıdan sonra Dürzi Emiri II. Beşir askerleri ile Lübnan Dağı'na geri çekilmek zorunda kaldı.²⁶⁶ Her ne kadar Dürziler yenilgiye uğratılmışlarsa da Şam valisinin bunları tek başına kontrol altına alması mümkün değildi. Bu sebeple Derviş Paşa asilere karşı yardıma ihtiyacı olduğunu tekrar hükümete bildirdi.²⁶⁷ Bunun üzerine Halep Paşa'sı yardıma gönderilmiş, Adana valiliği ve Kayseri Mütesellimi'ne de yardım göndermeleri için hükümet tarafından talimat verilmişti.²⁶⁸

Abdullah Paşa bölgede dengeleri eşitlemek için II. Beşir'e buyruldu vererek Adana valiliğine saldırması için talimat verdi.²⁶⁹ Ayrıca Sayda Eyaletine bağlı sancaklardan para toplayarak eyaletin merkezi konumunda bulunan Akka şehrindeki

²⁵⁹ BOA, HAT, 386/20677-C, 17.B.1237 (9 Nisan 1822).

²⁶⁰ BOA, HAT, 386/20657-E, 30.B.1237 (22 Nisan 1822).

²⁶¹ BOA, HAT, 388/20698-P, 1, 23.C.1237 (24 Şubat 1822); BOA, HAT, 387/20680-İ, 3.C.1237 (25 Şubat 1822).

²⁶² BOA, HAT, 387/20680-J, 21.Ca.1237 (13 Şubat 1822).

²⁶³ BOA, HAT, 385/20642, 6.N.1237 (27 Mayıs 1822).

²⁶⁴ BOA, HAT, 388/20698-C, 2,4, 9.B.1237 (1 Nisan 1822).

²⁶⁵ BOA, HAT, 385/20642, 6.N.1237 (27 Mayıs 1822); BOA, HAT, 385/20647, 9.L.1237 (29 Haziran 1822).

²⁶⁶ BOA, HAT, 386/20657-H, 29.B.1237 (21 Nisan 1822).

²⁶⁷ BOA, HAT, 388/20698-R,4, 27.C.1237 (21 Mart 1822).

²⁶⁸ BOA, HAT, 385/20642, 6.N.1237 (27 Mayıs 1822).

²⁶⁹ BOA, HAT, 387/20680-J, 21.Ca.1237 (13 Şubat 1822).

hazineye para aktardı.²⁷⁰ Ekonomik yönden daha fazla güçlenmek için bölgede bulunan Hıristiyan köylerine ve Manastırlarına saldırılar düzenledi. Bu yağma faaliyetlerinde Manastırlar içerisinde bulunan papazların yatakları bile talan edildi.²⁷¹ Akka şehrinin güvenliğini sağlamak için etrafına hendekler kazdırdı. Yafa, Gazze, Ramla ve Lud bölgelerindeki askerleri buraya topladı. Sadece geriye bu şehirlerin güvenliği için az sayıda asker bıraktı.²⁷² Adana Valisi İbrahim Paşa, Abdullah Paşa'nın yenilmesine karşın Akka'da topladığı altın ve paralarla kaçmaması için Akka şehrinin Akdeniz'e kıyısı olan bölgesine donanma gönderdi. Ayrıca Halep Valisi Mustafa Paşa da karadan Akka'yı kuşatmak için Şam Valisi Derviş Paşa'ya yardıma geldi.²⁷³ Bu yardımlar neticesinde Nablus Sancağı tamamen Abdullah Paşa'nın işgalinden kurtarıldı.²⁷⁴

Abdullah Paşa'nın bölgede Derviş Paşa ile yaşadığı savaşıardan Sayda ahalisi artık bıkmıştı. Bu sebeple Sayda ahalisi Abdullah Paşa'ya artık sırtını dönmeye başladı.²⁷⁵ Bu esnada Dürzi Emiri II. Beşir, Osmanlı Devleti'nden kendisini affetmesi için ricada bulundu. II. Beşir Lübnan Dağı'nda bulunan halka güvenmediği için Abdullah Paşa'ya yardım etmek zorunda kaldığını bildirmiş, bundan sonra ondan gelen hiçbir emri yerine getirmeyeceğine dair söz vermişti.²⁷⁶ II. Beşir yaptıklarından pişman olduğunu söylese de Derviş Paşa affedilmesi için kendisine 10.000 akçe verilmesini istedi. II. Beşir bunu ödeyemeyeceğini söyleyince, akçe miktarı 5.000'e düşürüldü. Ancak II. Beşir yine de ödeme yapmadı. Bunun üzerine Derviş Paşa ödemeyi alamayınca II. Beşir'i Lübnan Dağı Emirliğinden azletti.²⁷⁷ Bölgedeki herkes Abdullah Paşa'ya sırt çevirince Paşa'nın Akka kalesine sığınmaktan başka çaresi kalmadı.²⁷⁸

Osmanlı hükümeti bölgede kontrolü sağlamak için Sayda valiliği ve Lübnan Dağı yönetimine yeni yöneticiler atamaya başladı.²⁷⁹ Abdullah Paşa'nın yerine

²⁷⁰ BOA, HAT, 388/20698-C, 1, 9.B.1237 (1 Nisan 1822).

²⁷¹ BOA, HAT, 388/20698-U, 7.Ca.1237 (30 Ocak 1822).

²⁷² BOA, HAT, 388/20698-C, 2,4, 9.B.1237 (1 Nisan 1822).

²⁷³ BOA, HAT, 387/20679-M, 9.Za.1237 (28 Temmuz 1822); BOA, HAT, 386/20657-C, 26.B.1237 (18 Nisan 1822).

²⁷⁴ BOA, HAT, 388/20698-R,1-2, 27.C.1237 (21 Mart 1822).

²⁷⁵ BOA, HAT, 388/20698, 1-2, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822).

²⁷⁶ BOA, HAT, 388/20698-B, 1-2, 4, 23.C.1237 (17 Mart 1822).

²⁷⁷ BOA, HAT, 386/20670-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁷⁸ BOA, HAT, 388/20698, 1-2, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822).

²⁷⁹ Polk, s. 22.

Mustafa Paşa atandı.²⁸⁰ Abdullah Paşa ile ittifak kurarak bölgede isyanlara karşı Dürzi Emiri II. Beşir, affedilmesi için Şam valisine ödemesi gereken parayı vermeyince²⁸¹ Mısır valisine sığınmak zorunda kaldı.²⁸² Hükümetin bölgede etkinliğini artırmasını fırsat bilen Yazbaki grubunun taraftarları, hükümet ile anlaşma yapıp Lübnan yönetiminde söz sahibi olmak istemişlerse de isyanın başında hükümete sadık kaldığını bildiren Canbolat ailesi daha önce davranıp Osmanlı hükümeti ile anlaşma yapmıştı. Şeyh Beşir, bölgeye yeni atanan Osmanlı Paşa'sına oğlunu göndererek, Lübnan Dağı'nın Emirliği için Şihab ailesinden desteklediği Emir Abbas'ın yönetici seçilmesini istedi.²⁸³ Böylece Şeyh Beşir'in desteğini alan Emir Abbas, Derviş Paşa'ya bir miktar para vererek Lübnan Dağı'nın yeni Emiri oldu.²⁸⁴ Bu gelişmelerden sonra Şeyh Beşir, Abdullah Paşa taraftarı olan Hasan ve Selman ile birlikte onların destekçileri olan Yazbaki grubunu saf dışı bıraktı.²⁸⁵

Mısır'da sürgün hayatı yaşayan II. Beşir, burada iyi karşılanmış fakat gözaltında tutulup Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ile görüşülmesine izin verilmedi. Abdullah Paşa, Sayda eyaletinin yönetim merkezi olan Akka şehrinin savunma gücüne inanarak burayı Osmanlı hükümetine teslim etmek istemiyordu. Napolyon'un bile alamadığı bu şehri her halükarda elinde tutacağına inanıyordu.²⁸⁶ Osmanlı yönetimi bölgede Sayda valisini kontrol altına almak isterken aynı zamanda Rum isyanı ile de başı beladaydı. Böyle bir ortamda ikinci bir gaile devlete fazlasıyla zarar vereceğinden hükümet 30 bin akçe karşılığında Abdullah Paşa'nın affedilmesinin daha uygun olacağına karar verdi. Böylelikle Osmanlı yönetimi farklı yerlerde iki ayrı isyanla uğraşmaktan kurtulacaktı.²⁸⁷ Bu arada Abdullah Paşa bazı askerlerini Mehmed Ali Paşa'ya göndererek, Osmanlı Devleti'nin kendisini affetmesi için aracı olmasını istiyordu.²⁸⁸ Mehmed Ali Paşa, Abdullah Paşa'nın isteği üzerine olaylara müdahale etmeye başladı. Mehmed Ali Paşa, Osmanlı yönetimine ricada bulunarak bir yandan mevcut olan Rum isyanıyla uğraşırken diğer yandan ikinci bir

---

²⁸⁰ BOA, HAT, 387/20687-B, 5.B.1238 (18 Mart 1823).

²⁸¹ BOA, HAT, 386/20670-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁸² BOA, HAT, 387/20678-B, 5.B.1238 (18 Mart 1823).

²⁸³ Polk, s. 22.

²⁸⁴ BOA, HAT, 386/20670-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁸⁵ Polk, s. 22.

²⁸⁶ Polk, s. 23.

²⁸⁷ BOA, HAT, 386/20671-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁸⁸ BOA, HAT, 387/20678-B, 5.B.1238 (18 Mart 1823); BOA, HAT, 386/20672, 5.B.1238 (18 Mart 1823).

isyânın devam etmesinin devletin yararına olmadığını belirtip, Abdullah Paşa'nın affedilmesini istedi. Gerekirse daha sonra Osmanlı hükümeti tekrar Abdullah Paşa'ya müdahalede bulunabilirdi.²⁸⁹ Neticede hükümet, Abdullah Paşa ve II. Beşir'i tekrar eski görevlerine tayin ederek onları affetti. Böylece Osmanlı yönetiminin bölgeye askeri güç olarak gönderdiği kuvvetler geri çekildi. Osmanlı hükümetinin Akka kuşatmasını kaldırması askerler tarafından sevinçle karşılandı. Sorun sadece Akka şehrinin kuşatmasının uzun sürmesi değildi, aynı zamanda Şam Paşası bir darbe ile görevden alınmıştı. Bu yüzden Şam eyaletine bağlı askeri güçler gevşek davranmaya başlamışlardı. II. Beşir affedilmesinin ardından tekrar Lübnan Dağı yöneticisi olarak bölgeye geri döndü. Yerine Emir olarak geçen Emir Abbas, Emirlik görevinden ayrılmak zorunda kaldı. Şeyh Beşir, Emirliğe geri dönen II. Beşir ile görüşüp eskiden ittifak kurdukları gibi tekrar ittifak yapmak istediğini söyledi. Ancak II. Beşir, Yazbaki şeyhleri ile barış anlaşması yaptıktan kısa bir süre sonra elini öpmeye gelen Şeyh Beşir'e öfkelenerek yanından uzaklaştırdı. Bu durum bölgede yeni ittifakların olacağını ve güç dengelerinin değişeceğini habercisi oldu. Şeyh Beşir tekrar II. Beşir ile ittifak yapma girişiminde bulunarak, mülkünün yaklaşık bir yıllık geliri olan 75.000 kuruşu vererek bir anlaşma ortamı oluşturmak istedi.²⁹⁰ Şeyh Beşir'in yaptığı teklif II. Beşir tarafında karşılık bulamayınca, avlanmak bahanesiyle ücra bir yerde olan Jiba ash-Şuf kasabasına gitti. Bu kasabada kaldığı üç ay boyunca sürekli II. Beşir'e elçiler göndererek affını istedi. II. Beşir onu affetmek için 500.000 kuruş talep etti. Dürzilerin dini lideri Şeyh el-Akl duruma müdahale edip arayış bulmak istese de başarılı olamadı. II. Beşir Lübnan Dağı yönetimini güçlendirmek ve vergileri zamanında Abdullah Paşa'ya ödeyebilmek için para konusunda sürekli taleplerini arttırdı. En sonunda 1.000.000 kuruş istedi. Şeyh Beşir bu yüklü miktardaki parayı ödemek istediysen de ödeyemedi. En sonunda çareyi Bekaa'ya kaçıp oradan da Suriye'ye geçmekte buldu.²⁹¹

Bir zamanlar Şeyh Beşir'in, Lübnan Dağı Emiri olması için desteklediği Emir Abbas, II. Beşir'den özür dilemek istemişse de Şam Paşa'sının isyancıların yerleşmesine izin verdiği Rishaya kasabasına gitti. Bu sırada Şeyh Beşir, Abu Lama ve Arslan ailelerine mensup şeyhleri ve Şuf ile Metn'da bulunan birçok aileyi yeni

²⁸⁹ BOA, HAT, 386/20671, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

²⁹⁰ Polk, s. 24.

²⁹¹ Polk, s. 25; BOA, HAT, 1229/47938-A, 29.Z.1240 (14 Ağustos 1825).

bir ittifak kurmak için birleştirdi.²⁹² Şeyh Beşir bu yeni ittifaklar ile Emir Abbas'ı tekrar Lübnan Dağı'nın Emiri yapmak istiyordu.²⁹³ Sayda ve Şam Paşalarının da desteklerini alarak bunu gerçekleştirmeyi düşünüyordu. Ancak II. Beşir'in, Mısır'da Mehmed Ali Paşa'nın meclisinde bulunan güçlü destekçilerinin olması bunu pek mümkün kılmadı. Abdullah Paşa, II. Beşir ve Emir Abbas arasında barış yaparak, Şeyh Beşir'den de 200.000 kuruş ödemesini istedi. Şeyh Beşir daha sonra Şuf bölgesine geri döndü. Burada taraftarları arasında coşku ile karşılandı. Şeyh Beşir 2.000 silahlı adamını yanına alarak II. Beşir'i ziyaret etmeye gitti. Ancak II. Beşir, Şeyh Beşir ile görüşmeyi kabul etmedi. Aynı zamanda II. Beşir, Şeyh Beşir'e karşı Talhuq şeyhleri ile yeni bir anlaşma yaptı. Talhuq şeyhleri uzun bir zamandan beri Şeyh Beşir'in mensup olduğu Canbolat ailesini konumları yüzünden kıskanmaktaydı. Şeyh Beşir tekrar II. Beşir'den af dilemek için Bait ad-Dine döndü. Bunun üzerine II. Beşir, Şeyh Beşir'i affederek sahip olduğu mal varlığı ile geri dönebileceğini söyledi. Fakat Şeyh Beşir Şuf'a döner dönmez Abdullah Paşa kendisinden 50.000 kuruş talep etti. Şeyh Beşir'in kendisinin affedilmesi için harcadığı para miktarı net olarak bilinmiyor ama kişisel hazinesini artık tüketmişti. Ekonomik gücünü kaybeden Şeyh Beşir, 200 destekçisi ile birlikte Şuf bölgesinden Bekaa'ya oradan da Havran'a kaçtı. II. Beşir bu durumu fırsat bilerek Şeyh Beşir'in arkasında kalan destekçilerden vergi adı altında para topladı. Topladığı bu paraları hem Abdullah Paşa'nın kendisinden talep ettiği vergilere harcamış hem de Mısır ile iletişimini devam ettirmek için hediyeler alıp oğluyula birlikte Mehmed Ali Paşa'nın meclisine göndermişti.²⁹⁴

Şeyh Beşir kaçak olarak bulunduğu Havran'da Şam valisi ile anlaşmamıştı.²⁹⁵ Bunun üzerine Trablusşam valisi, Şeyh Beşir'e kendisine sığınması için çağrıda bulundu.²⁹⁶ Şeyh Beşir bu davete icabet ederek Havran'dan Trablusşam eyaletine gitti. Ancak gidişinden hemen sonra, Trablusşam valisinin ölmesi üzerine, Şeyh Beşir burada daha fazla kalamayarak tekrar Havran'a dönmeye mecbur kaldı. Şeyh Beşir, Havran'a dönüş yolundayken Yazbaki grubuna 50.000 kuruş para ile Bekaa'da bulunan bazı köyleri hediye edeceğini taahhüt ederek ittifak kurmayı teklif etti. Yazbaki grubunun liderleri ile İmad şeyhleri teklifi kabul edip Şeyh Beşir'e karşı bir komplo kurdular. Yazbakiler, Lübnan Dağı'nın yönetimine Şihab ailesinden

---

²⁹² Polk, s. 25.

²⁹³ BOA, HAT, 1231/47992, 7.B.1239 (8 Mart 1824).

²⁹⁴ Polk, s. 25-26.

²⁹⁵ Polk, s. 27.

²⁹⁶ BOA, HAT, 1231/47987, 13.C.1240 (5 Şubat 1825).

Selman'ı getirmek istiyorlardı. Selman, ailesinin üyelerini toplayıp daha önce görevden alınan eski Lübnan Dağı Emiri, Emir Abbas'ı da bunlara dâhil edip Şuf bölgesinde toplanmaya başladı. Ancak bazı aileler, Bait ad-Din bölgesinde toplanan II. Beşir'in tarafına geçti.²⁹⁷ Öte yandan Abdullah Paşa, ordusunu II. Beşir'e yardım etmek üzere bölgeye gönderdi.²⁹⁸ II. Beşir, Abdullah Paşa'nın gönderdiği askerlere Muhtara ve Bait ad-Din arasında bulunan Simqaniya'ya gitmeleri için talimat verdi. Bait ad-Din'de iki taraf arasında yapılan savaşta²⁹⁹ Şuf bölgesinde toplanan Şeyh Beşir ittifakının destekçileri, II. Beşir'e yenilip geri çekilmek zorunda kaldılar. Bu yenilgiden sonra Şeyh Beşir yanına 200 kadar süvari alarak bölgeden kaçtı. II. Beşir'e yardım eden Abdullah Paşa firari Şeyh Beşir'in ve adamlarının yakalanması için çalışma başlattı.³⁰⁰ Aslında savaşta Şeyh Beşir taraftarlarının kayıpları az olmuştu. Şeyh Beşir kuvvetlerinin kaçmasındaki asıl neden, Sayda valisinin gönderdiği paralı askerlerden korkmaları olmuştu.³⁰¹

İki taraf arasında savaş başlamadan önce, II. Beşir savaşta doğabilecek herhangi bir aksiliği önlemek amacıyla oğlunu Mısır'a gönderip askeri güç getirmesini istemişti. Mısır'dan, II. Beşir'e destek olarak 10.000 asker gönderilebileceği söylendi. Şeyh Beşir savaşı kaybettikten sonra Suriye'ye kaçarken Havran yolunda³⁰² firari destekçileri ile birlikte Şam valisi tarafından yakalandı.³⁰³ Abdullah Paşa, Şeyh Beşir'in yakalandığını duyunca, Şam valisine ricada bulunup Şeyh Beşir'in sürekli gözetim altında tutulmasını istedi. Çünkü Şeyh Beşir'in bölgeye tekrar dönmesi halinde Lübnan Dağı'nda bulunan taraftarlarıyla yeni bir isyana kalkışma ihtimali vardı.³⁰⁴ Bunun üzerine Şam valisi, Şeyh Beşir ve firari destekçilerini Akka şehrine Abdullah Paşa'nın gözetiminde hapis hayatı yaşamaya gönderdi. Abdullah Paşa kendi çıkarları için onu II. Beşir'e karşı kullanabilirdi. II. Beşir bu durumun farkında olduğu için Mısır yönetiminden rica da bulunup Abdullah Paşa'ya baskı yapılarak, Şeyh Beşir'in öldürülmesini istedi.³⁰⁵ Mısır yönetiminin müdahalesi üzerine

---

²⁹⁷ Polk, s. 27.

²⁹⁸ BOA, HAT, 1231/47987, 13.C.1240 (5 Şubat 1825).

²⁹⁹ Polk, s. 27.

³⁰⁰ BOA, HAT, 1231/47998, 15.C.1240 (4 Şubat 1825); BOA, HAT, 1231/47988-D, 13.C.1240 (2 Şubat 1825).

³⁰¹ Polk, s. 28.

³⁰² Abu-Izzeddin, s. 215.

³⁰³ BOA, HAT, 1231/47988-Ç, 1-2, 15.C.1240 (4 Şubat 1825).

³⁰⁴ BOA, HAT, 1231/47992, 7.B.1239 (8 Mart 1824); BOA, HAT, 1231/47991, 25.R.1239 (29 Aralık 1823).

³⁰⁵ Abu-Izzeddin, s. 215.

Abdullah Paşa, Şeyh Beşir'i boğdurtarak öldürttü.³⁰⁶ Böylece Lübnan Dağı'na yeni bir Emir bulma dönemi kapanmış oldu. II. Beşir, Şihab ailesi içerisinde, önceden seçilen bütün Emirlerden daha sağlam bir konumda bulunuyordu. Aynı zamanda Abdullah Paşa'nın desteğini de alarak Lübnan Dağı'nda kendisine karşı her hangi silahlı bir ittifakın kurulmasına izin vermedi. 1797-1825 yılları arasında II. Beşir ve Şeyh Beşir Canbolat arasındaki ilişkiler Şeyh Beşir'in öldürülmesiyle son buldu.³⁰⁷

II. Beşir savaşın faturasını Şeyh Beşir taraftarlarına yıkmışsa da, fazla baskının tekrar bir isyana dönüşebileceğinden korktu. II. Beşir, oğlu Kasım'ı, Canbolat şeyhlerinin merkezinde oturduğu Şuf bölgesindeki Muhtara'ya gönderdi. Kasım burada bulunan Canbolat şeyhlerini yatıştırıp onlardan yeni vergiler talep etti. II. Beşir'e karşı ayaklanan isyancı şeyhlere de para cezaları kesti. Şeyh Beşir'in taraftarları olan İmad Arslan ve Şerafeddin ailesinin büyük çoğunluğu Havran'da yakalanıp öldürüldü veya hapsedildi. II. Beşir savaş sonrasında Şuf bölgesinde ele geçirdiği toprakları kendisini destekleyen Abu Nakd ailesine mensup Şeyh Nasif ve Hamud'a verdi. Diğer toprakların büyük çoğunluğunu da kendi ailesinden olan şeyhler arasında paylaştırdı. Talhuq ailesinin şeyhlerine de Aşağı Garb bölgesini verdi. Canbolat ailesine ait tüm taşınabilir mal ve mülkü kendi hizmetçileri arasında paylaştırdı. Abdullah Paşa'ya gönderdiği askerler içinde cömert bir şekilde ödeme yaptı. Böylece bölgede başka bir isyan çıkması halinde Abdullah Paşa'nın yardımını garantilemişti. II. Beşir'in, Şeyh Beşir ile yaptığı savaştan sonra, Abdullah Paşa'ya bağlı bulunan Arnavut birlikleri, 1825'ten sonra II. Beşir'in yönetimini güçlendirmesini bekleyip, uzun bir müddet Dayru'l-Kamer'de kalmışlardı. Savaştan sonra yenilen Canbolat ve Yazbaki şeyhlerinin büyük kısmı ya öldürülmüş ya da sürgüne gönderilmişti. II. Beşir, 1825 yılından Mısır'ın bölgeyi işgal etmesine kadar ki 6 yıllık dönemde, Lübnan Dağı yönetiminde fazla bir değişiklik yapmadı. 1797 yılından 1825 yılına kadar ki süreçte, II. Beşir kendi çıkarları için sürekli yeni ittifaklar yapmıştı. Bu durum II. Beşir'in Lübnan Dağı yönetimindeki gücünün inişli-çıkışlı bir grafik çizmesine sebep olmuştu.³⁰⁸

II. Beşir'in Lübnan Dağı yönetimini ele geçirmek isteyen Dürzi şeyhlerle çatışmalar yaşaması doğal olarak bölgede otorite boşluğuna yol açmıştı. Bu yüzden II. Beşir sadece iç mücadelelerle uğraşmamış bölgede asayiş tehdit edecek

³⁰⁶ Samy Swayd, *Druzes*, Rowman&Littlefield, London 2015, s. 29.

³⁰⁷ Polk, s. 28.

³⁰⁸ Polk, s. 29-31.

eşkiyalarla ve küçük çaplı isyancılarla da mücadele etmek zorunda kalmıştı. Bu dönemde eşkiyalar yetkililerden kurtulabilmek için Lübnan Dağı'nı muhtemelen bir sığınak gibi kullanmışlardı.³⁰⁹ Örneğin Trablusşam tarafındaki eşkiyalara yetkililer müdahale edince bunlar buldukları yeri terk etmek zorunda kalıyor ve Lübnan Dağı'na sığınıyorlardı.³¹⁰ Bunlarla ilgili şikâyetler artınca bölgedeki valilerin uyarısıyla II. Beşir eşkiyalara müdahalelerde bulundu. Misal olarak Sayda Valisi Süleyman Paşa zamanında eşkiyaların Lübnan Dağı'na sığındıkları haber alınmıştı. Bunun üzerine Süleyman Paşa bu konuda II. Beşir'i vazifelendirmişti. II. Beşir gelen emir üzerine derhal harekete geçince eşkiyalar dağı terk edip Mısır tarafına kaçmak zorunda kalmışlardı.³¹¹

II. Beşir'in Emirlik için Dürzi şeyhlerle iç çatışmalar yaşamaya devam etmesi yönetim koşullarını bahane ederek isyan etmeye başlayan yeni Dürzi şeyhlerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu yüzden bazı Dürzi şeyhler kendi ahalisini kışkırtıp muhalif bir grup oluşturarak, yolsuzluk yapmaya başladılar.³¹² Cebel-i Keservan halkından olan bazı Dürzi şeyhlerin yönetimden ayrı başına buyruk bir şekilde hareketetmeye devam etmeleri olayların Bekaa ovasındaki bazı köylere kadar sıçramasına sebep oldu.³¹³ Cebel-i Keservan'da bulunan Dürzi bir şeyh Hasbeyya, Raşeyya ve Bekaa mukataalarından alınan bedele zarar verdi. Zararın telafi edilmesi için Dürzi şeyhin küçük yaştaki oğlu rehin alındı. Dürzi şeyhin mukataa gelirlerine verdiği zarardan dolayı kendisinden temin edilmek üzere iki bin (2.000) akçenin azar azar ödemesine karar verildi. Şeyhin ödemeleri düzenli bir şekilde yapması ve rehine çocuğun annesinin hüzünlü durumu göz önüne alınarak sonradan alınan bir kararla çocuk serbest bırakıldı.³¹⁴

Coğrafi olarak Lübnan Dağı'na yakın bir konuma sahip olan Şam eyaleti de bu isyanlardan etkilenmeye başladı. Şam valisi tarafından eyalet sınırlarının güvenliği için yerleştirilen askerler isyancıların saldırısına uğrayarak telef oldular.

---

³⁰⁹ BOA, HAT, 729/34661, 29.Z.1231 (8 Kasım 1816); BOA, HAT, 678/33031-F, 9.S.1240 (3 Ekim 1824).

³¹⁰ BOA, HAT, 678/33031-F, 9.S.1240 (3 Ekim 1824); BOA, HAT, 678/33031, 29.Z.1240 (14 Ağustos 1825).

³¹¹ BOA, HAT, 725/34557, 29.R.1229 (20 Nisan 1814).

³¹² BOA, HAT, 387/20681, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821).

³¹³ BOA, HAT, 387/20681-A, 1.R.1237 (26 Aralık 1821).

³¹⁴ BOA, HAT, 388/20692-E, 29.S.1238 (15 Kasım 1822).

Diğer yandan Hasbeyya ve Raşeyya mahallelerine saldıran asi gruplar bölgede maddi olarak büyük bir hasara sebep oldular.³¹⁵

Osmanlı yönetimi bölgede artan asayiş olaylarını kontrol altına almak için II. Beşir ile irtibata geçmeye başladı. II. Beşir'e verilen talimatlarla isyancıların bulunduğu yerlere giden zahire yollarının önü kesilerek, isyancıların faaliyetlerine son vermeleri sağlandı.³¹⁶ Dürzi şeyhlerinin isyan faaliyetlerine son verilip, sebep oldukları maddi zararların da kendilerinden temin edilmesi kararlaştırıldı.³¹⁷ Ayrıca Dürzi şeyhler içerisinde isyanlara karışanlardan pişman olup af dileyenleri, devlet affedip diğer isyancılara karşı bir güç olarak kullandı. İsyanların bastırılmasındaki diğer bir seçenek, askeri güç kullanarak isyanların bastırılması oldu. İsyanların kontrol altına alınmasında, Sayda valisi Abdullah Paşa ve Şam valisi Derviş Paşa'nın tedbirleri etkili oldu.³¹⁸

Osmanlı yönetimi Dürzi dağına sığınan eşkıyaların tutuklanması için de II. Beşir'e emirnameler göndererek bu şahısların yakalanması ve Cebel-i Dürüz dağına sığınak olarak kullanmalarının önüne geçilmesi için tedbirler alınmasını istedi. Ayrıca hükümet yetkilileri Cebel-i Dürüz dağına sığındıkları ihbar edilen eşkıya isimlerinin doğrulanması için, dağ bölgesine casus göndererek verilen bilgilerin gerçekliğini araştırdı.³¹⁹

3.2. Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı ve Dürziler

Osmanlı Devleti, 1821 yılında Mora'da çıkan ayrılıkçı isyanları bastırmada başarılı olamamıştı. Bu yüzden isyanı bastırmak için Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemişti. Bunun üzerine 1825 yılında Mehmed Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa yönetiminde 70.000 kişilik ordu ile birlikte idaresinde bulunan donanma gücünü isyanın bastırılması için Mora'ya göndermişti. 1825-1827 yılları arasında İbrahim Paşa ve isyancılar arasında yaşanan şiddetli çatışmalardan sonra isyan bastırıldı. İsyanın kanlı bir şekilde bastırılmasını bahane eden İngiltere, Fransa

³¹⁵ BOA, HAT, 388/20698-T,1-2, 2, 27.C.1237 (21 Mart 1822).

³¹⁶ BOA, HAT, 387/20681, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821); BOA, HAT, 387/20681-B, 27.Ra.1237 (22 Aralık 1821); BOA, HAT, 387/20681-A, 1.R.1237 (26 Aralık 1821); BOA, HAT, 884/39083, 19.L.1236 (20 Temmuz 1821); BOA, HAT, 878/38867, 19.L.1236 (20 Temmuz 1821).

³¹⁷ BOA, HAT, 388/20692-E, 29.S.1238 (15 Kasım 1822).

³¹⁸ BOA, HAT, 387/20681, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821); BOA, HAT, 884/39083, 19.L.1236 (20 Temmuz 1821); BOA, HAT, 1231/47994, 26.L.1236 (27 Temmuz 1821).

³¹⁹ BOA, HAT, 729/34661, 29.Z.1231 (8 Kasım 1816).

ve Rusya kendi arasında anlaşarak olaya müdahale etmeye başladılar. 1827 yılında imzaladıkları Londra Anlaşması gereğince Mora'nın bağımsız olmasını ve sadece vergi yoluyla Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasını istediler. Osmanlı yönetimi isyanın kendi iç meselesi olduğunu söyleyerek müdahaleleri kabul etmeyeceğini ifade etti.³²⁰ Bunun üzerine Avrupalı müttefik devletlerin donanması, 1827 yılında Navarin'de bulunan Osmanlı donanmasına ani bir saldırı gerçekleştirerek gemileri ateşe verip, batırmışlardı.³²¹ Yaşanan bu gelişmelerden sonra 1828 yılında İbrahim Paşa bölgeden geri çekilerek Mısır'a geri döndü.³²²

Mehmed Ali Paşa isyanın bastırılması için gönderdiği yardıma karşılık, kendisine Osmanlı tarafından vaat edilen Girit, Suriye ve Trablus-Şam valiliklerinin yönetimini istedi. Ancak Avrupalı devletlerin isyana müdahil olması olayların farklı bir şekilde sonuçlanmasını sağlamıştı. Bundan dolayı II. Mahmut, Mehmed Ali Paşa'ya sadece Girit adasının valiliğini vermeyi uygun gördü. Ancak Mehmed Ali Paşa kendisine vaat edilen Şam ve Suriye valiliklerini de istedi.³²³ Bunun için Suriye tarafına sefer planları yapmaya başladı. İlk önce Suriye bölgesinde bulunan paşalar arasında entrikalar çevirerek, Şam eyaletinde isyan çıkmasını sağladı.³²⁴ Ayrıca Şam eyaletine çok yakın bir konumda bulunan Lübnan Dağı Emiri II. Beşir ile de ittifak kurdu. Bu ittifakın kurulmasında, daha önce Lübnan Dağı Emirliğinden akrabaları yüzünden kaçmak zorunda kalan II. Beşir'in tekrar görevine dönmesi için aracı olan Mehmed Ali Paşa'nın faaliyetleri etkili oldu.³²⁵

Mehmed Ali Paşa 1831 yılında, Sayda Valisi Abdullah Paşa ile arasındaki anlaşmazlığı öne sürerek oğlu İbrahim Paşa yönetimindeki askeri gücü Suriye'yi ele geçirmek üzere bölgeye gönderdi. Mısır güçleri kısa bir süre içerisinde Kudüs, Nablus, Sur, Sayda, Beyrut ve Trablus şehirlerini işgal etti. Osmanlı hükümeti olayların büyümesi üzerine anlaşma yoluyla sorunu çözmek istedi ancak başarılı

---

³²⁰ Machiel Kiel, John Alexander, "Mora", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 284.

³²¹ İdris Bostan, "Navarin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 442-443.

³²² Kiel, Alexander, s. 284.

³²³ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988, s. 128-129.

³²⁴ Sebahattin Semur, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi", *Bilimname Dergisi*, S. 2, Kayseri 2007, s. 134.

³²⁵ Gencer, "İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmed Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi", s. 65-66; Fatih Gencer, "İbrahim Paşa'nın Anadolu'yu İstilas (1832-1833)", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, Şubat 2016, s. 641.

olamadı. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi, Mehmed Ali Paşa ve oğlu İbrahim Paşa'yı asi ilan etti. Ayrıca Ağa Hüseyin Paşa'yı Osmanlı ordusunun başına serasker atayarak Mısır, Girit, Cidde ve Sayda eyaletlerinin yönetimini de ona verdi. 14 Nisan 1832 yılında Osmanlı hükümeti ile Mısır güçleri ilk defa Zerrâa mevkiinde karşı karşıya geldiler. Mısır güçleri, bu karşılaşmada Osmanlı hükümetine karşı galip geldi.³²⁶ Daha önce Abdullah Paşa'nın, Sayda'daki asi faaliyetleri yüzünden Osmanlı yönetimi ile arası bozulmuşken, affedilmesi için araya Mehmed Ali Paşa girmişti. İlerleyen senelerle birlikte artık Abdullah Paşa korunması gereken bir adam olmaktan çıkıp, Suriye topraklarına girmek için Mehmed Ali Paşa tarafından kullanılan bir adam olmuştu.³²⁷ Osmanlı yönetimi her ne kadar Mehmed Ali Paşa'ya bölgeye saldırması için izin vermediyse de bu uyarılara kulak asmadı.³²⁸ İbrahim Paşa yönetimindeki Mısır ordusuyla savaşa tutuşan Abdullah Paşa, Akka kalesine yapılan 6 aylık kuşatmanın sonunda 27 Mayıs 1832 yılında teslim oldu. Daha sonra İbrahim Paşa tarafından Mısır'a gönderildi.³²⁹ Abdullah Paşa'nın Mısır valisine yenilmesindeki temel noktalardan biri de kendi tebaasına eziyet etmesiydi. Sayda halkı, Mısır'ın bölgeye gelişini kendileri için bir kurtuluş olarak nitelendirmişlerdi. Bu yüzden Mısır güçleri ile Abdullah Paşa arasında gerçekleşen savaşta, halk Abdullah Paşa'ya sırtını dönmüştü.³³⁰

Mısır kuvvetleri Akka'yı aldıktan sonra, İbrahim Paşa önce 8 Temmuz 1832 yılında Halep Valisi Mehmed Paşa'nın öncü kuvvetlerini mağlup etti. Daha sonra 29 Temmuz 1832 yılında Belen mevkiinde Hüseyin Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusunu mağlup etti.³³¹ Mehmed Ali Paşa üst üste galibiyetler alınca II. Mahmut'a, Suriye'nin kendisine verilmesi şartıyla savaşı durdurma teklifinde bulundu. Ancak bu teklif II. Mahmut tarafından reddedildi. II. Mahmut Serasker Ağa Hüseyin Paşa'nın yerine Reşit Mehmet Paşa'yı atayarak bölgede Mısır güçlerine kumandanlık yapan İbrahim Paşa'nın üzerine gönderdi. Bu sırada İbrahim Paşa, Konya'ya kadar

---

³²⁶ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 63.

³²⁷ Gencer, "İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmed Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi", s. 67,

³²⁸ BOA, HAT, 356/19977-D, 19.B.1247 (24 Aralık 1831).

³²⁹ Gencer, "İsyana Giden Yol, Anadolu'ya Açılan Kapı: Mehmed Ali Paşa'nın Akka'yı Ele Geçirmesi", s. 78.

³³⁰ BOA, HAT, 351/19839, 2, 5.N.1247 (7 Şubat 1832).

³³¹ Muhammed Hanefi Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 331.

gelmişti. Osmanlı hükümeti Mısır kuvvetlerinin daha fazla ilerlememesi için Konya'da Reşit Mehmet Paşa kumandasındaki askerleriyle taarruza geçti. 21 Aralık 1832 yılında gerçekleşen savaşta Mısır kuvvetleri galip geldi. Osmanlı seraskeri Reşit Mehmed Paşa'da esir düştü. Bu gelişmelerden sonra II. Mahmut, Mısır kuvvetlerine karşı Rusya ile ittifak yapmaya karar verdi. Böylece durum bir iç mesele olmaktan çıkmaya başladı. Fransa Devleti, Mehmed Ali Paşa'yı destekleyerek Akdeniz bölgesinde İngilizlere karşı bir güç oluşturmak istedi. Ayrıca ekonomik çıkarları açısından Mehmed Ali Paşa'yı desteklemenin daha elverişli olacağını düşünüyordu. Rusya Devleti eskiden beri Karadeniz'i bir Rus gölü haline getirmek ve Akdeniz'e inme politikasını gerçekleştirmek için bu durumu bir fırsat olarak değerlendirdi. II. Mahmut'un Rusya'dan yardım istemesi üzerine Ruslar 15.000 kişilik askeri kuvvetlerini 5 Nisan 1833 yılında İstanbul'a getirerek Anadolu yakasına yerleştirdi. Bu gelişme üzerine İngiltere ve Fransa devletleri elçileri aracılığıyla Osmanlı yönetimine baskı yaparak, Mısır valisi ile bir anlaşma yapılmasını ve sorunun çözüme kavuşturulmasını istedi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti Kütahya'ya kadar ilerlemiş olan Mısır kuvvetleri ile 14 Mayıs 1833 yılında Kütahya Anlaşması'nı imzaladı. Anlaşma gereğince Mehmed Ali Paşa Mısır, Girit ve Şam valiliklerini, oğlu İbrahim Paşa'da Cidde ve Adana valiliğini aldı. Osmanlı hükümeti yapılan anlaşmadan pek memnun olmadığı için Mısır sorununda yanında sürekli duracak bir ittifak arayışına girdi. Bunun içinde Rusya Devleti ile ittifak yapmaya karar verdi.³³²

Rusya Devleti ile ittifakını güçlendirmek için 8 Temmuz 1833 yılında Hünkar İskelesi anlaşmasını imzaladı. Anlaşmaya göre Osmanlı hükümetinin yardım istemesi halinde Rusya Devleti karadan ve denizden donanma gücüyle yardım göndermeyi kabul etmişti. Ancak Rusya'ya da bazı imtiyazlar tanınmıştı. Anlaşmanın gizli maddesine göre Çanakkale Boğazı'ndan hiçbir yabancı savaş gemisinin Karadeniz'e geçmesine izin verilmeyecekti. İngiltere ve Fransa yapılan bu anlaşmayı kendi çıkarlarına ters gördükleri için sert bir dille eleştirmişlerdi.

---

³³² Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 131-136.

Rusya'nın Akdeniz bölgesine donanma gönderebilme ihtimalini kendi çıkarları için tehdit olarak algılamışlardı.³³³

3.2.1. İbrahim Paşa Yönetiminde Lübnan

Mehmed Ali Paşa'nın Suriye seferi sırasında, II. Beşir Lübnan Dağı'nda bulunan Dürzilere eskisi kadar yakın davranmamıştı.³³⁴ II. Beşir'in hangi dini inancı taşıdığı konusunda net bir bilgi yoktur. Vaftiz yoluyla Hıristiyan, evlilik yoluyla Müslüman, Lübnan Dağı'nın Emiri olarak da bir Dürzi gibi yaşamıştı. Mısır valisinin Suriye'yi işgal sürecinde, II. Beşir ve Hıristiyan Maruniler, İbrahim Paşa ile ittifak kurmuşlardı. II. Beşir, Mısır yönetimi ile yaptığı ittifakla Osmanlı Devleti'nin yönetiminden kurtulmak istiyordu. Maruni Hıristiyanlar da bu ittifak ile gelecekte bir Maruni Emirliği kurmak istiyorlardı.³³⁵ Lübnan Dağı'nın Dürzi şeyhleri ise onların aksine Osmanlı yönetimi ile ittifak halindeydiler.³³⁶

II. Beşir bölgede Dürzi şeyhlerin etkinliğini kırmak için ittifak halinde olduğu Maruni Hıristiyanları, Dürzilerle savaşmak için kışkırtmaya başladı.³³⁷ Bu sırada Mehmed Ali Paşa da II. Beşir ve Marunilerle ittifak halinde olup, Osmanlı hükümetine sadık kaldıklarını açıklayan Dürzilerle savaşmaya başladı. Bu savaşlarda bölge yeni bir kargaşanın içine sürüklendi. II. Beşir'in talimatları doğrultusunda hareket eden Maruni Hıristiyanlar silahlandırılıp bölgede bulunan Müslümanlar ile çatışmalara girdiler. Mehmed Ali Paşa tarafından II. Beşir'in nüfuzu kullanılarak bölgede bulunan Dürziler sürekli baskı altında tutulmaya çalışıldı.³³⁸ Bu yüzden Cebeli Dürüz Mısırlıların yönetimi altına girdikten sonra³³⁹ II. Beşir'e muhalif olan ve Mısır yönetiminden hoşnut olmayan bir kısım Dürziler memleketlerini terk etmeye başladılar. Bu hareketin temel sebebi Dürzilerin yabancı bir idarecinin yönetimi altında yaşamak istememeleriydi.³⁴⁰

---

³³³ Kemal Beydilli, "Hünkâr İskelesi Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 488-489.

³³⁴ Abu-Izzeddin, s.216.

³³⁵ Odeh, s. 68-70.

³³⁶ Abu-Izzeddin, s.216.

³³⁷ Odeh, s. 70.

³³⁸ Semur, s. 137.

³³⁹ Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", s. 331.

³⁴⁰ Abu-Izzeddin, s. 220.

Osmanlı hükümeti Lübnan Dağı yöneticiliğine Mehmed Ali Paşa ile ittifak halinde olan II. Beşir'in yerine, kendisi ile ittifak halinde olan Dürzi Canbolat ailesinden Şeyh Beşir'in oğlu Şeyh Numan'ı atayacağını Dürzilere bildirdi. Böylece hükümet kendisine sadık kalan Dürzilerle gizli bir anlaşma yoluna giderek, Lübnan'da Mısır kuvvetlerine kumandanlık yapan İbrahim Paşa'yla savaşıması için güçlü bir taraftar grubu oluşturmaya başladı.³⁴¹ Bu sırada Lübnan bölgesine yerleşerek, bölgeyi kontrol altına almak isteyen Mısır güçleri ile Dürziler arasında şiddetli çatışmalar yaşanmaya başladı.³⁴²

Bu çatışmaların yaşanmasındaki temel nedenler arasında Mehmed Ali Paşa'nın Lübnan bölgesine geldiğinde halka söz verdiği vergi indirimlerini yerine getirmemesi oldu.³⁴³ İbrahim Paşa, Lübnan bölgesini idaresi altına aldıktan sonra yeni düzenlemeler yapmaya başladı. Çünkü bölgede gerçekleşen çatışmalarda ve Osmanlı ile Mısır kuvvetleri arasında yaşanan savaşlarda Mısır ekonomisi ve ordusu güç kaybına uğramıştı. Bu sebeple İbrahim Paşa ordusunu güçlendirmeye ve hazinesine para aktarabilmek için bir dizi yeni önlemler almaya başladı.³⁴⁴ Bölgede çıkabilecek isyanlara karşı silahları toplamaya başladı. Mevcut vergilendirme usullerine yeni kaideler ekleyerek toplanan vergi miktarlarını arttırdı.³⁴⁵ Ayrıca Suriye bölgesinde ferde ismiyle yeni bir baş vergisi alınmaya başlandı. Buna göre 15 ile 60 yaş aralığında bulunan bütün erkeklerden 25 kuruş ile 500 kuruş arasında değişen miktarlarda vergi toplanacaktı. Bu vergi bölgedeki ahaliyle birlikte burada bulunan ileri gelenlerden de zorunlu olarak toplanacaktı. Bu nedenle bölgenin ileri gelenleri bu zorunlu vergi uygulamasını kendilerine yapılan bir hakaret olarak algılamışlardı.³⁴⁶

Mısır yönetimi bölgeye ilk gelişinde halka söz verdiği askerlikten muaf tutma sözünden de vazgeçip,³⁴⁷ askerlik görevini de zorunlu hale getirdi.³⁴⁸ Böylece

---

³⁴¹ Abu-Izzeddin, s.216.

³⁴² BOA, HAT, 1205/47279-Ç, 29.Z.1247 (30 Mayıs 1832).

³⁴³ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 29.

³⁴⁴ Fatih Gencer, "Kütahya Antlaşması Sonrası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Rakka Eyaleti Sorunu", *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, Saraybosna 2013, s. 283.

³⁴⁵ Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", s. 332

³⁴⁶ Fatih Gencer, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti", *Belleten Dergisi*, C. LXXIX, S. 286, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 981.

³⁴⁷ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 29.

³⁴⁸ Fatih Gencer, "Kütahya Antlaşması Sonrası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Rakka Eyaleti Sorunu", s. 283.

Mehmed Ali Paşa oğlu İbrahim Paşa'ya talimat vererek bir an önce zorunlu askerlik sisteminin başlatılmasını istedi. Bunun üzerine İbrahim Paşa 1834 yılında zorunlu askerlik sistemini yürütmeye koydu. Ancak bu yeni sistem bölge ahalisi tarafından kabul görmemiş ve isyan etmelerine sebep olmuştu. Çünkü zorunlu askerlik uygulamasından önce mevcut olan askerlik sisteminde bölge halkı askerlik hizmetini kırk günde yapıyordu, çok nadir olsa da kırk günü aştığı durumlar azdı. Ayrıca askerlik süresi boyunca bölgedeki valinin ve ileri gelenlerin komutasında yakın yerlerde hizmetlerini yapıyorlardı. Bölge ahalisi memleketlerinin dışında ve uzun süreli askerlik yapmaya zorlanmalarını işlerinin de aksamasına yol açacağını düşünerek, Mısır ordusuna katılmamak için ya memleketlerini terk ediyor ya da saklanmaya çalışıyorlardı. Ahalinin zorunlu askerlik sisteminden kaçması İbrahim Paşa'nın yeni önlemler almasına yol açtı. İlk önce askerlik uygulamasına karşı isyan çıkan bölgelerde bulunan silahların toplatılmasına karar verdi. Aynı zamanda Mısır ordusuna katılacak kişilerden ferde vergisinin alınmayacağını duyurdu. Ancak alınan bu önlemlere rağmen bölge halkı bir türlü yeni askerlik uygulamasını kabul etmek istemiyordu.³⁴⁹

Mısır yönetimi bölgedeki yayılmacı politikalarında Avrupalı devletlerin desteğini almak için gayrimüslim ve Müslümanları eşit haklara kavuşturdu. Bunun için İbrahim Paşa bölgede alınan vergilerde gayrimüslimlerden de eşit oranda vergi alınacağını ayrıca Müslümanlarla eşit tutulacağını söyledi. Bundan sonra bazı idari görevlere gayrimüslimlerinde atanabileceğini söyleyerek, gayrimüslimler için mevcut olan giyim kuşam ve ata binme gibi yasakları da kaldırdığını açıkladı. Böylece İbrahim Paşa bölgede gayrimüslimlere yakınlaşma politikası izlerken, Müslümanları da yavaş yavaş bölge idaresinin dışına itiyordu. İbrahim Paşa'nın bölgede aldığı yeni kararlar Müslümanlar tarafından hoş karşılanmadı. Çünkü evvelde gayrimüslimlere karşı üstün durumdayken aynı hakların onlara tanınması rahatsız edici bir durumdu. Ayrıca Osmanlı hükümetinin yönetim anlayışı İslam hukukuna göre düzenlenmişti. İslam hukukunda Müslümanlar ve gayrimüslimler eşit sayılmazdı. Ancak İbrahim Paşa İslam hukukunun bu şartını saf dışı bırakarak

---

³⁴⁹Fatih Gencer, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti", s. 984, 999.

bölgede Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında yeni çatışmaların yaşanmasında ortaya yeni bir sebep sunmaktan başka bir şey getirmedi.³⁵⁰

İbrahim Paşa bölgeye sıkı kurallar getirerek mahalli idarelerin yönetim alanlarını kısıtlamaya başladı. Bölgede icra ettiği yeni idari düzenlemelerle çeşitli dinlere ve mezheplere mensup insanların Osmanlı yönetiminin eski yönetimini aramasına sebep oldu.³⁵¹ Böylece İbrahim Paşa'nın yeni kurallarına karşı büyük çaplı isyanlar yaşanmaya başlandı. İlk isyan Nablus'ta patlak verdi. Kısa süre içerisinde Lübnan, Havran ve Filistin'e kadar yayıldı. İsyancılar o kadar şiddetli olmuştu ki 1834 yılının Haziran ayının sonuna doğru Kudüs, Yafa ve Akka dışında kalan bütün Filistin isyancılar tarafından işgal edildi.³⁵² İbrahim Paşa 1834 yılının yaz aylarının sonuna doğru buradaki isyanları kanlı bir şekilde bastırdı.³⁵³

Osmanlı hükümeti 1834 yılında Mısır yönetimine karşı ortaya çıkan isyanlarda, bölgedeki isyancı grupları desteklemeye başladı. II. Mahmut isyanları bahane ederek tekrar bölgeye müdahil olmaya çalışıp bu bölgenin yönetimini Mısır valisinden geri almak istiyordu. Bunun için Reşit Paşa kumandasında askeri kuvvetlerini toplamaya başladı. Mısır idaresi bu gelişmelere karşılık İbrahim Paşa aracılığıyla Fırat Nehrinin ötesinde bulunan Urfa'ya yakın yerlerde Mısır askerlerini yerleştirmeye başladı. Mehmed Ali Paşa, Mısır valiliğinin tam bağımsız bir idareye sahip olması için Avrupalı devletlerle diplomatik ilişkilerde bulundu. Aynı zamanda Yavuz Sultan Selim zamanında Osmanlı Devleti'ne geçen halifelik makamını da tekrar İstanbul'dan Kahire'ye taşımak istedi. Böylece Mısır valisi ve Osmanlı hükümeti arasında tekrar çatışma ortamı oluştu.³⁵⁴

İbrahim Paşa bölgede her ne kadar bazı isyanları bastırmada başarılı olduysa da Mısır yönetimine karşı yeni isyanların çıkmasına engel olamıyordu. İsyancıların büyüyerek devam etmesinde Mısır yönetiminin bölgede uygulamak istediği zorunlu askerlik sisteminin büyük etkisi oldu. İbrahim Paşa, II. Beşir'den askerlik yapmaları için 1600 tane Dürzi gencini istedi. II. Beşir bu gençleri temin etmek için Dürzi

---

³⁵⁰ Fatih Gencer, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti", s. 983-984.

³⁵¹ Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", s. 332.

³⁵² Gencer, "Kütahya Antlaşması Sonrası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Rakka Eyaleti Sorunu", s. 283-284.

³⁵³ Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

³⁵⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 139-140.

şeyhlere haber gönderdi. Ancak Dürzi şeyhler tarafından bu talep reddedildi.³⁵⁵ Bu arada Mısır yönetimine karşı, Şam'da da isyan faaliyetleri başlamıştı. Mısır güçleri ile çatışma halinde olan Dürziler de bu isyana destek verdiler.³⁵⁶ İbrahim Paşa, Havran bölgesinde bulunan Dürzilerden de Mısır kuvvetlerine dâhil etmek için asker talebinde bulundu. Ancak bu isteği de Dürziler tarafından kabul edilmedi. Dürziler asker vermemek için isyan etmeye devam ediyorlardı. İbrahim Paşa isyanı bastırmak için 3 alay asker göndermişse de askerleri mağlup olmuş 800 tanesi de öldürülmüştü. Zorunlu askerlik uygulaması için İbrahim Paşa'nın ısrarı devam edince, Lübnan Dağı'ndaki bütün Dürziler isyan etmeye başladı.³⁵⁷ İbrahim Paşa, Dürzi isyanlarını bastırmak için Hama'da bulunan askerlerini Baalbek üzerine sevk ederek Dürzi dağında bulunan silahların toplanmasını istedi. II. Beşir, İbrahim Paşa ile ittifak halinde hareket ederek emrini yerine getirmek istemişse de, Lübnan Dağı Dürzileri silahlarını vermeyi reddettiler.³⁵⁸ Böylece İbrahim Paşa ve II. Beşir, bölgedeki Dürzilerin silahlarını toplamak için birlikte harekete geçtiler. İbrahim Paşa yönetimindeki 18.000 kişilik askeri güç Dayru'l-Kamer, Beyt el-Din ve Lübnan Dağı içerisine doğru saldırıya geçti. II. Beşir, Dürzilere çağrıda bulunarak 3 gün içerisinde silahlarını teslim etmelerini istedi. Aksi takdir de Lübnan Dağı'nı ateşe vereceğini söyledi. Bu gelişmelerden birkaç gün sonra bölgedeki Hıristiyan gruplar da isyana karşı silahlandırıldı. Dürzilerin silahlarına el koyulduktan sonra 1200 kişi orduya alındı.³⁵⁹ İbrahim Paşa, Dayru'l-Kamer'de topladığı ordusuyla tekrar Lübnan Dağına saldırılarda bulunup, Dürzilerin silahlarını toplamaya devam etti.³⁶⁰

Dürzilerin isyanları sırasında İbrahim Paşa ile Dürziler arasında gerçekleşen savaşlarda Mısır ordusuna bağlı yaklaşık 17.000 asker, Dürziler tarafından öldürüldü.³⁶¹ İbrahim Paşa komutasındaki Mısır güçleri, Dürzilerle yaptığı savaşlarda sürekli asker kaybediyordu.³⁶² Dürziler, Havran bölgesinde üst üste İbrahim Paşa'nın kuvvetlerini yenmeyi başarmışlardı. Aynı zamanda, Laja bölgesinde gerilla taktiği uygulayarak 8 ila 10.000 kişilik orduları da mağlup etmişlerdi. İbrahim Paşa 20.000

---

³⁵⁵ Abu-Izzeddin, s.216.

³⁵⁶ BOA, HAT, 1197/47037-B, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).

³⁵⁷ BOA, HAT, 1063/43641, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

³⁵⁸ BOA, HAT, 1231/47998-A, 27.C.1251 (20 Ekim 1835).

³⁵⁹ Abu-Izzeddin, s. 217.

³⁶⁰ BOA, HAT, 1231/47995-A, 29.Z.1251 (16 Nisan 1836); İsmail Zühdî, *İntibah 1311 (1895/1896) Dürzi Olayları*, (Haz. Ahmed Neziha Galitekin), Şehir Yayınları, İstanbul 2007, s. 9.

³⁶¹ BOA, HAT, 382/20582-A, 22.R.1254 (13 Temmuz 1838).

³⁶² BOA, HAT, 1231/47997-E, 29.Z.1251 (16 Nisan 1836).

kişilik ordusuyla Havran'a hareket ederek, Dürzilerle savaşmaya başladı. Ancak İbrahim Paşa ve Dürziler arasında gerçekleşen bu şiddetli savaşta, Dama bölgesinde İbrahim Paşa çok ağır bir mağlubiyet daha aldı. İbrahim Paşa savaş sırasında Laja bölgesindeki askerleri tarafından kurtarıldı. Dürzilerin, gerçekleşen savaşlardaki başarıları Vadi at-Teym ve Hermon Dağı eteklerine kadar yayıldı. Bu bölgelerdeki Dürzi isyanları Şibli al-Aryan tarafından kumanda edilmişti. Ona destek olmak için Hasan Canbolat ve Naşir al-Din İmad kumandasındaki 1000 kişilik Dürzi gücüde gelmişti.³⁶³ Mısır güçlerine bağlı askerler, Dürzilere karşı kaybettikleri savaşlar esnasında, canlarının bağışlanması için aman dilemek zorunda kalmışlardı.³⁶⁴

İbrahim Paşa'nın, Dürzilerle yaptığı savaşlarda otuz binden fazla asker ve çok fazla mühimmat kaybettiğini yazan İngiliz ve Fransız gazeteleri, Mısır ordusuyla dalga geçmişler, İbrahim Paşa'nın Lübnan Dağı'nda bulunan 800 Dürzi'yi bile yenecek gücünün olmadığını haber yapmışlardı. Bu gazete nüshalarından biri Mısır'da bulunan Mehmed Ali Paşa'nın eline geçince Paşa oldukça sinirlenmiş ve isyanı bastırmaya yardımcı olması için İbrahim Paşa'ya destek kuvvetleri ve para göndermişti.³⁶⁵ Dürziler, Mısır valisi tarafından gönderilebilecek yardımları engellemek için, bölgeyi Mısır'a bağlayan yolları işgal ettiler.³⁶⁶ İbrahim Paşa, Dürzilere karşı sürekli kayıplar vermişse de, Wadi Bakka ve Jan'am savaşlarında Dürzilere karşı galibiyet almayı başarmıştı.³⁶⁷ Dürzileri dağlardan indirip ovalara çekebildiğinde savaşlarda onları yenebiliyordu. Hatta bazı Dürzi şeyhlerini kandırarak, dağlardan inmeye ikna etmişti. Dağlardan inen Dürzi şeyhlerini yakalayıp, Şam'da hapsettirdi. Ancak İbrahim Paşa Dürzileri bir türlü Lübnan Dağı'nın aşağısına çekemiyordu. Bunun için Bursa'da sürgün olan Şeyh Beşir'in oğlu Hafız Paşa'yı bölgeye geri getirebilirse, Dürziler üzerindeki nüfuzunu kullanıp onları dağdan indirmeye ikna edebileceğini düşünüyordu.³⁶⁸ Bu gelişmelerden sonra II. Beşir, Lübnan Dağı'ndaki eski yönetim gücünü kaybetmeye başladı.³⁶⁹ İbrahim Paşa'nın bölgede Dürzilere karşı birçok yenilgi almasıyla birlikte bölgedeki Dürzi isyanları da had safhaya ulaştı.

---

³⁶³ Abu-Izzeddin, s. 218.

³⁶⁴ BOA, HAT, 1231/47997-E, 29.Z.1251 (16 Nisan 1836).

³⁶⁵ BOA, HAT, 382/20600-A, 29.Z.1253 (26 Mart 1838).

³⁶⁶ BOA, HAT, 382/20582-A, 22.R.1254 (13 Temmuz 1838).

³⁶⁷ Abu-Izzeddin, s. 218.

³⁶⁸ BOA, HAT, 382/20600-A, 29.Z.1253 (26 Mart 1838).

³⁶⁹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 30.

Mısır güçlerinin bölgeye girdiği ilk günden beri Osmanlı hükümetine sadık kaldıklarını belirten Dürziler, Mısır güçleriyle girdikleri savaşlarda hükümetten destek almışlardı. Osmanlı yönetimi bölgeyi Mısır idaresine bırakmamak için yaşanan bu savaşlardan önce Dürzilerle anlaşma yapmış, Dürzi şeyhlerinden Şeyh Numan'ı gizli bir anlaşmayla Lübnan Dağı'na atayacağını bildirmişti.³⁷⁰ Bu sırada İbrahim Paşa bölgede Dürzilere karşı birçok kez mağlup olmuşsa da sürekli askeri harekâtlar düzenleyerek isyancı Dürzilerle savaşmıştı. Bu savaşlar sonunda birçok Dürzi şeyhi ya sürgüne gönderilmiş ya da yakalanıp hapsedilmişti. Dürziler, İbrahim Paşa kumandasındaki askeri kuvvetlere karşı bazı savaşlarda galip geldiyse de bölgeyi Mısır yönetiminden kurtaramamışlardı. Böylece 1834 yılında Dürzilerin Mısır yönetime karşı başlattığı isyan faaliyetleri sonucunda Osmanlı hükümeti ile anlaşma içinde olan Dürzi şeyhlerinin artık bölge de kalması mümkün değildi. Ayrıca bölge de II. Beşir'e itaatsizlik yaptıkları için II. Beşir tarafından da kendilerine eziyetler yapılmaya başlanmıştı.³⁷¹

Mısır yönetimi ve II. Beşir'in bölgeyi kontrol altına almasından sonra Dürzi şeyhlerinin Osmanlı hükümetine sığınmaktan başka çareleri kalmamıştı. Bu sebeple Şeyh Numan, Şeyh Beşir, Şeyh Ali ve Şeyh İsmail yandaşlarıyla birlikte Osmanlılara sığınmışlardı.³⁷² Daha sonra hükümetin aldığı kararla Şeyh Numan ailesiyle birlikte Karahisar-ı Sahib'e yerleştirildi.³⁷³ Bölgeyi terk edenler arasında Canbolad ailesinin önde gelenleri de bulunmaktaydı. Osmanlı hükümeti bölgeyi terk eden diğer Dürzi şeyhlerinden Şeyh Hamid ve Şeyh Tahir'i aileleriyle birlikte Bursa'ya, Şeyh Nasır Amar ve Şeyh Mehmed Amar'ı Konya'ya, Mir Ahmed Arslan'ı da ailesiyle birlikte İznik'e yerleştirdi.³⁷⁴

Osmanlı hükümeti sığınma talebiyle kendisine sığınan bazı Dürzi şeyhlerinin ikamet yerlerini Bursa'dan alarak İstanbul'a taşıdı.³⁷⁵ Bunun üzerine Bursa'da bulunan bazı Dürzi şeyhleri de davet edilmedikleri halde İstanbul'a taşınmak

---

³⁷⁰ Abu-Izzeddin, s.216.

³⁷¹ BOA, HAT, 695/33503, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).

³⁷² BOA, HAT, 699/33713-M, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷³ BOA, HAT, 1231/47997-Ç, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

³⁷⁴ BOA, HAT, 699/33713-M, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷⁵ BOA, HAT, 687/33360-F, 29.Z.1248 (19 Mayıs 1833).

istediler.³⁷⁶ Bazıları da İstanbul'a giderek hükümetten kendilerine kalıcı olarak bir yer sağlanmasını ve iâşe yardımını yapılması için ricada bulundular.³⁷⁷

Lübnan coğrafyasından ayrılmaya başlayan bazı Dürzi şeyhlerde Mısır tarafına gitmek istedi. Bunun üzerine Mısır tarafına gidecek Dürzilerin hangi aileye mensup oldukları ve hangi aileden kaç kişinin gittiğinin anlaşılması için gidenlerin isimleri kayıt altına alındı. Bu kayıtlara göre Şeyh Mehmed Nakd, Şeyh Nazif Nakd, Şeyh Abbas Nakd, Şeyh Kasım Nakd, Şeyh Ali Nakd ve Şeyh Ali Hamid Nakd ve başka bir aileye mensup olan Şeyh Hatar Amar, Şeyh Abdulselam Amar, Şeyh Abbas Amar ve Şeyh Mehmed Ataullah aileleriyle birlikte Mısır'a gittiler.³⁷⁸

Osmanlı hükümetine sığınan Dürzi şeyhlerinden sonra bölgede kalan Dürzi ahalisi, II. Beşir'in zulmüne uğradıklarını söyleyerek hükümetten sığınma talebinde bulundular. Bunun üzerine hükümet yetkilileri Dürzi ahalisinin İzmir,³⁷⁹ Bursa ve Karahisar şehirlerine yerleştirilmesine karar verdi.³⁸⁰ Daha sonra Erzurum'a yerleştirilen Dürzi ahalisinden bazı kişiler de aynı mahalleye yerleştirilerek bir Dürzi mahallesi oluşturuldu.³⁸¹

Osmanlı hükümeti tarafından yeni yerlere yerleştirilen Dürzi şeyhleri ve Dürzi ahalisi buralarda geçimlerini sağlayabilmek için hükümetten yardım talebinde bulundular.³⁸² Bunun üzerine hükümet yetkilileri Dürzilerin geçimlerini sağlayabilmesi için, devlet hazinesinden maaş ya da hediye adı altında para yardımı yaptı.³⁸³

Osmanlı hükümetinin farklı bölgelere yerleştirdiği Dürziler hakkında yerli halktan şikâyetler gelmeye başladı. Hükümet tarafından Karahisar-ı Sahib'e yerleştirilen Dürzi şeyhi Şeyh Numan ve ailesinin geçinmesi için onlara yardım edilmişti. Buna rağmen yerli ahalden yine para almaları ahali arasında hoşnutsuzluğa yol açtı. Yerli halk artık Dürzi ailesine yardım edebilecek durumda

³⁷⁶ BOA, HAT, 698/33702-E, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷⁷ BOA, HAT, 699/33713-L, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷⁸ BOA, HAT, 699/33713-N, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

³⁷⁹ BOA, HAT, 695/33503, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).

³⁸⁰ BOA, HAT, 637/31417-B,1-2, 24.C.1252 (6 Ekim 1836).

³⁸¹ BOA, HAT, 637/31417, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

³⁸² BOA, HAT, 695/33503, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).

³⁸³ BOA, C.DH., 127/6347, 19.S.1245 (20 Ağustos 1829); BOA, HAT, 698/33702-E, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).

olmadıklarını söyleyerek onların yol açtığı ekonomik külfetten kurtulmak istemişlerdi. Daha sonra da ailenin Karahisar-ı Sahib'den alınarak Rumeli tarafına ikamet ettirilmesi için yetkililere başvurmuşlardı.³⁸⁴ Erzurum'a yerleştirilen Dürziler hakkında da benzer şikâyetlerin olduğu görülmüştür. Bölgenin yerli halkı, aynı gerekçelerle Dürzilerin başka bölgelere gönderilmesini istemişlerdi.³⁸⁵

Mısır yönetimi ve Dürziler arasında 1834'te başlayan isyanın bastırılmasından sonra Mehmed Ali Paşa'nın Arap yarımadasındaki yayılcı politikaları İngiltere Devleti'ni ciddi derece rahatsız etti. İngiltere, Mehmed Ali Paşa'nın Kızıldeniz ve Basra Körfezi'nde oluşturduğu hâkimiyet alanını Hindistan politikaları açısından ciddi bir tehdit olarak algılamıştı. Bu yüzden İngiltere Devleti, Mısır yönetimini tekrar devralmak isteyen Osmanlı hükümeti ile yakın ilişkiler kurmaya başladı. 25 Mayıs 1838 yılında Mehmed Ali Paşa, Avrupalı devletlere bağımsızlığını ilan edeceğini belirtti. Avrupalı devletlerin tepkileri üzerine bağımsızlık girişimde geri adım atmak zorunda kaldı.³⁸⁶ Bu sırada Osmanlı hükümeti Mehmed Ali Paşa'ya karşı İngiltere'nin desteğini almak için 16 Ağustos 1838 yılında Balta Limanı Anlaşmasını imzaladı.³⁸⁷

Sultan II. Mahmut, Kütahya Antlaşması'ndan hemen sonra Suriye ve Filistin bölgesini geri almayı kafasına koymuştu. Bu sebeple ilk önce Reşit Mehmet Paşa'yı 1833 yılında Sivas Valiliği'ne atamıştı. Reşit Paşa'nın ölümünden sonra yerine Hafız Paşa atandı. Her iki paşa da yıllar boyu Mısırlılarla savaşmak için hazırlıklar yapmıştı. 1839 yılı başlarında Hafız Paşa savaşmak için hazır olduğunu hükümete bildirdi. Gereken izinler alındıktan sonra Osmanlı kuvvetleriyle Mısır kuvvetleri Nizip'te karşı karşıya geldi. Savaşta Osmanlı ordusu kısa süre içerisinde dağıldı. Böylece Anadolu tekrar Mısır istilası tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştı.³⁸⁸

II. Mahmut, Nizip savaşında alınan mağlubiyet haberinin İstanbul'a varmasından birkaç gün önce ölmüştü. 1 Temmuz 1839 yılında yerine oğlu

³⁸⁴ BOA, HAT, 1231/47997-Ç, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

³⁸⁵ BOA, HAT, 637/31417, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

³⁸⁶ Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

³⁸⁷ Mübahat S. Kütükoğlu, "Balta Limanı Muahedesi", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 38.

³⁸⁸ Fatih Gencer, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti", s. 991-994; Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", s. 332.

Abdülmecit geçti.³⁸⁹ Bu arada Osmanlı hükümetinin Kaptanıderyâ'sı Ahmed Fevzi Paşa devlete ihanet ederek Osmanlı donanmasını Mehmed Ali Paşa'ya teslim etti.³⁹⁰ Bu gelişmelerden sonra Rusya'ya Hünkar İskelesi Anlaşması gereğince müdahale etme hakkı doğuyordu. Avrupalı devletler Rusya'nın olaylara müdahalesini engellemek için harekete geçtiler.³⁹¹ Özellikle İngiltere, Hünkar İskelesi Anlaşması ile bazı imtiyazlar kazanan Rusya'nın Akdeniz'e müdahale de bulunmasını kendi çıkarları için ciddi bir tehdit olarak görüyordu. 27 Temmuz 1839 yılında Avrupalı devletler ortak bir nota imzalayarak Osmanlı hükümetine yapacakları girişimlerin sonuçlanmasını beklemesini istediler.³⁹²

1840 yılında Lübnan Dağı'ndaki Dürzi ve Hıristiyan Maruniler, II. Beşir ve Mısır yönetimine karşı geniş çaplı bir isyan başlattılar.³⁹³ İbrahim Paşa ve II. Beşir, birlikte hareket ederek isyanın ilk aşamasını bastırmayı başarmışlardı.³⁹⁴ Bunun üzerine Dürziler, Abdülmecit'e yazı yazarak, kendilerinin Mısır yönetiminden kurtarılması için yardım istemişlerdi.³⁹⁵ Osmanlı hükümeti İngiltere'nin de desteğini alarak Lübnan'da, Mısır yönetimine karşı Dürzileri ve Hıristiyan Marunileri desteklemeye başladı.³⁹⁶ İngiltere bölgedeki çıkarları ve Hindistan'a giden ticaret yollarının kapanmaması için Osmanlı yönetimini desteklemişti.³⁹⁷ Fransa her ne kadar Mısır yönetiminin taraftarı olmuşsa da yardım göndermemişti.³⁹⁸ Rusya Devleti de, Mehmed Ali Paşa'nın çok fazla güçlenmesini kendi çıkarları için ters görüyordu. Hem bölgede güçlü bir İslam devletinin oluşmasından hem de Akdeniz politikasının engellenebileceğinden endişe ediyordu. Avusturya Devleti ise, Mehmed Ali Paşa'yı bölgeyi işgal eden bir işgalci olarak görüyordu.³⁹⁹ Mehmed Ali Paşa'nın, Osmanlı hükümeti ile arasındaki çekişme artık bir iç savaş olmaktan çıkıp uluslararası bir platforma taşınmıştı. 15 Temmuz 1840 yılında Osmanlı, İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya Devleti tarafından Londra Antlaşması imzalandı. Yapılan anlaşma metnine göre Mısır'ın

³⁸⁹ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 140-142.

³⁹⁰ Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

³⁹¹ Kutluoğlu, "İbrahim Paşa", s. 332.

³⁹² Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

³⁹³ Abu-Izzeddin, s. 220.

³⁹⁴ Odeh, s. 72.

³⁹⁵ BOA, TS.MA.e, 749/14, 29.Z.1256 (21 Şubat 1841).

³⁹⁶ Harik, s. 34.

³⁹⁷ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 30.

³⁹⁸ Abu-Izzeddin, s. 220.

³⁹⁹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 30.

yönetimi irsî olarak, Akka'nın idaresi de kaydı hayat şartıyla Mehmed Ali Paşa'ya bırakılmıştı. Mehmed Ali Paşa destekçisi Fransa Devleti'nin telkinleriyle bu anlaşma metnini kabul etmedi. Londra Antlaşması gereğince Osmanlı, İngiltere ve Avusturya donanması Suriye kıyılarına kadar geldiler. Kısa süre içerisinde Sayda, Beyrut ve Hayfa şehirleri kurtarıldı. Daha sonra Akka ele geçirilerek Mehmed Ali Paşa'nın askeri kuvvetlerinin Mısır ile iletişimi kesilip hareket alanı sınırlandırıldı.⁴⁰⁰ Böylece Lübnan'ın idaresi tekrar Osmanlı yönetimine geçti.⁴⁰¹ Osmanlı hükümeti Mehmed Ali Paşa'ya karşı aldığı galibiyet üzerine onu Mısır Valiliği'nden azletti. Mehmed Ali Paşa çaresiz kalınca Mısır Valiliği'nin irsî olarak kendisine verilmesi şartıyla daha önce el koyduğu Osmanlı donanmasını geri vereceğini ayrıca Suriye bölgesinden de geri çekileceğini bildirdi. Bunun üzerine 24 Mayıs 1841 yılında Osmanlı yönetimi bir ferman yayınlarak, Mısır Valiliği'nin irsî olarak Mehmed Ali Paşa'nın en büyük oğluna bırakılacağını duyurdu. Böylece uzun bir müddetten beri var olan Mısır sorunu çözüme kavuşturulmuş oldu.⁴⁰²

3.3. Mısır Bunalımı Sonrası Dürziler

Mısır kuvvetlerinin bölgeden çekilmesinden sonra Mehmed Ali Paşa ile ittifak halinde olan II. Beşir, İngiliz gemisine bindirilerek Malta adasına sürgüne gönderilmiş,⁴⁰³ 1851 yılında ise İstanbul'da hayatını kaybetmişti.⁴⁰⁴ II. Beşir'in Lübnan Dağı'nda, Mısır yönetimiyle ittifak yapması, Dürzilerin 1832-1840 yılları arasında Mısır yönetiminin baskı politikalarına maruz kalmasına sebep olmuştu.⁴⁰⁵ Lübnan'da bulunan birçok Dürzi bu ittifakın getirdiği vergi yükünden ve yönetiminden kurtulmak için bölgeyi terk etmişti.⁴⁰⁶ II. Beşir'in sürgün edilmesinden sonra yerine Şihab ailesinden III. Beşir atanmıştı.⁴⁰⁷ II. Beşir'in Emirliği (1788-1840) sırasında Dürzi şeyhler sürgüne gönderilmiş, mallarına da el konulmuştu. Ayrıca Dürziler ağır vergi politikalarıyla fakirleştirilmiş ve güç

⁴⁰⁰ Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

⁴⁰¹ Sylvain Therriault, "From Co-Existence to Conflict: Maronites and Druze in 19th Century Lebanon", *Believers in The Battlespace*, (Ed. Peter H. Denton), Canadian Defence Academy Press, Ontario 2011, s. 41.

⁴⁰² Kutluoğlu, "Kavalalı Mehmed Ali Paşa", s. 64.

⁴⁰³ Abu-Izzeddin, s. 220.

⁴⁰⁴ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 31.

⁴⁰⁵ Firro, s. 82.

⁴⁰⁶ Abu-Izzeddin, s. 220.

⁴⁰⁷ Odeh, s. 72.

kaybetmişlerdi.⁴⁰⁸ Bu yaptırımlar sonucunda Hıristiyan Maruniler, Dürzilere karşı her geçen gün güçlenmeye devam etmişlerdi.⁴⁰⁹ Maruni kilisesi, II. Beşir ve Mısır Valisi'nin desteğini alarak Lübnan'da bir Maruni yönetimi oluşturmak istiyordu. II. Beşir'in ve Mısır yönetiminin bölgeden kovulmasıyla bu girişimleri başarısız olmuştu. Ancak Maruniler bu emellerinden vazgeçmemişler, III. Beşir'le de yakın ilişkiler kurarak amaçlarına ulaşmaya çalışmışlardı.⁴¹⁰ III. Beşir, Lübnan Dağı yönetimi altında bulunan Maruni ve Dürzileri birleştirmede başarısız olunca,⁴¹¹ II. Beşir zamanında sürgün edilen Dürzi şeyhlerinin Lübnan'a dönmeye başlaması iki taraf arasındaki anlaşmazlıkları daha da kızıştırdı. Bunlar doğal olarak kaybetmiş oldukları toprakları ve önceki imtiyazlarını yeniden elde etmek istemişlerdi. Dürzilerin düşman olarak gördükleri Maruniler ise kazanımlarını kaybetmek istemiyor, mevcut konumlarını korumak için savaşmayı göze alıyorlardı.⁴¹²

Çatışmalar 1841 yılında⁴¹³ Marunilerin, Dayr'ul-Kamer bölgesinde bulunan Dürzi şeyhlerine saldırmasıyla başladı.⁴¹⁴ Maruniler saldırıya geçince Dürzi ailelerden Canbolat, İmad ve Nakd şeyhleri toplanarak saldırılara karşılık vermeye başladılar. Böylece iki taraf arasındaki çatışmalar Dayr'ul-Kamer, Şûf, Cezzin ve Ubeh beldelerine kadar yayıldı. Dürziler bu çatışmalar esnasında birçok Maruni'yi katledip, maddi anlamda da ağır hasarlara yol açmışlardı. III. Beşir, Dürzi şeyhlerini yanına çağırarak bölgedeki çatışmalara son vermek istiyordu. Dürziler bu davete süvarilerle gidince korkuya kapılan III. Beşir, Marunilerle birlikte gelenlere saldırmıştı. Ancak meydana gelen çatışmada yenilmiş ve Dürzilere esir düşmüştü.⁴¹⁵ III. Beşir sükûneti sağlamada yetersiz kaldığı için Lübnan Dağı'nın yöneticiliğini kaybetmiş böylece uzun süren Şihab ailesinin idaresi de son bulmuştu.⁴¹⁶

---

⁴⁰⁸ Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 31.

⁴⁰⁹ William Harris, *Lebanon*, Oxford University Press, Oxford 2012, s. 104.

⁴¹⁰ Odeh, s. 72.

⁴¹¹ Harik, s. 35.

⁴¹² M. Tayyib Gökbilgin, "1840'tan 1861'e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler", *Belleten*, C. 10, S. 40, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s. 641; İsmail Taşpınar, "Mârûniler", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 71.

⁴¹³ Hitti, *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, s. 1192; Harik, s. 35.

⁴¹⁴ Najib Alamuddin, *Turmoil*, Quartet Books, London 1993, s. 116.

⁴¹⁵ Bağhoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 33; Bulut, s. 138-139.

⁴¹⁶ Harik, s. 35; BOA, HR. SFR.3., 2/1, 16.06.1842.

Osmanlı hükümeti bölgede Şihab ailesinden sonra Tanzimat fermanı ile yürürlüğe koyduğu merkezileştirme politikasını Lübnan bölgesinde uygulamaya çalışarak burayı kontrol altına almak istiyordu.⁴¹⁷ Aynı zamanda Tanzimat fermanı ile devlet içerisinde yaşayan bütün etnik ve dini gruplara eşitlik ve özgürlük açısından aynı hakların verildiğini ilan etmişti. Her ne kadar hükümet yönetsel olarak valilikleri ve emirlikleri direk merkeze bağlamak istediye de etnik gruplara ve gayrimüslimlere tanıdığı yeni haklarla da farklı dini inançlara mensup insanlar arasında çatışmaların çıkmasına zemin hazırlamıştı. Maruniler, Dürzilere karşı Tanzimat fermanı ile elde ettikleri yeni haklarla üstünlük kurmaya çalışıyordu. Dürziler bu durum karşısında pek hoşnut olmamışlardı. Görüldüğü üzere iki grup arasında yaşanan çatışmaların bir sebebi de Tanzimat koşullarının bölgede uygulanmak istenmesiydi.⁴¹⁸

Dürziler bölgede Marunilerle yaşadıkları sorunları Osmanlı yönetimine bildirerek bölgede yeniden asayişin temin edilmesi için III. Beşir'den sonra Dürzi birinin Emir seçilmesini istediler. Bunun üzerine bölgedeki çatışmaları yakından takip eden Beyrut Valisi Selim Paşa iki grup arasındaki çatışmaların son bulması için bir rapor hazırlayıp Osmanlı yönetimine durumu bildirdi. Bu rapora göre; “1- Dürziler ile reâyanın (Maruniler) emâret ve vergilerini ayırmak ve bunu zapt-u rapt altına almakla hüsn-ü idarelerini temin edecek bir nizam tesis olunması. 2- III. Beşir Kasım'ın azli ve yerine yine Şihab ailesinden ve iktidar erbabından birinin nasbı. 3- Malta'dan İstanbul'a gelen eski Emir II. Beşir'in bazı şartlarla tekrar emirliğe tayin edilmesi.” Ancak rapordaki öneriler hayata geçirilmeden Dürzi ve Maruni çatışmaları giderek şiddetli bir hal almaya başlamıştı. Bunun üzerine Avrupalı devletler duruma müdahale etmeye başladılar.⁴¹⁹

İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya ve Prusya Devleti elçileri aracılığıyla Osmanlı hükümetiyle iletişime geçerek sorunun hemen çözüme kavuşturulması için baskı yapmaya başladılar.⁴²⁰ Avrupalı devletlerin baskıları sonucunda Osmanlı

---

⁴¹⁷ Haluk Ülman, “1840-1845 arasında Suriye ve Lübnan'ın Durumu ve Milletlerarası Politika”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 3, Ankara 1963, s. 250.

⁴¹⁸ Karakışla, s. 32.

⁴¹⁹ Gökbilgin, s. 645-646.

⁴²⁰ Turgut Subaşı, “Cebel-i Lübnanda Dürzî-Maruni Çatışması ve Osmanlı Yönetiminin Aldığı Tedbirler (1840-1845)”, *IV. Middle East Congress on Politics and Society Proceedings Book*, 2018, s. 199. (194-211)

hükümeti, Serasker Mustafa Nuri Paşa'yı özel olarak yetkilendirip bölgeye gönderdi.⁴²¹ Mustafa Nuri Paşa bölgeye varır varmaz çatışmaların durdurulması için Dürzi ve Marunilerin önde gelen adamlarıyla görüşmeler yapmaya başladı. Bu görüşmeler sonucunda bir rapor hazırlayarak iki taraf arasında yaşanan çatışmaların sebebini yazdı. Dürzilere göre yaşanan çatışmaların sebebi şu şekildeydi; *‘‘Adetleri veçhile katil şahsın kisas olunmasını talep eyledikleri halde Maruniler bu gibileri vermemiş ve bu yüzden savaş çıkmıştır. Şihab ailesinin tanassurundan sonra hem mezhepleri olan Marunilere taraf çıktıkları ve Marunilerin de Dürzileri tahkir etmeye ve zarar verdirmeye başladıkları ezcümle mescitlerine mahsus olan evkaflı Maruniler zapt ederek Kiliselerine tahsis ettikleri, senevi vergiden Dürzilerin hissesine isabet eden kısmın iki mislini tevzi ile kendilerine aldıkları sabit olmuştur.’’* Maruni tarafının düşünceleri de şu şekildeydi; *‘‘Maruniler, Dürzilerin kendilerine öteden beri husumetleri olduğundan kan davasını intikam almak için bir vesile saymışlardır. Aynı zamanda Maruniler kendilerini müdafaaya çalışsalar da kâfi kuvvet toplayamadıkları için Dürziler galebe etmiş ve birçok kimseyi katil ile ev ve kiliselerini tahrip ve mallarını yağma etmişlerdir. Bunun için gasp olunan mallarının istirdadı için kendilerine lüzumu kadar asker ve mühimmat verilmesi lazımdır.’’⁴²²*

Mustafa Nuri Paşa görüşmeler yaptığı Dürzi ve Marunilerin ileri gelenleriyle Lübnan'ı yönetecek yeni bir Emir seçmede başarısız olmalarından dolayı, bölgedeki kargaşaya son vermek için görevden alınan III. Beşir'in yerine Macarlı Ömer Paşa'yı atadı.⁴²³ Böylece Yavuz Sultan Selim döneminden beri varlığını korumayı başarmış olan Emirlik sistemi kaldırdı. Onun yerine Tanzimat politikaları ile birlikte merkezi yönetimi güçlendirmeye çalışan Osmanlı hükümeti, Lübnan'ın idaresi için yeni bir vali atamış oldu.⁴²⁴

Osmanlı hükümetinin bölgeye atadığı yeni vali ne Dürzileri ne de Marunileri memnun etmişti. Mustafa Nuri Paşa'nın bölgeye gelmesiyle Dürziler, Osmanlı hükümetinin kendilerine destek vereceğini düşünüyordu. Ancak bölgeye atanan vali ile birlikte Dürziler düşüncelerinde hüsrana uğramıştı. Maruni tarafı ise Ömer

⁴²¹ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anivîs Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 1118.

⁴²² Karakışla, s. 33-34.

⁴²³ Colonel Churchill, *The Druzes And The Maronites*, Spottiswoode, London 1862, s. 64; Lütfi Efendi, s. 1118.

⁴²⁴ Gökbilgin, s. 649-650.

Paşa'nın görevden alınıp yerine II. Beşir veya oğlunun Emirliğe geri getirilmesini, Dürziler tarafından uğratıldıkları zararların da karşılanmasını istemekteydiler. Ayrıca bölgeye vali atama kararını Avrupalı devletlerde hoş karşılamamıştı.⁴²⁵

Ömer Paşa bölgeye sonradan geldiği için konumunu güçlendirmek adına Dürzi şeyhlerine eski arazilerini ve imtiyazlarını vermeyi kabul etti. Marunilerin bölgede ikinci planda kalması destekçileri Fransa Devleti tarafından kabul edilmedi.⁴²⁶ Fransa, Maruni Hıristiyanların kendisine yakın davranmasından faydalanarak, bölgenin kaderini belirleme de söz sahibi olmak istiyordu.⁴²⁷ Ayrıca Fransa, Marunilerle olan ilişkilerini I. Haçlı seferlerine kadar dayandırmaktaydı. Fransa kralı IX. Louis haçlı seferleri esnasında yardım aldığı Marunilere destekleri için teşekkür etmiş, kendisi ve kendisinden sonra Fransa krallarının Marunileri özel olarak himaye edeceklerine dair söz vermişti. 1649 yılında XIV. Louis, 1784 yılında da XV. Louis Marunilere mektup göndermeye devam ederek onlara özel olarak ilgi gösterdiklerini yinelemişlerdi. Fransa hükümeti Napolyon'un Akka'yı kuşatması esnasında da Marunilerden destek almıştı. Bu yardımlarından dolayı Napolyon onların eskiden beri Fransız olduklarını ifade etmişti. Bütün bu ilişkilerle birlikte Lübnan'dan Avrupa'ya ihraç edilen ipek ticaretinin büyük bir kısmının Maruniler tarafından kontrol edilmesi, Fransa Devleti'nin Marunileri hem dini hem de ekonomik çıkarları açısından destek vermesine sebep oldu.⁴²⁸

Rusya, Fransa'nın Marunilerin Katolik mezhebine mensubiyetini bahane ederek Lübnan'a dahil olmasını fırsat bilerek, 1774 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladığı Küçük Kaynarca anlaşmasıyla Ortodoks mezhebine mensup insanların hamisi olarak bölgeye dahil olmaya çalıştı.⁴²⁹

İngiltere bölgede yaşanan çatışmaların bastırılması konusunda Osmanlı hükümetini yeterince bölgeyle ilgilenmemesinden ve bu karışıklıkları bahane ederek Emirlik sistemini kaldırarak, bölgeye vali ataması yapmakla suçladı.⁴³⁰

---

⁴²⁵ Karakışla, s. 40.

⁴²⁶ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 33.

⁴²⁷ Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019, s. 31.

⁴²⁸ Subaşı, "Cebel-i Lübnanda Dürzî-Maruni Çatışması ve Osmanlı Yönetiminin Aldığı Tedbirler (1840-1845)", s. 199.

⁴²⁹ Subaşı, "Cebel-i Lübnanda Dürzî-Maruni Çatışması ve Osmanlı Yönetiminin Aldığı Tedbirler (1840-1845)", s. 199-200.

⁴³⁰ Ülman, s. 257.

Bunun yanı sıra Fransa ve Rusya'nın Lübnan bölgesine dahil olmasını kendi çıkarları için birtehlake olarak görüyordu. Bunun için diplomat Richard Wood'u Lübnan'a göndererek bölgedeki dini, sosyal ve ekonomik yapının incelenmesini istedi. Richard Wood bölgedeki köyler dâhil her yeri ziyaret etmeye çalışarak kapsamlı bir raporla Fransa'nın Marunilerle yakın ilişkiler kurarak Dürzileri saf dışı bırakmak istediklerini bildirdi. İngiltere hükümeti Dürzilerin bölgedeki mağduriyetini kendi emelleri için kullanarak, Richard Wood'a talimatnameler gönderip Dürzi şeyhlerle görüşmesini ve onlarla sürekli iletişim halinde kalmasını tenbih ederek, İngiliz hükümetinin onları her şekilde destekleyeceğini haber vermesini istedi. Ayrıca Marunilerle yaşanan çatışmalarda Dürzilerin galip gelmesi için gizli olarak silah desteği yardımı da bulundu. Böylece İngiltere Fransa ve Rusya nüfuzuna karşılık Lübnan bölgesine dâhil olabilmek için alt yapısını oluşturmuş ve desteklediği Dürzilerle de yakın temasa geçmiş oldu.⁴³¹

İngiltere bölgede sadece silahlı politika yürüterek başarılı olamayacağını biliyordu. Bunun için 1842 yılında Kudüs'te bir Protestan kilisesi kurarak dini olarak da bölgede başarılı bir politika yürütmek istedi. Böylece Lübnan'da mezhebin yayılması için Protestan mezhebine mensup İngiliz, Alman ve Amerikalı misyonerler bölgede dini faaliyetlerine başladı. Misyonerlerin başlattığı mezhep yayma çalışmaları kısa bir sürede hızlı bir ilerleme kaydetti. Maruniler koyu Katolik oldukları için bu faaliyetlerden pek etkilenmediler. Ama Dürziler yavaş yavaş Protestanlık mezhebini benimsemeye başladılar. Dürzilerin Protestanlık mezhebine geçmesinin temel nedenlerinden biri İngiltere'den aldıkları desteğin daha fazla olmasını sağlamaktı.⁴³²

Avrupalı devletlerin bölgeye müdahil olmaya başlamasıyla birlikte Osmanlı hükümetinin bölgeye kontrolü sağlamak için gönderdiği Mustafa Nuri Paşa ve Macarlı Ömer Paşa'nın bütün faaliyetlerinin sonuçsuz kalmasına sebep oldu.⁴³³ Nitekim ardından Osmanlı hükümeti Avrupalı devletlerin baskılarına dayanamayarak, bölgenin idaresi için yeni kararlar almak zorunda kaldı. Böylece Ömer Paşa görevden alınıp, bölgenin yönetilmesi için yeni bir sistem denenmeye

⁴³¹ Subaşı, "Cebel-i Lübnanda Dürzî-Maruni Çatışması ve Osmanlı Yönetiminin Aldığı Tedbirler (1840-1845)", s. 200.

⁴³² Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 211; Mehmet Çelik, "Lübnan'da Milliyetçiliğin Fikri Temelleri ve Oluşumu", *The Journal Academic Social Science Studies*, N. 35, Summer 2015, s. 440-441.

⁴³³ Karakışla, s. 40.

başlandı. Osmanlı hükümeti 1843 yılında Lübnan bölgesinin kuzey ve güney olarak ikiye ayrılmasına ve iki farklı kaymakamın atanmasına karar verdi. Kuzey Lübnan coğrafyasının kaymakamlığı Marunilere, Güney Lübnan kaymakamlığı da Dürzilere verildi.⁴³⁴ Lübnan’da kurulan yeni kaymakamlık sistemiyle birlikte, Maruni Hıristiyanlar ilk defa bölgenin yönetiminde söz sahibi oldular.⁴³⁵ Lübnan’daki Dürzi ve Maruniler bu yeni sistemi benimseyemediler. Çünkü her iki kaymakamlık sınırları içinde de iki gruptan insanlar bulunuyordu. Bu da tam olarak aralarındaki soruna bir çözüm olamamıştı.⁴³⁶ Bu yüzden 1845 yılında Dürzi kaymakamlığının sınırları içerisinde bulunan Maruniler tekrar Dürzilerle savaşılmaya başlamışlardı. Maruni kilisesi açıklama yaparak, Dürzi yönetimi altında yaşamaktansa ölmelerinin onlar için daha iyi olacağını söylemesi iki taraf arasındaki savaşın şiddetlenmesine sebep oldu. Evveliden beri Lübnan’da bir Maruni yönetimi kurmak isteyen Maruni Kilise yöneticileri, olayların şiddetli çatışmalara dönüşmesinin de önemli bir rol oynadı.⁴³⁷

Osmanlı hükümeti bölgede tekrar alevlenen çatışmaları engellemek için Hariciye Nazırı Şekip Paşa’yı Lübnan’a gönderdi.⁴³⁸ Şekip Paşa 14 Eylül 1845 tarihinde Beyrut’a varır varmaz bölgede asayişin temin edilmesi için çalışmalara başladı. Bölgenin ileri gelenleri ile bir toplantı yapmak için bütün temsilcilere mektup gönderip davette bulundu. Ancak temsilcilerin çoğunluğu bu davete iştirak etmediler. Bunun üzerine Şekip Paşa Beyrut’tan ayrılarak Dayru-l Kamer’e geçti. Burada Dürzi ve Maruni kaymakamlarla birlikte, 24 Hıristiyan ile 20 Dürzi liderine bölgede alacağı yeni kararları bildirmek için yeni bir toplantı davetinde bulundu. Fakat ikinci toplantı davetine de Dürzi ve Maruniler arasında çok az sayıda kişi katıldı. Bu sebepten dolayı Şekip Paşa sinirlenerek, davete katılmış olan Dürzi ve Maruni kaymakamlarıyla birlikte az sayıdaki ileri gelenleri birkaç gün hapsedtirdi. Bu durum üzerine Fransa tarafından Osmanlı hükümetine bir mektup gönderilerek,

---

⁴³⁴ Odeh, s. 73; Fawwaz Traboulsi, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London 2007, s. 26-27.

⁴³⁵ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 34.

⁴³⁶ Harik, s. 35.

⁴³⁷ Odeh, s. 73-74.

⁴³⁸ Ülman, s. 263; Onur Üstüncan, *Tanzimat Bürokrati Şekip Efendi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, (Yüksek Lisans Tezi), s. 166.

Şekip Paşa'nın yaptığı bu muamelenin Lübnan yönetiminin serbestiyet idaresine aykırı olduğunu bildirip şikâyetle bulundu.⁴³⁹

Şekip Paşa 15 Ekim 1845 tarihinde *Tanzimat* namıyla bölgenin asayiş için alınan kararları açıkladı. Bu kararlara göre Marunilerin, Dürzilerden istediği tazminat parası Dürzilerden tahsil edilecekti. Ayrıca Osmanlı hükümeti, Lübnan'dan toplanan vergilerden düşmek şartıyla Marunilere 10.000 kese yardımda bulunacaktı. Lübnan'da Sayda valisi tarafından yürürlüğe konulan mukataacı usulü iki kaymakamlık için de mevcut durumunu devam ettirecekti. Her mukataacı kendi tarafının işleriyle meşgul olacak, muhtelif bölgelerdeki işlere de tayin edilecek vekiller bakacaktı. Bölgede bir sorun olması durumunda önce herkes kendi mukataacısına, sonra vekillerine eğer sorun bir türlü çözülemezse kaymakamları aracılığıyla eyalet valisine müracaat edebileceklerdi. Vergi toplama işi de mukataacılar tarafından yapılacaktı. Böylece hiç kimseye haksızlık yapılmayacaktı.⁴⁴⁰ Ayrıca daha önce Marunilerin, Dürziler hakkındaki şahadetleri kabul edilmişken Dürzilerin, Maruniler hakkındaki şahadetleri kabul olup olmadığı meselesi muğlak kalmıştı. Şekip Paşa bu duruma da açıklık getirerek, Dürzilerin Maruniler hakkında şahadet vermeleri halinde kabul edileceğini beyan etti. Aslında Şekip Paşa'nın amacı bölgede her iki grubu birbirine eşit tutarak çatışmaları engellemektir.⁴⁴¹

Şekip Paşa, Arabistan ordusu mareşali Namık Paşa ile görüşerek bölgede asayişin tam anlamıyla sağlanması için yeni tedbirler aldı. Buna göre: 1844 yılında Dürzi-Maruni çatışmalarına karışanlar için genel af çıkarılacak, isyanda malları yağmalanan kişilere tazminat ödenecek, vergi genel bir kaide üzerinden toplanacak ve halkın elinde bulunan silahlar toplanacaktı. Fakat bölge ahali silahların toplanması uygulamasına mukavemet göstermeye başladı. Bu esnada Dürzi ve Maruniler arasından birçok kişi yakalanıp hapsedildi.⁴⁴² Bu arada Fransız konsolosu Poujade, Şekip Paşa'nın bölgede uygulamak istediği yeni kararlardan

---

⁴³⁹ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 43, Ankara 2008, s. 137-138.

⁴⁴⁰ Keleş, s. 138.

⁴⁴¹ BOA, HR.UHM., 214/1, 29.3.1846.

⁴⁴² Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, s. 212; BOA, C.ZB., 52/2560, 11.Z.1261 (11 Aralık 1845); Fawwaz, s. 26.

rahatsızlık duymuştu. Bunun için bölgede öldürülen bir Fransız rahibini ve saldırıya uğrayan iki manastırı sebep göstererek tazminat istemiş, Şekip Paşa'yı da Osmanlı hükümetine şikâyet etmişti. Osmanlı hükümeti, Fransız elçisinin bazı isteklerini haklı görerek tazminat vermeyi kabul etti. Ancak elçi olayı büyüterek bütün isteklerinin karşılanmasını istedi. Aksi takdirde konsolosluğu terk edeceğini söyledi. Bunun üzerine Osmanlı hükümeti istenen tazminatların gerekli tahkikatlar sonucunda haklı görülmesi durumunda ödemelerin yapılacağını ayrıca Şekip Paşa'ya da bölgedeki uygulamaları adaletli yürütmesi için uyarıda bulunulacağını bildirdi.⁴⁴³

Şekip Paşa bölgeyi tam anlamıyla kontrol altında tutabilmek için silah toplama faaliyetlerine hız verdi. Bu arada Fransa Sefareti, Şekip Paşa'nın bölgedeki uygulamaları yüzünden gün geçtikte daha fazla rahatsızlık duymaya başladı. Bu yüzden Osmanlı hükümetine bir mektup yazarak, bölgede sadece Hıristiyanlardan silah toplandığını, toplanan bu silahların Dürzilere verildiğini ve silahları olmayan Hıristiyanlara da zorla silah satın aldırıp el koyulduğunu bildirerek, Şekip Paşa yönetimini şikayet etmeye devam etti. Şekip Paşa silahların toplanması sırasında mukavemet gösterenlere zor kullandığı için bazen yanlış anlaşılmalarda meydana geliyordu. Bu yanlış anlaşılmalardan biri de Fransız konsolosunun tutuklandığı haberinin yayılmasıydı. Bu durum karşısında hem Şekip Paşa hem de Osmanlı hükümeti zor durumda kalmıştı. Fakat işin gerçeği Fransız konsolosluğunda çalışan Beyrutlu Halil Madur isminde bir memurun yakalanmasından ibaretti. Ancak Fransa sefiri bu durumu o kadar abarttı ki Osmanlı hükümetini, Suriye kıyılarını ablukaya almakla tehdit etti. Başından beri yanlış bir şekilde yayılmaya başlayan bu tutuklanma meselesi Osmanlı hükümetini tedirgin etmişti. Bu yüzden hükümet, Şekip Paşa'yı görevden almak zorunda kaldı. Böylece Lübnan'a özel olarak gönderilen Şekip Paşa, 1846 yılının sonlarına doğru İstanbul'a döndü.⁴⁴⁴

Avrupalı devletlerin destek vermemesine rağmen Şekip Paşa 1845 yılında Lübnan'da idari, adli ve mali işleri yürütecek karma bir meclis oluşturarak iki kaymakamlı düzenin devam ettirilmesini sağlamıştı.⁴⁴⁵ İki kaymakamlı sistemde

---

⁴⁴³ Keleş, s. 139.

⁴⁴⁴ Keleş, s. 139.

⁴⁴⁵ Tuba Yıldız, "Bir Katl Davası Işığında Cebel-i Lübnan'da Tanzimat Hukukunun Dürzî Kimliğine Yansıması", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 41, Sakarya 2020, s. 230; Keleş, s. 139.

Maruni kaymakamının yanına bir Dürzi vekil, Dürzi kaymakamının yanına da bir Maruni vekil seçilmesi kararlaştırılmıştı. Bu karara göre Marunilerden 6 kişilik bir ekip Dürzi kaymakamına gönderilmişti. Dürzi kaymakamının bu 6 kişi içerisinde seçeceği kişi Marunilere vekillik edecekti. Aynı şekilde Dürzilerde, Maruni kaymakamına 6 kişilik bir ekip gönderecek ve Maruni kaymakamının seçtiği kişi Dürzi cemaatine vekillik edecekti.⁴⁴⁶ Şekip Paşa, öteden beri Cebel-i Lübnan'da vergilerin toplanması hususunda yaşanan aksaklıkları çözmek için de yeni oluşturduğu karma meclisten memurları görevlendirmişti.⁴⁴⁷ Şekip Paşa tarafından kurulan bu karma meclis sistemi sayesinde, her iki kaymakamlık içinde de farklı gruplardan temsilcilerin yer alması sağlanmıştı. Böylece her iki kaymakamlıkta da herkes söz hakkına sahip olacaktı. Lübnan bölgesinde bulunan Şiiler hariç bölgede bulunan Sünni, Maruni, Dürzi, Ortodoks ve Katoliklerinde içinde temsilci bulundurabileceği yeni bir düzen icra edilmişti.⁴⁴⁸

1845 yılında Lübnan'ı idare etmek için görevlendirilen Şekip Paşa'nın yönetimi kısa süreli de olsa bölgeye huzur getirmişti. Ancak Şekip Paşa'nın görevden alınmasından sonra, Lübnan coğrafyası tekrar Dürzi-Maruni çatışmaları ve diğer asayiş olaylarının yaşanmasına sahne oldu.⁴⁴⁹

Osmanlı hükümeti Lübnan'da bulunan Maruniler ve Dürzilerin mahallelerini değiştirerek çatışmaları engelleyebileceğini gündeme getirdi.⁴⁵⁰ Ancak bu uygulama Dürzilere destek veren İngiltere tarafından reddedildi. İngiltere Fransa'nın Marunileri koruyarak bölgede kalıcı olmak istediğini biliyordu. Bunun için her halükarda Osmanlı hükümetinin uygulamaya koymak isteyeceği yeni bir düzende, Dürzilerin onayı alınmadan hareket edilmesini istemiyordu.⁴⁵¹

Şekip Paşa'nın yürürlüğe koyduğu silahların toplanması faaliyetleri, tekrar alevlenen çatışmalarda gruplar arasındaki dengenin bozulmaması için Osmanlı hükümeti tarafından durduruldu.⁴⁵² Dürzi-Maruni çatışmalarında Dürziler, Maruni kiliselerini talan ettiler. Kiliselerin çanları tamir edildiyse de Dürziler çanların

---

⁴⁴⁶ BOA, HR.MKT., 10/47, 12.S.1262 (9 Şubat 1846).

⁴⁴⁷ BOA, HR.MKT., 18/14, 12.R.1263 (30 Mart 1847); BOA, HR.SFR.3., 10/11, 30.11.1844.

⁴⁴⁸ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 35.

⁴⁴⁹ Keleş, s. 141-142.

⁴⁵⁰ BOA, M., 2/54, 30.Z.1261 (29 Aralık 1845).

⁴⁵¹ Bağlıoğlu, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, s. 35.

⁴⁵² BOA, HR.SYS., 921/4, 4.4.1846.

tekrar kiliseye takılmasına müsaade etmedi.⁴⁵³ Maruni papazlar, Fransa sefaretine mektup yazıp kendilerinin yok edilmek üzere olduklarını söyleyerek Fransa Devleti'nden bölgeye denetim için memur göndermesini istediler. Ancak Osmanlı yetkililerinin yaptığı tahkikat sonucunda bu mektupların bazı yalancı papazlar tarafından yazıldığı, bahsedildiği gibi Marunilerin katledilmediği belirtildi. Ayrıca Fransa Devleti bölgeye memur göndermek istese de Osmanlı hükümeti buna izin vermeyeceğini ifade etti.⁴⁵⁴ Bununla birlikte Osmanlı hükümeti, Lübnan'da Dürziler ve Maruniler arasında dedikodu çıkararak çatışmaları körüklemesi sebebiyle Napoli Devleti tebaasından olan tercüman Biçotan'ı bölgeden kovarak, Avrupalı devletlerin ve Avrupa ahalisinden olan şahısların bölgeyi etkilemesine izin vermek istemiyordu.⁴⁵⁵

Dürzi-Maruni çatışmaları esnasında Beyrut'a götürülen ipek ve ticari mallar talan edildi.⁴⁵⁶ Cebel-i Lübnan'da bulunan mallarda aynı şekilde yağmalanmaya başlandı.⁴⁵⁷ Bu olayların yatışması için hükümet tarafından uyarılar yapılmışsa da bir fayda görülemedi.⁴⁵⁸ Bölgede bulunan Hollandalı⁴⁵⁹ ve Rus tüccarların malları da bu çatışmalar esnasında talan edildi.⁴⁶⁰ Malları yağma edilen tüccarlar Osmanlı hükümetinden zararlarının karşılanması için yardım istemiş⁴⁶¹, hükümette zararlarını karşılamıştı.⁴⁶²

Lübnan coğrafyasında yaşanan Dürzi-Maruni çatışmalarında ortaya çıkan otorite eksikliğini fırsat bilen bazı Dürzi şeyhler, Dürzi kaymakamının yönetimine karşı bir araya gelerek yolsuzluk ve isyan faaliyetlerine başladılar.⁴⁶³ İsyancı Dürzi şeyhler arasında bulunan Şeyh Nasıf Nakd daha sonra pişman olduğunu dile getirerek, Dürzi Kaymakamı Mir Emin'e affedilmek için ricada bulundu. Suç işlemeye devam eden diğer Dürzi şeyhler, tekrar ittifak yapıp Şeyh Nasıf Nakd'i kendi taraflarına çekmek istemişlerse de Şeyh Nasıf Nakd bu önerilerini kabul

⁴⁵³ BOA, A.}DVN, 47/2, 1, 3, 23. C. 1265 (16 Mayıs 1849).

⁴⁵⁴ BOA, HR.MKT., 19/28, 10.S.1264 (17 Ocak 1848).

⁴⁵⁵ BOA, A.}MKT., 197/79, 22.C.1265 (15 Mayıs 1849).

⁴⁵⁶ BOA, C.ML., 200/8292, 29.Ca.1261 (5 Haziran 1845).

⁴⁵⁷ BOA, MB.İ., 2/89, 2, 27.B.1264 (29 Haziran 1848).

⁴⁵⁸ BOA, İ.MSM., 48/1221, 1-2, 27.B.1264 (29 Haziran 1848).

⁴⁵⁹ BOA, A.}DVN.DVE., 8/64, 24.Z.1258 (26 Ocak 1843).

⁴⁶⁰ BOA, HR.TO., 284/21, 21.6.1846.

⁴⁶¹ BOA, A.}DVN.DVE., 8/64, 24.Z.1258 (26 Ocak 1843); BOA, A.}DVN. MHM., 2/17, 2, 2.Ra.1261 (20 Mart 1845); BOA, HR.TO., 284/21, 21.6.1846.

⁴⁶² BOA, A.}MKT., 54/66, 21.Za.1262 (10 Kasım 1846).

⁴⁶³ BOA, A.}MKT.UM., 3/11, 1-2, 27.M.1266 (13 Aralık 1849).

etmedi.⁴⁶⁴ Bunun aksine kendisinin affedilmesi için yönetimden tekrar tekrar ricada bulundu.⁴⁶⁵ İsyan halinde olmaya devam eden diğer Dürzi şeyhlerinden bazıları yakalanarak sürgüne gönderildi.⁴⁶⁶

Şekip Paşa'nın bölgeden gönderilmesinden sonra Osmanlı hükümetinin tesis etmiş olduğu yeni idari sistem bölgedeki asayiş sorunlarını çözememişti. Dürzi ve Maruniler arasındaki çatışmaların yanında Dürziler arasında adam öldürme⁴⁶⁷ ve alacak verecek meseleleriyle ilgili sorunlar devam etmekteydi.⁴⁶⁸ Osmanlı yönetimi katil olduğu sabit olan kişilere diyet cezası uygulamıştı.⁴⁶⁹ Alacak verecek sorunlarında ise hükümet alacaklı olan kişinin parasını genellikle borçlu olan kişilerin mallarına ve arazilerine el koyarak ödemekteydi.⁴⁷⁰

Lübnan yönetiminde uygulanmaya başlanan iki kaymakamlık ve karma meclis düzeni, bölgede tam anlamıyla asayişi sağlayamasa da 1860 yılına kadar varlığını korumaya devam etmiştir.⁴⁷¹

---

⁴⁶⁴ BOA, HR.MKT., 24/74, 1-2, 2.Ca.1265 (26 Mart 1849).

⁴⁶⁵ BOA, HR.MKT., 24/74, 3-4-5, 2.Ca.1265 (26 Mart 1849).

⁴⁶⁶ BOA, A.}MKT., 231/45, 4.Z.1265 (21 Ekim 1849).

⁴⁶⁷ BOA, A.}MKT., 112/37, 22.Ra.1264 (27 Şubat 1848); BOA, A.}AMD., 8/1, 15.C.1265 (8 Mayıs 1849).

⁴⁶⁸ BOA, A.}MKT., 194/24, 6.C.1265 (29 Nisan 1849).

⁴⁶⁹ BOA, A.}MKT. NZD., 15/88, 8.Z.1266 (15 Ekim 1850).

⁴⁷⁰ BOA, A.}DVN., 5/68, 11.C.1260 (28 Haziran 1844); BOA, A.}DVN., 60/18, 23.B.1266 (4 Haziran 1850); BOA, A.}MKT., 56/67, 20.Z.1262 (9 Aralık 1846); BOA, A.}DVN., 61/84, 9.L.1266 (18 Haziran 1850); BOA, C.DH., 270/13473, 10.B.1265 (1 Haziran 1849).

⁴⁷¹ Karakışla, s. 47-48.

SONUÇ

19. Yüzyılın ilk yarısı Osmanlı coğrafyasının tamamı için bir değişim dönüşüm sürecinden geçmekteydi. Bu süreçte Dürzilerin yaşadığı Lübnan Dağı siyasi mücadelelere, iç çekişmelere ve isyanlara sahne olmuştu. Bunun yanında batılı devletlerin Doğu Akdeniz havzasına ekonomik ve siyasi ilgilerinin artması bölgedeki geleneksel sosyo-ekonomik yapının hızlı bir şekilde çözülmesine yol açmıştı.

19. yüzyılın başlarında Lübnan Dağı'nı Dürzilerin meşhur emiri II. Beşir idare etmekteydi. Onun 1788-1840 yılları arasını kapsayan yönetimi zamanında Dürziler arasında kıyasıya bir mücadele yaşanmıştı. Bu dönemde Lübnan Dağı Sayda Eyaleti'ne bağlı olduğu için bu eyaletin valileri doğrudan Dürzi bölgesine müdahalede bulunabiliyorlardı. II. Beşir etkinliğini muhafaza etmek için kâh ittifaklarla kâh savaş ve entrikalarla kendisine rakip olan şeyhleri bertaraf etmişti. Aynı zamanda çevresindeki valilerle yakın ilişkiler kurmuş, kimi zaman Sayda valisiyle birlikte hareket etmiş, kimi zaman ise Mısır valisinin en yakın müttefiki olmuştu.

Mısır Valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın Osmanlı yönetimine isyan etmesi ve sonrasında Suriye, Filistin ve Lübnan'ı istila etmesi Dürziler için yeni bir dönemi başlatmıştı. II. Beşir mevcut konumunu korumak için Mısır yönetimiyle işbirliği içerisinde olmuş, aynı zamanda Marunî Hıristiyanlarla yakın ilişkiler kurmuştu. Dürziler ise bu süreçte Osmanlı Devleti'yle birlikte hareket etmişlerdi. Bu sebeple Mısırlıların bölgede kurmak istediği yeni düzeni kabullenmemiş ve İbrahim Paşa'ya isyan etmişlerdi. İsyân sırasında Dürziler ve Mısır kuvvetleri arasında şiddetli çatışmalar yaşanmış, binlerce Mısır askeri Dürziler tarafından öldürülmüştü. Dürziler savaşta gerilla taktiğini kullanmışlardı. Mısır kuvvetleri tanımadıkları bu dağlık bölgeye girmekte son derece zorlanmışlardı.

Mısır yönetiminin ve II. Beşir'in Dürzileri dışlayan siyaseti Lübnan'ı derinden etkilemiş, bölgede sonu gelmeyen çatışmalara yol açmıştı. Özellikle Osmanlı Devleti'nin bölgeye yeniden hâkim olması sonrasında bu çatışmalar katliama varacak derecelere ulaşmıştı. Osmanlı hükümeti bölgede sükûneti sağlamak için ilk önce Lübnan'a doğrudan merkezden yönetici atamıştı. Ancak bu atama bölgeye istikrar getirmemişti. Bunun üzerine yüzyıllardır devam eden

emirlik sistemini kaldırılmış, 1843 yılında Lübnan'a iki kaymakamlı bir yönetim sistemi getirilmişti. Hükümetin bu çabası da olumlu sonuçlar doğurmamış, hem Marunîler hem de Dürziler bu sistemi kabullenmemişti. Bölgede çatışmalara engel olunamaması Doğu Akdeniz'se nüfuz alanlarını genişletmek isteyen Batılı devletlere müdahale için fırsatlar sunmuştu. Fransızların Marunîleri, İngilizlerin ise Dürzileri açıktan desteklemeye başlamaları sorunları daha da içinden çıkılmaz bir hale sokmuştu. Osmanlı yönetimi hem çatışmaları sonlandırmak hem de Batılı devletlerin müdahalelerini engellemek için 1845 yılında Şekip Paşa'yı bölgeye göndermişti. Şekip Paşa iki kaymakamlı sistemi devam ettirmiş, bunun yanında yerel ahaliyi yönetime dâhil etmek için yeni karma meclisler oluşturmuştu. Yine de hükümetin tüm çabalarına rağmen Lübnan'da sükûnet sağlanamamış, Dürzi-Marunî çatışmaları artarak devam etmişti.

KAYNAKÇA

BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri)

Amedi Kalemi

BOA, A.}AMD., 3/1, 12.M.1264 (8 Mayıs 1849).

Divan-ı Hümayun Kalemi

BOA, A.}DVN., 47/2, 23.C.1265 (16 Mayıs 1849), 1-3.

BOA, A.}DVN., 5/68, 11.C.1260 (28 Haziran 1844).

BOA, A.}DVN., 60/18, 23.B.1266 (4 Haziran 1850).

BOA, A.}DVN., 61/84, 9.L.1266 (18 Haziran 1850).

Düvel-i Ecnebiye Kalemi

BOA, A.}DVN.DVE., 8/64, 24.Z.1258 (26 Ocak 1843).

Mühimme Kalemi

BOA, A.}DVN.MHM., 2/17, 11.Ra.1261 (20 Mart 1845), 2.

Müteferrik Evrakı

BOA, A.}M., 2/54, 30.Z.1261 (29 Aralık 1845).

Mektubi Kalemi Evrakı

BOA, A.}MKT., 112/37, 22.Ra.1264 (27 Şubat 1848).

BOA, A.}MKT., 194/24, 6.C.1265 (29 Nisan 1849).

BOA, A.}MKT., 197/79, 22.C.1265 (15 Mayıs 1849).

BOA, A.}MKT., 231/45, 4.Z.1265 (21 Ekim 1849).

BOA, A.}MKT., 54/66, 21.Za.1262 (10 Kasım 1846).

BOA, A.}MKT., 56/67, 20.Z.1262 (9 Aralık 1846).

Mühimme Kalemi Evrakı

BOA, A.}MKT.MHM., 4/98, 26.Ca.1264 (30 Nisan 1848).

Nezaret ve Devair Evrakı

BOA, A.}MKT.NZD., 15/88, 8.Z.1266 (15 Ekim 1850).

Umum Vilayat Evrakı

BOA, A.}MKT.UM., 3/11, 27.M.1266 (13 Aralık 1849), 1-2.

Dahiliye

BOA, C.DH., 127/6347, 19.S.1245 (20 Ağustos 1829).

BOA, C.DH., 270/13473, 10.B.1265 (1 Haziran 1849).

Maliye

BOA, C.ML., 200/8292, 29.Ca.1261 (5 Haziran 1845).

Zabtiye

BOA, C.ZB., 52/2560, 11.Z.1261 (11 Aralık 1845).

Hatt-ı Hümayun

BOA, HAT, 1063/43641, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

BOA, HAT, 1197/47037-B, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).

BOA, HAT, 1205/47279-Ç, 29.Z.1247 (30 Mayıs 1832).

BOA, HAT, 121/4959-B, 29.Z.1220 (20 Mart 1806).

BOA, HAT, 1229/47938-A, 29.Z.1240 (14 Ağustos 1825).

BOA, HAT, 1231/47987, 13.C.1240 (2 Şubat 1825).

BOA, HAT, 1231/47988, 15.C.1240 (4 Şubat 1825).

BOA, HAT, 1231/47988-Ç, 15.C.1240 (4 Şubat 1825), 1-2.

BOA, HAT, 1231/47988-D, 13.C.1240 (2 Şubat 1825).

BOA, HAT, 1231/47991, 25.R.1239 (29 Aralık 1823).

BOA, HAT, 1231/47992, 7.B.1239 (8 Mart 1824).

BOA, HAT, 1231/47994, 26.L.1236 (27 Temmuz 1821).

BOA, HAT, 1231/47995-A, 29.Z.1251 (16 Nisan 1836), 2.

BOA, HAT, 1231/47997-Ç, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).

BOA, HAT, 1231/47997-E, 29.Z.1251 (16 Nisan 1836).

BOA, HAT, 1231/47998-A, 27.C.1251 (20 Ekim 1835), 2.

BOA, HAT, 1360/53497, 29.Z.1222 (27 Şubat 1808).

BOA, HAT, 177/7799, 29.Z.1214 (24 Mayıs 1800).

BOA, HAT, 351/19839, 5.N.1247 (7 Şubat 1832), 2.

BOA, HAT, 356/19977-D, 19.B.1247 (24 Aralık 1831).

BOA, HAT, 382/20582-A, 22.R.1254 (15 Temmuz 1838).

BOA, HAT, 382/20600-A, 29.Z.1253 (26 Mart 1838).

BOA, HAT, 385/20642, 6.N.1237 (27 Mayıs 1822).

BOA, HAT, 385/20647, 9.L.1237 (29 Haziran 1822).

BOA, HAT, 386/20657-C, 26.B.1237 (18 Nisan 1822).

BOA, HAT, 386/20657-E, 30.B.1237 (22 Nisan 1822).

BOA, HAT, 386/20657-H, 29.B.1237 (21 Nisan 1822).

BOA, HAT, 386/20670-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

BOA, HAT, 386/20671, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).

BOA, HAT, 386/20671-A, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).
BOA, HAT, 386/20672, 5.B.1238 (18 Mart 1823).
BOA, HAT, 386/20677-C, 17.B.1237 (9 Nisan 1822).
BOA, HAT, 387/20678-B, 5.B.1238 (18 Mart 1823).
BOA, HAT, 387/20679-B, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822).
BOA, HAT, 387/20679-D, 29.Z.1237 (16 Eylül 1822), 2.
BOA, HAT, 387/20679-M, 9.Za.1237 (28 Temmuz 1822).
BOA, HAT, 387/20680-H, 25.Ca.1237 (17 Şubat 1822).
BOA, HAT, 387/20680-İ, 3.C.1237 (25 Şubat 1822).
BOA, HAT, 387/20680-J, 21.Ca.1237 (13 Şubat 1822).
BOA, HAT, 387/20681, 21.Ra.1237 (16 Aralık 1821).
BOA, HAT, 387/20681-A, 1.R.1237 (26 Aralık 1821).
BOA, HAT, 387/20681-B, 27.Ra.1237 (22 Aralık 1821).
BOA, HAT, 387/20682-İ, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822).
BOA, HAT, 388/20692-E, 29.S.1238 (15 Kasım 1822).
BOA, HAT, 388/20698, 14.Ca.1237 (6 Şubat 1822), 1-2.
BOA, HAT, 388/20698-B, 23.C.1237 (17 Mart 1822), 1-2-4.
BOA, HAT, 388/20698-C, 9.B.1237 (1 Nisan 1822), 1-2-4.
BOA, HAT, 388/20698-H, 11.B.1237 (3 Nisan 1822), 3.
BOA, HAT, 388/20698-K, 11.C.1237 (5 Mart 1822), 1-2.
BOA, HAT, 388/20698-L, 15.C.1237 (9 Mart 1822), 1.
BOA, HAT, 388/20698-N, 17.B.1237 (9 Nisan 1822), 2.
BOA, HAT, 388/20698-O, 9.C.1237 (3 Mart 1822), 1-2.
BOA, HAT, 388/20698-P, 23.C.1237 (24 Şubat 1822), 1-2.
BOA, HAT, 388/20698-R, 27.C.1237 (21 Mart 1822), 1-2-4.
BOA, HAT, 388/20698-T, 27.C.1237 (21 Mart 1822), 1-2.
BOA, HAT, 388/20698-U, 7.Ca.1237 (30 Ocak 1822), 1.
BOA, HAT, 603/29516-A, 13.B.1236 (16 Nisan 1821).
BOA, HAT, 637/31417, 29.Z.1252 (6 Nisan 1837).
BOA, HAT, 637/31417-B, 24.C.1252 (6 Ekim 1836), 1-2.
BOA, HAT, 678/33031, 29.Z.1240 (14 Ağustos 1825).
BOA, HAT, 678/33031-F, 9.S.1240 (3 Ekim 1824).
BOA, HAT, 687/33360-F, 29.Z.1248 (19 Mayıs 1833).

BOA, HAT, 695/33503, 29.Z.1250 (28 Nisan 1835).
BOA, HAT, 698/33702-E, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).
BOA, HAT, 699/33713-L, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).
BOA, HAT, 699/33713-M, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).
BOA, HAT, 699/33713-N, 29.Z.1249 (9 Mayıs 1834).
BOA, HAT, 717/34206, 17.Za.1246 (29 Nisan 1831).
BOA, HAT, 725/34557, 29.R.1229 (20 Nisan 1814).
BOA, HAT, 729/34661, 29.Z.1231 (8 Kasım 1816).
BOA, HAT, 751/35473, 29.Z.1235 (7 Ekim 1820).
BOA, HAT, 878/38867, 19.L.1236 (20 Temmuz 1821).
BOA, HAT, 884/39083, 13.L.1236 (20 Temmuz 1821).
BOA, HAT, 92/3784-İ, 9.C.1218 (26 Eylül 1803).

Mektubi Kalemî

BOA, HR.MKT., 10/47, 12.S.1262 (9 Şubat 1846).
BOA, HR.MKT., 18/14, 12.R.1263 (30 Mart 1847).
BOA, HR.MKT., 19/28, 10.S.1264 (17 Ocak 1848).
BOA, HR.MKT., 24/74, 2.Ca.1265 (26 Mart 1849), 1-2-3-4-5.

Londra Sefareti

BOA, HR.SFR.3., 10/11, 30.12.1844.
BOA, HR.SFR.3., 2/1, 16.6.1842.

Siyasi

BOA, HR.SYS., 921/4, 4.4.1846.

Tercüme Odası

BOA, HR.TO., 284/21, 21.6.1846.

Umur-u Hukukiye-i Muhtalita Müdiriyeti

BOA, HR.UHM., 214/1, 29.3.1846.

Mesail-i Mühimme

BOA, İ.MSM.İ, 48/1221, 27.B.1264 (29 Haziran 1848).

Mabeyn-i Hümayun Evrakı İradeleri

BOA, MB.İ., 2/89, 27.B.1264 (29 Haziran 1848), 2.

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı

BOA, TS.MA.e., 749/14, 29.Z.1256 (21 Şubat 1841), 1-2.

Kitap ve Makaleler

ABU-IZZEDDIN, Nejla M., *The Druzes*, E. J. Brill, Leiden 1984.

AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.

ARTOKÇA, İzzettin, *Ortadoğu'da Dürziler, Stratejik Rapor No: 54*, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2013.

AY, Resul, “İslam Dünyasının “Öteki” İnanç Grupları Yahut Batıniyye-İsmailiyye Etkisinde Ortak Bir Kimlik Görünümü: Ehl-i Haklar, Alevi-Bektaşiler, Kakailer, Şabaklar, Nusayri ve Dürziler”, *Türk Sosyal Tarihçiliğinde Bir “Yalnız” İsim Bahaeddin Yedi yıldız'a Armağan*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 2015.

AYDIN, Ramazan, *İzmirli İsmail Hakkı'nın “Dürzi Mezhebi” Adlı Eserinin Latinize Edilmesi*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, İstanbul 2015, (Yüksek Lisans Tezi).

AZİZOVA, Elnure, “Tenûh”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 468-469.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, “Dürziliğin Felsefi ve Dini Arkapları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 8, Elazığ 2003, s. 215-228.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, “Dürziliğin Temel Kaynaklarından Hamza B.Ali'nin Risaleleri”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C. 5, S. 14, Eylül-Aralık 2002, s. 199-210.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *İnanç Esasları Açısından Dürzilik*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2004.

BAĞLIOĞLU, Ahmet, *Orta Doğu Siyasi Tarihinde Dürziler*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Elazığ 2006.

BEBİROĞLU, Murat, *Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Nizamnameleri*, Akademi Matbaası Yayınları, İstanbul 2008.

BEYDİLLİ, Kemal, "Hünkâr İskeleyi Antlaşması", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 488-490.

BİLGE, Mustafa L., "Lübnan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 244-246.

BOSTAN, İdris, "Navarin", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 32, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 441-443.

BOZARSLAN, Mehmet Emin, *Savaşan Lübnan*, Üçüncü Dünya Yayınları, İstanbul 1976.

BULUT, Faik, *Orta Doğu'nun Solan Renkleri*, 2. Baskı, Berfin Yayınları, İstanbul 2003.

BUZPINAR, Ş. Tufan, "Lübnan", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 248-254.

CHURCHILL, Colonel, *The Druzes And The Maronites*, Spottiswoode, London 1862.

ÇAĞATAY, Neşet, ÇUBUKÇU, İbrahim Agah, *İslam Mezhepleri Tarihi*, 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1985.

ÇELİK, Kürşat, "Osmanlı İdaresindeki Lübnan'da İpek Üretimi ve Ticareti Üzerine Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 26, S. 1, Elazığ 2016, s. 277-290.

ÇELİK, Mehmet, "Lübnan'da Milliyetçiliğin Fikri Temelleri ve Oluşumu", *The Journal Academic Social Science Studies*, N. 35, Summer 2015, s. 439-450.

DALKIRAN, Sayın, "Tarih-i Cevdet'te İslâm Mezhepleri II (Dürzilik ve Nusayrilik)", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 21, Erzurum 2003, s. 201-217.

Dia, "Trablusşam", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 41, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2012, s. 294-295.

DİNÇTÜRK, Murat, *Kitab-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Şuayb*, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Isparta 2016, (Yüksek Lisans Tezi).

EBU ZEHRA, Muhammed, *İslam'da Siyasi , İtikadi ve Fıkhi Mezhepler Tarihi*, Hisar Yayınevi, İstanbul (Basım yılı yok).

EMECEN, Feridun M., “Fahredden Ma'noğlu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 12, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1995, s. 80-82.

EMECEN, Feridun M., “Mercidâbık Muharebesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 29, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2004, s.174-176.

EMECEN, Feridun M., “Ridaniye Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s. 87-88.

EMECEN, Feridun M., *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2018.

EMECEN, Feridun M., *Yavuz Sultan Selim*, Yitik Hazine Yayınları, İzmir 2013.

EMECEN, Feridun, “Cezzâr Ahmed Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 516-518.

EMECEN, Feridun, “Zahir el-Ömer”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 44, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 90-91.

FAWAZ, Leila, “The City and the Mountain: Beirut's Political Radius in the Nineteenth Century as Revealed in the Crisis of 1860”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 16, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1984, s. 489-495.

FAWAZ, Leila, “The City and the Mountain: Beirut's Political Radius in the Nineteenth Century as Revealed in the Crisis of 1860”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 16, No. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1984, s. 489-495.

FİRRO, Kais M., *A History of The Druzes*, Brill, New York 1992.

GELVIN, James L., *Modern Orta Doğu Tarihi (1453-2015)*, (Çev. Güneş Ayas), Timaş Yayınları, İstanbul 2016.

GENCER, Fatih, “İbrahim Paşa’nın Anadolu’yu İstilasası (1832-1833)”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 42, Şubat 2016, s. 641-657.

GENCER, Fatih, “İsyana Giden Yol, Anadolu’ya Açılan Kapı: Mehmed Ali Paşa’nın Akka’yı Ele Geçirmesi”, *History Studies*, Volume 7, Issue 1, Mart 2015, s. 65-80.

GENCER, Fatih, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa Yönetimine Karşı Filistin Muhalefeti”, *Belleten Dergisi*, C. LXXIX, S. 286, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2015, s. 979-1001.

GENCER, Fatih, “Kütahya Antlaşması Sonrası Osmanlı-Mısır İlişkileri ve Rakka Eyaleti Sorunu”, *Uluslar arası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi Bildiri Kitabı I*, Saraybosna 2013, s. 281-289.

GENÇ, Mehmet, “Mukataa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 31, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s. 129-132.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib, “1840’tan 1861’e kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürziler”, *Belleten*, C. 10, S. 40, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1946, s. 641-703.

GÜLER, Mustafa, *Cezzar Ahmed Paşa ve Akka Savunması*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2013.

GÜLSOY, Ersin, “Sayda”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 36, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 209-210.

HARİK, İliya F., *Politics and Change in a Traditional Society*, Princeton University Press, New Jersey 2017.

HARRIS, William, *Lebanon*, Oxford University Press, Oxford 2012.

HİTTİ, Philip K., *Origins of the Druze People and Religion*, Global Greybooks, Princeton 1928.

HİTTİ, Philip K., *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, (Çev. Salih Tuğ), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1989.

- HOURANİ, Albert, *Arap Halkları Tarihi*, 8. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- İLGÜREL, Mücteba, “Canbolatoğulları”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 144-145.
- İNALCIK, Halil, *Devlet-i Aliyye*, C. 1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 53. Baskı, İstanbul 2014.
- İPŞİRLİ, Mehmet, *Târih-i Cevdet*, C. 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.
- İSHAKOĞLU, Ömer, *Suriye Tarihi*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012.
- JR, Arthur Goldschmidt., Lawrence Davidson, *Kısa Ortadoğu Tarihi*, (Çev. Aydemir Güler), Doruk Yayınevi, İstanbul 2011.
- KARAKIŞLA, Mehmet Deniz, *1840-1861 Tarihleri Arasında Cebel-i Lübnan’da Dürzi-Marunî Çatışması ve Bu Çatışmanın Bölgeye Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Ankara 2016, (Yüksek Lisans Tezi).
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 5, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1988.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, C. 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2007.
- KELEŞ, Erdoğan, “Cebel-i Lübnan’da İki kaymakamlı İdari Düzenin Uygulaması ve 1850 Tarihli Nizamname”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Araştırmaları Dergisi*, C. 22, S. 43, Ankara 2008, s. 131-157.
- KHADDURİ, Majid, “The Druze Faith by Sami Nasib Makarem”, *Middle East Journal*, Vol. 29, No. 1, Winter 1975, s. 11-112.
- KIEL, Machiel, ALEXANDER, John, “Mora”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2005, s. 280-285.
- KILIÇ, Orhan “Ocaklık” , *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 317-318.
- KILIÇ, Orhan, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti’nin İdarî Taksimatı-Eyalet ve Sancak Tercihâtı*, Ceren Matbaacılık, Elazığ 1997.

KUTLUOĞLU, Muhammed Hanefi, “Kavalalı Mehmed Ali Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002, s. 62-65.

KUTLUOĞLU, Muhammet Hanefi, “İbrahim Paşa”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 330-333.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., “Balta Limanı Muahedesi”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 5, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 38-40.

LEWIS, Bernard, *Tarihte Araplar*, (Çev. Hakkı Dursun Yıldız), Ağaç Kitabevi Yayınları, 5. Baskı, İstanbul 2009.

LUTSKİY, Borisoviç, *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi*, (Çev. Turan Keskin), Yordam Kitap Yayınları, İstanbul 2011.

LÜTFİ EFENDİ, Ahmed, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 1999.

MAKAREM, Samı Nasıb, *The Druze Faith*, Caravan Books, New York 1974.

MEŞKÛR, Cevad, *Mezhepler Tarihi Sözlüğü*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2011.

ODEH, B. J., *Lübnan'da İç Savaş*, (Çev. Yavuz Alogan), Belge Yayınları, İstanbul 1986.

ÖZ, Mustafa, “Dürzilik”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 10, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 39-48.

ÖZ, Mustafa, *Ana Hatlarıyla İslam Mezhepleri Tarihi*, Ensar Yayınları, İstanbul 2012.

ÖZ, Mustafa, EŞ-ŞEK'A, Mustafa Muhammed, “İsmâiliyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 128-133.

PARLATIR, İsmail, *Açıklamalı İslâmî Terimler Sözlüğü*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017.

PAŞA, Ahmet Cevdet, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 1, İlgil Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2011.

POLK, William R., *The Opening of South Lebanon 1788-1840*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1963.

SEMUR, Sebahattin, “Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi”, *Bilimname Dergisi*, S. 2, Kayseri 2007, s. 131-138.

SERBESTOĞLU, İbrahim, *Osmanlı Kimdir? Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet Sorunu*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2014.

SUBAŞI, Turgut, “Cebel-i Lübnanda Dürzî-Maruni Çatışması ve Osmanlı Yönetiminin Aldığı Tedbirler (1840-1845)”, *IV. Middle East Congress on Politics and Society Proceedings Book*, 2018, s. 194-211.

SWAYD, Samy, *Druzes*, Rowman&Littlefield, London 2015.

ŞENZEYBEK, Aytekin, “Başlangıçtan Günümüze Dürzîlik”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, Konya 2011, s. 173-217.

ŞENZEYBEK, Aytekin, “Dürzî Kutsal Metinleri İçerisinde Yer Alan Bazı Risalelerin Tasnif ve Tahlili”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 29, Konya 2010, s. 199-226.

ŞENZEYBEK, Aytekin, “Dürzîliğin Teşekkül Süreci”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 1, Ocak 2015, s. 87-133.

ŞENZEYBEK, Aytekin, *Resâilü'l-Hikme'ye Göre Dürzi İnanç Esasları*, Konya Selçuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008, (Doktora Tezi).

TAN, Muzaffer, “Geçmişten Günümüze Dürzîlik”, *e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi*, C. 5, S. 2, Güz 2012, s. 61-82.

TANSEL, Selahattin, *Yavuz Sultan Selim*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.

TAŞPINAR, İsmail, “Mârûnîler”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003, s. 71-72.

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin, “Lübnan”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 7, M.E.B Yayınları, Eskişehir 1997, s. 101-107.

TEKİNDAĞ, M. C. Şehabeddin, “XVIII. ve XIX. asırlarda Cebel Lübnan, Şihab-Oğulları”, *Tarih Dergisi*, C. 9, S. 13, İstanbul 1958, s. 31-44.

TEKİNDAĞ, M.C. Şehabeddin, “Canbulat”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, M.E.B Yayınları, Eskişehir, 1997, s. 22-23.

TEKİNDAĞ, M.C. Şehabeddin, “Dürziler”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 3, M.E.B Yayınları, Eskişehir 1997, s. 665-680.

THERRIÀULT, Sylvain, “From Co-Existence to Conflict: Maronites and Druze in 19th Century Lebanon”, *Believers in The Battlespace*, (Ed. Peter H. Denton), Canadian Defence Academy Press, Ontario 2011.

TOFTBEK, E., “Kıssa Dürzi İlmihali”, (Çev. Ethem Ruhi Fığlalı), *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, Ankara 1982, s. 215-220.

TOMAR, Cengiz, “Şam”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 311-315.

TRABOULSİ, Fawwaz, *A History of Modern Lebanon*, Pluto Press, London 2007.

URQUHART, David, *The Lebanon (Mount Souria): A History and A Diary*, (Basım evi yok), London 1860.

UYGUR, Fatma, “Fransız Diplomatik Arşivlerine Göre Suriye Olayları”, *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 16, S. 3, Manisa 2018, s. 181-200.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 9. Baskı, Ankara 2006.

ÜLMAN, Haluk, “1840-1845 arasında Suriye ve Lübnan’ın Durumu ve Milletlerarası Politika”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 3, Ankara 1963, s. 243-268.

ÜSTÜNCAN, Onur, *Tanzimat Bürokrati Şekip Efendi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, (Yüksek Lisans Tezi).

VARLIK, Mustafa Çetin, “Çaldıran Savaşı”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, s. 193-195.

YILDIZ, Tuba, “Bir Katl Davası Işığında Cebel-i Lübnan’da Tanzimat Hukukunun Dürzî Kimliğine Yansıması”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 22, S. 41, Sakarya 2020, s. 227-245.

YILDIZ, Tuba, *Geleneğin Hukuku Osmanlı’nın Adaleti Dürziler ve Mârûnîler*, Vadi Yayınevi, İstanbul 2020.

YILMAZ, Fehmi, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010.

ZINKEISEN, Johann Wilhelm, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, C. 7, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2011.

ZÜHDÎ, İsmail, *İntibah 1311 (1895/1896) Dürzi Olayları*, (Haz. Ahmed Nezih Galitekin), Şehir Yayınları, İstanbul 2007.

EKLER

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Ad Soyad: Rahmetullah YEŞİLÇAY

Uyruğu: T.C.

Doğum Yeri ve Yılı: [REDACTED]

Eğitim Derecesi	Kurum/Program	Mezuniyet Yılı
Doktora	-	-
Yüksek Lisans	[REDACTED]	[REDACTED]
Lisans	[REDACTED]	[REDACTED]
Lise	[REDACTED]	[REDACTED]

Yabancı Dili

İngilizce